

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ

KMM

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN MƏLUMATI

Bakı – 2021

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA ƏN YÜKSƏK HÜQUQİ QÜVVƏYƏ MALİKDİR**

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının
149-cu maddəsinin I hissəsi**

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Konstitusiya Məhkəməsi

1999-cu ildən nəşr olunur

Səksən birinci buraxılış

Redaksiya heyəti:

Fərhad Abdullayev (sədr)
Rauf Quliyev
Dürdanə Məmmədova
Tural Aslanov
Anar Hacızadə
Nəzrin Paşayeva
İntiqam Eyvazov

Baş redaktor

Dürdanə Məmmədova

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, Gənclər meydanı, 1.
Tel: (99412) 492-62-86, 492-98-49
Faks: (99412) 492-86-41

MÜNDƏRİCAT

I hissə

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Qərarları

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair 24 aprel 2020-ci il tarixli qərar	5
“Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5 və 20.14-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair 15 may 2020-ci il tarixli qərar	32
“Fortis-Bayıl” Mənzil-Tikinti Kooperativinin şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 31 may 2020-ci il tarixli qərar.....	68

II hissə

XXI əsrdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində müasir nəzəri və praktiki yanaşmalar

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri cənab Fərhad ABDULLAYEVİN giriş sözü.....	101
Aytən MUSTAFAZADƏ. Məhkumların hüquqi vəziyyətini tənzimləyən yerli və beynəlxalq aktlar	106
Urxan ƏLƏKBƏROV. Azərbaycan Respublikasında formalaşan inklüziv cəmiyyət insan hüquqlarının təminatçısıdır.....	114
Habil QURBANOV. Qanun və Hüququn qarşılıqlı əlaqəsi	122
Firuzə TARVERDİYEVA. Modern approaches to the Human Rights Theory.....	132

III hissə

Görüşlər, Tədbirlər

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin
23-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair**

24 aprel 2020-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova (məruzəçi-hakim), Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Bakı şəhəri Xətai Rayon Məhkəməsinin hakimi Pərviz Zamanlı və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin baş məsləhətçisi Fərid Hacıyevin,

mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Elşanə Vəliyeva və Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İkrəm Şirinovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Bakı şəhəri Xətai Rayon Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Həsənovanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını dinləyib, ekspertin rəyini nəzərdən keçirib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı şəhəri Xətai Rayon Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 21.1 və 23-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 29-cu maddəsinin müddəaları baxımından şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə şəxsin ölməsi nəticəsində onun bütün ailə üzvlərinin mənəvi zərərə görə kompensasiya almaq hüququnun olub-olmaması, belə halda daha kimlərin kompensasiya almaq hüququnun olması, eləcə də ölmüş şəxsin ailə üzvlərindən birinin mənəvi zərərə görə kompensasiya aldığı halda, digər ailə üzvlərinin kompensasiya tələblərinin hansı qaydada həll edilməli olması məsələlərinə aydınlıq gətirilməsinin zəruri olduğu qeyd edilmişdir. Həmçinin Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VII hissəsinə istinad edilərək, ailə üzvünün ölümü ilə əlaqədar mənəvi zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququnun vərəsəlik subyektləri ilə bağlılığının olub-olmasının müəyyənləşdirilməsi məsələsi də qaldırılmışdır.

Müraciətdə göstərilmişdir ki, Ə.Mirzəyeva həyat yoldaşı B.Mirzəyev Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin “Azəriqaz” İstehsalat Birliyinin (bundan sonra – “Azəriqaz” İB) Lənkəran Regional qaz istismarı idarəsinin Cəlilabad Xidmət Sahəsinin Təmir-Bərpa Xidmətində usta işləyən N.Həsənovun təqsiri üzündən 14 dekabr 2014-cü il tarixində evin hamam otağında qaz sızmasından yaranmış partlayış nəticəsində vəfat etdiyindən “Azəriqaz” İB-ə qarşı dəymiş mənəvi zərərə görə 900.000 manat məbləğində pulun tutulması tələbinə dair iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət etmişdir.

İddia ərizəsi onunla əsaslandırılmışdır ki, cavabdehin işçisinin hüquqa zidd əməli nəticəsində Ə.Mirzəyevanın ailə başçısını itirməsi, stress, narahatlıq, mənəvi sarsıntı keçirməsi səbəbindən ona maddi və mənəvi zərər dəydiyindən pul təzminatı ödənilməlidir.

Müraciətə əlavə edilmiş hökmün surətindən görünür ki, cinayət işi üzrə zərərçəkmiş şəxsin hüquqi varisi qismində mərhum B.Mirzəyevin birinci nikahdan olan oğlu N.Mirzəyev tanınmışdır. Onun “Azəriqaz” İB-ə qarşı mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinə dair id-

diası Bakı şəhəri Xətai Rayon Məhkəməsinin 26 sentyabr 2017-ci il tarixli qətnaməsi ilə qismən təmin edilərək “Azəriqaz” İB-dən 20.000 manat məbləğində pulun tutulması qət edilmiş və qətnamə qanuni qüvvəyə minmişdir.

Müraciətdən Mülki Məcəllədə mənəvi zərərin ödənilməsi əsaslarını müəyyən edən hüquq normasının olmaması və məhkəmələrdə belə mübahisələrin həlli zamanı qeyri-müəyyənliyin yarandığını nəzərə alaraq vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması məqsədi ilə qaldırılan məsələ üzrə müvafiq şərhin verilməsinin zəruriliyi qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə göstərilənlərlə bağlı aşağıdakıların qeyd olunmasını zəruri hesab edir.

Hüquqi dövlət üçün insan hüquq və azadlıqlarının layiqincə təmin edilməsi əsas göstərici amildir. Konstitusiyanın 12-ci maddəsi ilə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi elan edilərək, hər kəsin həyat və sağlamlığının, şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə təminat verilir.

Konstitusiyanın 24-cü maddəsinə əsasən, insan ləyaqəti qorunur və ona hörmət edilir. Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır. Hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir. Hüquqlardan sui-istifadəyə yol verilmir.

Konstitusiyanın 26-cı maddəsinə görə, hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır. Dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir.

Konstitusiyanın 68-ci maddəsinin II hissəsi cinayət, habelə hakimiyyətdən sui-istifadə nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin hüquqlarının qanunla qorunmasını bəyan edir və zərər çəkmiş şəxsin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak etmək və ona vurulmuş zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququnu müəyyən edir. Həmin maddənin IV hissəsində qeyd edilir ki, dövlət, dövlət qulluqçuları ilə birlikdə, dövlət qulluqçularının qanuna zidd hərəkətləri və hərəkətsizliyi nəticəsində insan hüquq və azadlıqlarına dəymiş ziyana görə və onların təminatının pozulmasına görə mülki məsuliyyət daşıyır.

Konstitusiyanın bu norması insan hüquq və azadlıqlarının pozulduğu təqdirdə zərərçəkmiş şəxsə dəymiş ziyana görə kompensasiyanın ödənilməsini ədalətli sayaraq bu öhdəliyin yerinə yetirilməsində dövlətin də məsuliyyətini müəyyən edir.

Mənəvi zərər insanın anadangəlmə və ya qanun əsasında ona mənsub olan şəxsi qeyri-əmlak xarakterli hüquq və azadlıqlarının, habelə əmlak hüquqlarının pozulması nəticəsində mənəvi sarsıntı və iztirab keçirməsini ifadə edir və yaxın şəxsin itirilməsi, fəal ictimai həyatın davam etdirilməsinin qeyri-mümkünlüyü, əmək qabiliyyətinin itirilməsi, ailə və şəxsi həyat sirrinin ictimailəşməsi, şəxəf və ləyaqəti alçaldan məlumatların yayılması, müəyyən hüquq və azadlıqların qanunsuz məhdudlaşdırılması, fiziki əzab, sağlamlığa zərər vurulması və s. nəticəsində yarana bilər.

Mənəvi təzminat isə hüquqa zidd əməl ilə zərərçəkənin mənəvi və ya fiziki bütövlüyünə edilən təcavüz nəticəsində meydana gələn ağrı və iztirabın, mənəvi sarsıntının unudulması, yaşama sevinci və arzusunun təkrar qazanılması, pozulan mənəvi tarazlığın yenidən bərpa edilməsi üçün bərabərləşdirmə vasitəsidir.

Mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi tələbi maddi zərərin ödənilməsi tələbindən fərqləndirilməlidir. Maddi zərərin həcmi vurulmuş ziyanın həcmi ilə şərtlənsə də, mənəvi zərərin həcmi zərərçəkmiş şəxsin mülahizəsinə əsasən iddiada müəyyən edilir və məhkəmələr tərəfindən mənəvi zərərin həcmi (miqdarı) ədalətlik və mütənəsiblik meyarları baxımından qiymətləndirilməlidir.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 21-ci maddəsinə müvafiq olaraq, zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququna malik olan şəxs ona vurulmuş zərərin əvəzinin tam ödənilməsini tələb edə bilər, bu şərtlə ki, qanunda və ya müqavilədə zərərin əvəzinin daha az miqdarda ödənilməsi nəzərdə tutulmasın. Zərər dedikdə, hüququ pozulmuş şəxsin pozulmuş hüququnu bərpa etmək üçün çəkdiyi və ya çəkməli olduğu xərclər, əmlakından məhrum olması və ya əmlakının zədələnməsi (real zərər), habelə hüququ pozulmasaydı, həmin şəxsin adi mülki dövriyyə şəraitində əldə edəcəyi gəlirlər (əldən çıxmış fayda) başa düşülür.

Həmin Məcəllənin 23-cü maddəsinə uyğun olaraq, fiziki şəxs onun şəərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən, şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb edə bi-

lər, bu şərtlə ki, həmin məlumatları yaymış şəxs onların həqiqətə uyğun olduğunu sübuta yetirməsin. Faktiki məlumatlar natamam dərc edildikdə də, əgər bununla şəxsin şərəfinə, ləyaqətinə və ya işgüzar nüfuzuna toxunulursa, eyni qayda tətbiq edilir. Marağı olan şəxslərin tələbi ilə fiziki şəxsin şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə onun ölümündən sonra da yol verilir. Əgər fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu ləkələyən və ya şəxsi və ailə həyatının sirrinə qəsd edən məlumatlar kütləvi informasiya vasitələrində yayılmışdırsa, həmin kütləvi informasiya vasitələrində də təkzib edilməlidir. Əgər göstərilən məlumatlar rəsmi sənədə daxil edilmişdirsə, həmin sənəd dəyişdirilməli və bu barədə marağı olan şəxslərə məlumat verilməlidir. Digər hallarda təkzib qaydasını məhkəmə müəyyənləşdirir. Kütləvi informasiya vasitələrində hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafelərinə toxunan məlumatlar dərc edilmiş fiziki şəxsin həmin kütləvi informasiya vasitələrində öz cavabının dərc edilməsi hüququ vardır. Şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayılmış fiziki şəxsin həmin məlumatların təkzibi ilə yanaşı, onların yayılması nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququ vardır. Əgər fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatları yaymış şəxsi müəyyənləşdirmək mümkün deyildirsə, barəsində bu cür məlumatlar yayılmış şəxsin ixtiyarı var ki, həmin məlumatların həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar sayılmasını tələb etsin. Bu maddənin fiziki şəxsin işgüzar nüfuzunun müdafiəsinə dair qaydaları müvafiq olaraq hüquqi şəxsin işgüzar nüfuzunun müdafiəsinə də tətbiq edilir.

Mülki Məcəllənin mülki hüquq pozuntusunun anlayışını müəyyən edən 1096-cı maddəsinə əsasən, mülki hüquq pozuntusu (delikt) hüquqla və ya qanunla müdafiə edilən başqa şəxsə (zərərçəkənə) birbaşa ziyan və ya zərər vurulmasına gətirib çıxaran təqsirli, hüquqa zidd (mülki qanunvericiliyin normalarını pozan) əməldir (hərəkət və ya hərəkətsizlikdir). Delikt törətmiş şəxs mülki hüquq məsuliyyəti daşıyır.

Mülki Məcəllənin 1097.1 və 1097.3-cü maddələrinə görə, mülki hüquq pozuntusu (delikt) nəticəsində fiziki şəxsin şəxsiyyətinə və ya əmlakına vurulmuş zərərin, habelə hüquqi şəxsin əmlakına və işgüzar nüfuzuna vurulmuş zərərin əvəzi zərərvuran tərəfindən tam həcmdə ödənilməlidir. Qanunla zərərin əvəzini ödəmək vəzifəsi

zərəri vurmayan şəxsin öhdəsinə qoyula bilər. Qanunla zərərvuranın təqsiri olmadıqda da (obyektiv surətdə hüquqa zidd əməl üçün) zərərin əvəzinin ödənilməsi nəzərdə tutula bilər.

Məcəllənin 1099-cu maddəsinə müvafiq olaraq, hüquqi və ya fiziki şəxs öz işçisinin törətdiyi mülki hüquq pozuntusu (delikt) üçün məsuliyyət daşıyır və əmək (qulluq, mənəvi) vəzifələrinin icrası zamanı işçisinin vurduğu zərərin əvəzini ödəməlidir. Bu Məcəllənin 59-cu fəslində nəzərdə tutulan qaydalara tətbiqən, işçi əmək müqaviləsi əsasında iş görən fiziki şəxsdir, habelə mülki hüquq müqaviləsi üzrə iş görən fiziki şəxsdir, bir şərtlə ki, bu zaman o, müvafiq hüquqi və ya fiziki şəxsin tapşırığı ilə və işlərin təhlükəsiz aparılmasına onun nəzarəti altında fəaliyyət göstərsin və ya fəaliyyət göstərməli olsun.

Göründüyü kimi, mülki qanunvericiliyin qeyd edilən normaları ilə hüquqa zidd hərəkət nəticəsində vurulmuş zərəre görə mülki məsuliyyət müəyyən edilmişdir. Mülki Məcəllənin 21-ci maddəsi ilə isə hüquqa zidd əməl nəticəsində yaranan maddi zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququ yaranırsa, həmin Məcəllənin 23-cü maddəsinə uyğun olaraq şəxs mənəvi zərərin ödənilməsinə tələb edə bilər.

Qeyd edilməlidir ki, mülki qanunvericilikdə şəxsin ölümü və ya sağlamlığına zərər yetirilməsi ilə əlaqədar mənəvi zərərin ödənilməsi əsaslarını müəyyən edən konkret hüquq normasının nəzərdə tutulmaması bu barədə iddia tələbinin rədd edilməsi üçün əsas ola bilməz və belə tələb Mülki Məcəllənin 23-cü maddəsinə əsaslanmaqla mənəvi zərərin ödənilməsi qaydasında irəli sürülə bilər.

Mülki Məcəllənin 14-cü maddəsinə əsasən, mülki hüquqlar və vəzifələr mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulan əsaslardan, habelə fiziki və hüquqi şəxslərin qanunvericilikdə nəzərdə tutulması da, mülki qanunvericiliyin prinsiplərinə görə mülki hüquqlar və vəzifələr doğuran hərəkətlərindən əmələ gəlir. Başqa şəxsə zərər vurulması həmin maddə ilə hüquq və vəzifə doğuran əsas kimi nəzərdə tutulmuşdur (Mülki Məcəllənin 14.2.6-cı maddəsi). Bu hüquq normasındakı “qanunvericilikdə nəzərdə tutulması da” ifadəsi isə bilavasitə Məcəllə ilə nəzərdə tutulmayan hallarda belə mənəvi zərərin ödənilməsi ilə bağlı tələbin irəli sürülməsi üçün əsas yaradır.

Qeyd edilməlidir ki, qanunverici bəzi hallarda mənəvi ziyanın ödənilməsinə xüsusi sahəvi qanunlarda nəzərdə tutur. Belə ki,

“İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsi istehlakçıların bu Qanunda nəzərdə tutulan hüquqlarının istehsalçı (icraçı, satıcı) tərəfindən pozulduğu halda istehlakçıya dəyən mənəvi ziyanın günahkar tərəfindən ödənilməsinə nəzərdə tutur. Ödənilən ziyanın dəyəri, qanunla başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 28.6-cı maddəsinə uyğun olaraq, nikahın etibarsız sayılması nəticəsində, ər (arvad) ona vurulmuş maddi və ya mənəvi ziyanın mülki qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydalar üzrə ödənilməsinə tələb edə bilər. “Turizm haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsinə əsasən, turist turizm məhsulunun pərakəndə alğı-satqı müqaviləsi şərtlərinin turoperator və ya turaqent tərəfindən yerinə yetirilmədiyi hallarda ona dəymiş maddi və mənəvi zərərlərin əvəzinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada ödənilməsinə tələb etmək hüququna malikdir. Lakin ictimai münasibətlərin çoxaspektliyi və zaman ilə bu münasibətlərin daha da mürəkkəbləşdiyi nəzərə alınarsa, mənəvi zərər yetirilə biləcək ictimai münasibətlərin dairəsinin və kompensasiyanın ödənilməsi əsaslarının qanunvericilik ilə tam əhatə olunması qeyri-mümkündür.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2002-ci il 31 may tarixli Qərarında göstərilmişdir ki, mənəvi zərər adətən vətəndaşların şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının pozulması nəticəsində əmələ gəlir. Mənəvi zərər qeyri-əmlak zərəri olmaqla, iqtisadi məzmun və dəyər kəsb etməyən hüquq pozuntusudur. Belə zərər vətəndaşa anadangəlmə və ya qanun əsasında ona məxsus olan qeyri-maddi nemətlərə aid (şərəf, ləyaqət, işgüzar nüfuz, şəxsi ailə sirri, hərəkət etmək azadlığı, yaşayış yeri seçmə, ad hüququ, müəlliflik hüququ, sair şəxsi qeyri-əmlak hüquqlar və digər maddi nemətlər) hüquqlarını pozmaqla fiziki şəxsə mənəvi sarsıntı, iztirab verir. Mənəvi zərər bilavasitə zərər vuran şəxsin hərəkətlərindən sonra zərərçəkmişin şüuruna təsir göstərməklə mənfi psixoloji reaksiyaya səbəb olur. Mənəvi zərər fərdin hüquqlarının pozulmasının müstəqil nəticəsidir. O, həm vurulmuş əmlak zərəri ilə birlikdə, həm də əmlak zərəri vurulmadığı hallarda kompensasiya edilir.

Şəxsin yaxınlarının, o cümlədən ailə üzvlərinin ölməsi və ya sağlamlığına zərər vurulması halında mənəvi zərərə görə ödənilən təzminat şəxsin keçirdiyi sarsıntı və iztirabın müəyyən dərəcədə yumşaldılmasına, pozulan mənəvi tarazlığın bərpa edilməsinə yönəlmiş olur. Belə halda zərərçəkmiş şəxsi müəyyən miqdarda təzminat ilə təmin etməklə yaxınının itirilməsi nəticəsində keçirdiyi sarsıntı və iztirabın unutturulması, yaşama sevincindəki azalma və mənəvi hüzsuzluğun aradan qaldırılması məqsədi ilə ona mənəvi cəhətdən dəstək olunmasına xidmət edilmiş olur.

Nəzərə alınmalıdır ki, mənəvi təzminat tələbi vərəsəliklə əlaqəli deyil. Belə ki, mənəvi təzminat tələbi ilə çıxış edən iddiaçı ölənlə şəxsin vərəsəsi olsa da, onların ölümdən əvvəl emosional yaxınlığı olmadığı, iddiaçı şəxsin ölməsi ilə əlaqədar ağrı və kədər hissi və ya mənəvi sarsıntı keçirmədiyi təqdirdə onun mənəvi təzminat almaq tələbi də istisna edilir.

Mənəvi təzminatı tələb etmək hüququ olan şəxslərin dairəsinə gəlincə isə qeyd edilməlidir ki, bu hüquqa ölənlə və ya sağlamlığına zərər vurulan şəxsin yaxınları malik ola bilər. Şəxsin “yaxını” dedikdə onun məhz ailə hüququ çərçivəsində qohumu deyil, ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxslə xüsusi bağlılığı ilə səciyyələnən, səmimi münasibətinin və mənəvi yaxınlığının olduğu, həyatında mühüm yer tutan, uzun müddət birgə yaşadığı və birgə təsərrüfat apardığı, ölümündən və ya sağlamlığına vurulan zərər nəticəsində həyat şəraiti dəyişmiş, həqiqətən mənəvi sarsıntı, əzab və iztirab keçirmiş insan nəzərdə tutulur.

Məhkəmələr mənəvi zərərə görə təzminat müəyyən edərkən hər baxılan iş üzrə sosial, psixoloji və iqtisadi qiymətləndirməni mütənasiblik və ədalətlik prinsipləri əsasında aparmalıdırlar.

Mənəvi təzminatın həcmi (miqdarı, məbləği) müəyyən edilərkən iddia irəli sürən insanla ölənlə və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxs arasındakı şəfqət və mənəvi bağlılığının möhkəmliyi, keçirilmiş iztirabın və sarsıntının dərəcəsi, onların birlikdə və ya ayrı yaşamaları, ər-arvad olduqları təqdirdə, həmçinin evlilik həyatının müddəti və s. amillər nəzərə alınmalıdır.

Ana və atanın uşaqlarının, nənə və babanın nəvələrinin ölümü və ya sağlamlığına zərər vurulması səbəbi ilə mənəvi təzminat tələblərində zərərçəkmişin tək uşaq (nəvə) olması, valideynlərin yenedən uşaq dünyaya gətirəcək yaşda olub-olmamaları kimi amillər

də diqqətə alınmalıdır. Uşaqların ana və atalarının ölümü və ya sağlamlığına zərər vurulması səbəbi ilə mənəvi təzminat tələblərində onların ata və analarına möhtac yaşda olmaları, fiziki və ya əqli məhdudiyətli olmaları əsas götürülməlidir. Hüquqa zidd hərəkətdən zərərçəkmiş qardaş və ya bacıların mənəvi təzminat tələbinə baxılarkən onlar arasında doğmalığ və sevgi hislərinin, mütəmadi və sıx ünsiyyətlərinin olub-olmaması kimi məqamlar nəzərdən keçirilməlidir.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, həqiqətən mənəvi sarsıntı keçirmiş hər bir şəxs keçirdiyi mənəvi iztirabın və zərərçəkmişlə yaxınlıq dərəcəsinə müvafiq olaraq digər iddiaçılarla birgə və ya ayrı-ayrılıqda təzminat almaq hüququna malikdir. Yəni bu halda təzminat hər bir iddiaçıya ayrı-ayrılıqda da müəyyən edilə bilər.

Əlavə olaraq qeyd edilməlidir ki, ölənin yaxınının mənəvi təzminat tələbi ailə başçısını itirməyə görə zərərin əvəzi tələbi ilə eyniləşdirilməməlidir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 1121-ci maddəsi ilə tənzimlənən ailə başçısının ölümü nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərə zərərin əvəzinin ödənilməsi məhz maddi zərərin qarşılınması məqsədli olub müvəqqəti əvəzləşdirici xarakter daşıyır. Həmin Məcəllənin 1122.1-ci maddəsinə əsasən, ailə başçısının itirilməsi ilə əlaqədar zərərin əvəzinin ödənilməsinə hüququ çatan şəxslərə zərərin əvəzi ölənin bu Məcəllənin 1119-cu maddəsinin qaydalarına əsasən müəyyənləşdirilmiş qazancının (gəlirinin) o hissəsi miqdarında ödənilir ki, həmin hissəni onlar ölənin sağlığında öz dolanacaqları üçün alırdılar və ya almaq hüququna malik idilər. Həmin şəxslərə ödənilən zərərin əvəzi müəyyənləşdirilərkən ölənin gəlirinin tərkibinə qazanc (gəlir) ilə yanaşı onun sağlığında aldığı pensiya və digər bu cür ödəndlər də daxil edilir.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 41-ci maddəsinə, habelə digər normalarına əsaslanaraq mənəvi zərərin müəyyən edilməsinə dair müvafiq təcrübə formalaşdırmışdır.

Avropa Məhkəməsi mənəvi zərəri “nigarançılıq, ruhi sarsıntı və iztirab”, “həyəcan, acizlik və sarsıntı”, “məyusluq, ədalətsizlik hissi və uzunmüddətli qeyri-müəyyənlik” kimi səciyyələndirmişdir (Luluyev və digərləri Rusiyaya qarşı iş üzrə 2006-cı il 9 noyabr tarixli, Pelipenko Rusiyaya qarşı iş üzrə 2014-cü il 16 yanvar tarixli,

Şiborş və Kuzmina Rusiyaya qarşı iş üzrə 2014-cü il 16 yanvar tarixli Qərarlar).

Avropa Məhkəməsi Varnava və digərləri Türkiyəyə qarşı iş üzrə 2009-cu il 18 sentyabr tarixli Qərarında mənəvi zərəri şəxsin fiziki və ya psixoloji ağrı və əzabı, sıxıntı, narahatlıq, məyusluq, ədalətsizlik və ya alçalma hissi, uzun müddət davam edən qeyri-müəyyənlik, həyatın pozulması və ya real imkansızlıqdan əziyyət çəkən vəziyyəti kimi müəyyən etmiş və qeyd etmişdir ki, maddi zərərin müəyyən edilməsi zamanı məhkəmənin əsaslandığı obyektiv hallardan fərqli olaraq, mənəvi zərərin müəyyən edilməsində subyektiv və hissi ünsürlərə əsaslanaraq qərar qəbul edildiyindən məhkəmə təcrübəsi baxımından nəzərə alınmalı olan ümumi qiymətləndirmə meyarlarının müəyyən edilməsi vacibdir. Mənəvi zərər müəyyən edildikdə məhkəmələr tərəfindən hüquqa zidd əməlin növü, dərəcəsi, şiddəti, davam etdiyi müddət nəzərə alınmalıdır. Bu zaman hüquqa zidd hərəkətin hansı şəraitdə, mühitdə baş verməsinin müəyyən edilməsi də zəruridir.

Avropa Məhkəməsinin yuxarıda qeyd olunan Luluyev və digərləri Rusiyaya qarşı iş üzrə Qərarında, həmçinin göstərilmişdir ki, şəxslərin mənəvi iztirablarının dərəcəsinin müəyyən edilməsi üçün qohumluq əlaqələrinin yaxınlıq dərəcəsi, qohumluq münasibətlərinin spesifikasiyası, qohumun hadisənin şahidi olub-olmaması və s. faktorların müəyyən edilməsi əhəmiyyət kəsb edir.

Avropa Məhkəməsi Maksimov Rusiyaya qarşı iş üzrə 2010-cu il 18 mart tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, kompensasiyanın hesablanması qaydası mürəkkəbdir. Fiziki və ya mənəvi iztirablara dair işlərə baxılarkən bu proses daha da çətinləşir. Ağrı və əzab, fiziki narahatlıq və əqli sıxıntı və iztirabın pul ilə ölçülə biləcəyi standart mövcud deyildir. Məhkəmələr dəymiş mənəvi zərəre görə ərizəçiyə təyin etdiyi kompensasiyanın həcmi qərarlarında kifayət qədər əsaslandırmaqlıdır. Əsaslandırmanın olmaması ərizəçiyə qeyri-mütənasib, az kompensasiyanın təyin edilməsi, pozuntunun adekvat və effektiv şəkildə aradan qaldırılması prinsipinə uyğun olmayaraq həll edilməsi ilə nəticələnə bilər.

“Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2008-ci il 3 noyabr tarixli qərarının 8-ci bəndinə əsasən, məhkəmə mənəvi zərərin ödənilməsi barədə

tələblərə baxdıqda məsuliyyətin yaranması əsaslarını müəyyən etməklə bərabər zərərçəkənin mənəvi sarsıntı və iztirablara məruz qalmasının nədə ifadə olunmasını, bunların hansı şəraitdə və hansı hərəkət (hərəkətsizlik) nəticəsində baş verməsini, zərərverən şəxsin təqsirini, zərərçəkən şəxsin hansı mənəvi sarsıntı və iztirablar keçirməsini, zərərçəkənin bunları hansı məbləğdə və sair maddi formada qiymətləndirməsini aydınlaşdırmağa borcludur.

Xüsusi risk qrupuna aid olan peşə sahibləri tərəfindən vurulmuş zərərə görə məsuliyyət məsələsi ilə bağlı vurğulanmalıdır ki, qeyd edilən şəxslər yalnız təqsirli şəkildə vurulan zərərə görə məsuliyyət daşıyırlar. Xüsusi risk qrupuna daxil olan peşə sahibi kimi həkimləri qeyd etmək olar. Həkim, tibb mərkəzi, xəstəxana və başqaları düzgün qoyulmayan diaqnoz, xətalı müalicə və müdaxilədən məsuliyyət daşıyırlar. Lakin edilən bütün prosedurlar tibb elminin ümumi qəbul olunan "tibbi standartlarına" uyğun xüsusi diqqət və lazımi tədbirlər çərçivəsində edildiyi halda vurulmuş zərərə görə məsuliyyət istisna edilir. Yəni tibbi müdaxilə zamanı əvvəlcədən gözlənilməyən, gözlənilsə də qarşısının alınması mümkün olmayan zərər həkimin və ya tibb müəssisəsinin biliyi, bacarığı və imkanları xaricində olan bir səbəbdən qaynaqlanan nəticədir. Bu mənada həkimin tibbi baxımdan qəbul etdiyi normal risk çərçivəsində hərəkət edərək lazımi diqqət və qayğı göstərməsinə baxmayaraq ortaya çıxan arzu olunmayan nəticədən qanuni olaraq məsuliyyət daşımayacağı qəbul edilir.

Beləliklə, mənəvi zərərin vurulmasının sübut edilməsinin kəfiyyət qədər mürəkkəb olması mübahisəsizdir. Bu növ iddialarda şəxs maddi deyil, mənəvi aləmində, şüurunda baş vermiş mənfi halları, sarsıntını, yaşamaq eşqinin azalmasını və s. məhkəmə qarşısında sübut etməlidir.

Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, məhkəmədə mənəvi zərərlə bağlı işə baxılarkən zərərçəkmiş şəxsin mənəvi və fiziki iztirablar keçirməsi ilə əlaqədar zərərin hansı şəraitdə və hansı hərəkət (hərəkətsizlik) nəticəsində vurulması, zərər vuranın təqsirinin dərəcəsi və mübahisənin həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən digər hallar ətraflı araşdırılaraq müəyyən edilməlidir. Vurulmuş mənəvi zərərə görə təzminatın məbləğinin hesablanması zamanı məhkəmələr cavabdehin maddi durumunu nəzərə almalıdır. Həmçinin məhkəmələr tərəfindən nəzərə alınmalı-

dır ki, şəxsin ölümü və ya sağlamlığına vurulmuş zərər tək-cə qohumlarının deyil, həm də onun dostlarının, tanışlarının da mənəvi sarsıntı, məyusluq hisləri keçirməsinə səbəb ola bilər. Lakin məhkəmələr hüquq pozuntusu nəticəsində yaranan mənəvi zərəre görə şəxsin məsuliyyətini müəyyən edərkən güclü emosional hislərlə ağır mənəvi sarsıntı və iztirab hislərini fərqləndirməlidirlər.

Bununla yanaşı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, hüquqa zidd hərəkətlər nəticəsində dəymiş mənəvi zərərin ödənilməsinin şərtləri və ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxsin bu zərəre görə təzminat almaq hüququ olan yaxınlarının dairəsi qanunvericilik qaydasında dəqiq müəyyənləşdirilə bilər.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– Mülki Məcəllənin 23-cü maddəsi şəxsin hüquqa zidd hərəkətlər nəticəsində öldüyü və ya sağlamlığına zərər vurulduğu halda onun yaxınlarının, o cümlədən ailə üzvlərinin keçirdikləri mənəvi sarsıntı və iztiraba görə təzminat almaq hüququnu ehtiva edir;

– ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxsin yaxınları, o cümlədən ailə üzvləri keçirdikləri mənəvi sarsıntı və iztirabın dərəcəsinə, zərərçəkmiş şəxsə yaxınlıq dərəcəsinə və s. amillərə müvafiq olaraq birgə və ya ayrı-ayrılıqda təzminat almaq hüququna malikdirlər;

– ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxsin yaxınlarından, o cümlədən ailə üzvlərindən birinin mənəvi zərəre görə təzminat almış olduğu halda, digərlərinin təzminat tələbi bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində göstərilən mütənasiblik və ədalətlik meyarlarına uyğun olaraq işə baxan məhkəmə tərəfindən həll edilməlidir;

– məhkəmələr tərəfindən mənəvi zərəre görə təzminatın miqdarı müəyyən edilərkən hüquqa zidd əməlin növü, dərəcəsi, davam etdiyi müddət, hansı şəraitdə, mühitdə baş verməsi və digər amillər nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsi şəxsin hüquqa zidd hərəkətlər nəticəsində öldüyü və ya sağlamlığına zərər vurulduğu halda onun yaxınlarının, o cümlədən ailə üzvlərinin keçirdikləri mənəvi sarsıntı və iztiraba görə təzminat almaq hüququnu ehtiva edir.

2. Ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxsin yaxınları, o cümlədən ailə üzvləri keçirdikləri mənəvi sarsıntı və iztirabın dərəcəsinə, zərərçəkmiş şəxsə yaxınlıq dərəcəsinə və s. amillərə müvafiq olaraq birgə və ya ayrı-ayrılıqda təzminat almaq hüququna malikdirlər.

3. Ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxsin yaxınlarından, o cümlədən ailə üzvlərindən birinin mənəvi zərərə görə təzminat almış olduğu halda, digərlərinin təzminat tələbi bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində göstərilən mütənasiblik və ədalətlik meyarlarına uyğun olaraq işə baxan məhkəmə tərəfindən həll edilə bilər.

4. Məhkəmələr tərəfindən mənəvi zərərə görə təzminatın miqdarı müəyyən edilərkən hüquqa zidd əməlin növü, dərəcəsi, davam etdiyi müddət, hansı şəraitdə, mühitdə baş verməsi və digər amillər nəzərə alınmalıdır.

5. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

6. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

7. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О толковании статьи 23 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики

24 апреля 2020 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой (судья-докладчик), Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – судьи Хатаинского районного суда города Баку Парвиза Заманлы и главного консультанта отдела экономического законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Фарида Гаджиева,

специалистов – судьи Верховного суда Азербайджанской Республики Эльшаны Велиевой и судьи Бакинского Апелляционного суда Икрама Широнова,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, на основании обращения Хатаинского районного суда города Баку рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке особого конституционного производства конституционное дело о толковании статьи 23 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики.

Заслушав доклад судьи С. Гасановой по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалистов,

рассмотрев мнение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л :

Хатаинский районный суд города Баку обратившись в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд), просил дать толкование статей 21.1 и 23 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский кодекс) с точки зрения положений статьи 29 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция).

В обращении, отмечается необходимость внесения ясности в вопросы о том, имеют ли все члены семьи право на получение компенсации за моральный вред в результате смерти лица, при этом, кто еще имеет право на получение компенсации, а также если один из членов семьи умершего лица получил компенсацию за моральный вред, в каком порядке должны решаться требования компенсации другими членами семьи. Ссылаясь на часть VII статьи 29 Конституции, поднимался также вопрос о том, связано ли право требовать компенсацию за моральный ущерб в связи со смертью члена семьи субъектами наследования.

В обращении указано, что А.Мирзоева обратилась в суд с исковым заявлением против производственного объединения «Азеригаз», об удержании денег в размере 900.000 манатов за причиненный моральный ущерб связи с тем, что её супруг Б.Мирзоев скончался 14 декабря 2014 года в результате взрыва от утечки газа в ванной комнате по вине Н.Гасанова, работающего мастером в ремонтно– восстановительной службе Джалилабадского служебного участка Лянкяранского регионального газо-эксплуатационного управления производственного объединения «Азеригаз» (далее ПО «Азеригаз») государственной нефтяной компании Азербайджанской Республики.

Исковое заявление обосновано тем, что в результате противоправных действий сотрудника ответчика, А.Мирзоева

потеряла кормильца, перенесла стресс, беспокойство, душевное потрясение, в связи с чем ей должно быть выплачено денежное возмещение за материальный и моральный ущерб.

Как видно из копии приговора, приложенного к обращению, по уголовному делу правопреемником потерпевшего был признан Н.Мирзоев, сын покойного Б.Мирзоева от первого брака. Его иск против ПО «Азеригаз» о возмещении морального вреда был частично удовлетворен решением Хатаинского районного суда города Баку от 26 сентября 2017 года, постановлено удержать с ПО «Азеригаз» сумму в размере 20.000 манатов и решение вступило в законную силу.

Учитывая отсутствие в Гражданском кодексе правовой нормы, определяющей основания для возмещения морального вреда, и возникновение неопределенности в судах при разрешении таких споров, обратившийся пришел к выводу о необходимости дать соответствующее толкование по поставленному вопросу для формирования единой судебной практики.

В связи с отмеченным в обращении Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить следующее.

Для правового государства обеспечение прав и свобод человека является основным показательным фактором. Статьей 12 Конституции обеспечение прав и свобод человека и гражданина провозглашается высшей целью государства, каждому гарантируется защита жизни и здоровья, чести и достоинства.

На основании статьи 24 Конституции человеческое достоинство защищается и уважается. Каждый с момента рождения обладает неприкосновенными, незыблемыми и неотъемлемыми правами и свободами. Права и свободы включают также ответственность и обязанности каждого перед обществом и другими лицами. Злоупотребление правами не допускается.

Согласно статье 26 Конституции, каждый вправе защищать не запрещенными законом способами и средствами свои права и свободы. Государство гарантирует защиту прав и свобод каждого.

Часть II статьи 68 Конституции провозглашает, что права лица, пострадавшего от преступления, а также от злоупотребления властью, охраняются законом. Пострадавшее лицо имеет право участвовать в осуществлении правосудия и требовать возмещения причиненного ему ущерба. В части IV данной статьи отмечается, что государство вместе с государственными служащими несут гражданскую ответственность за ущерб, при-

чиненный правам и свободам человека в результате противозаконных действий и бездействия государственных служащих, и нарушение их гарантии.

Эта норма Конституции в случае нарушения прав и свобод человека, считая выплату компенсации потерпевшему за причиненный ущерб справедливой, также устанавливает ответственность государства за выполнение данного обязательства.

Моральный ущерб выражает моральное потрясение и страдание человека в результате нарушения его личных прав и свобод неимущественного характера, а также имущественных прав, и может возникнуть в результате потери близкого человека, отсутствия возможности продолжения активной общественной жизни, утраты трудоспособности, разглашения тайны семейной и частной жизни, распространения информации, унижающей честь и достоинство, незаконного ограничения определенных прав и свобод, физических страданий, причинения вреда здоровью и т. д.

Моральная компенсация — это средство уравнивания, с целью заставить забыть боль и страдания, моральное потрясение, вызванные насилием против моральной или физической целостности потерпевшего в результате противоправного деяния, вернуть радость и желание жить, восстановить нарушенное моральное равновесие.

Требование компенсации морального вреда следует отличать от требования о возмещении материального ущерба. Если объем материального ущерба обусловлен объемом причиненного ущерба, то объем морального вреда определяется в иске по усмотрению потерпевшего, и объем морального вреда должен оцениваться судами с точки зрения критериев справедливости и соразмерности.

Так в соответствии со статьей 21 Гражданского кодекса лицо, обладающее правом требовать возмещения убытков, может требовать полного возмещения причиненных ему убытков, если законом или договором не предусмотрено возмещение убытков в меньшем размере. Под убытками понимаются расходы, которые лицо, чье право нарушено, понесло или должно будет понести для восстановления нарушенного права, утрата или повреждение его имущества (реальный ущерб), а также неполученные

доходы, которые это лицо получило бы при обычных условиях гражданского оборота, если бы его право не было нарушено (упущенная выгода).

В соответствии со статьей 23 данного Кодекса физическое лицо, может требовать опровержения в судебном порядке сведений, порочащих его честь, достоинство или деловую репутацию, нарушающих тайну его личной и семейной жизни или личную и семейную неприкосновенность, если лицо, распространившее такие сведения, не докажет, что они соответствуют действительности. Такой же порядок применяется и при неполном опубликовании фактических сведений, если это порочит честь, достоинство или деловую репутацию лица. Защита чести и достоинства физического лица по требованию заинтересованных лиц допускается и после смерти физического лица. Если сведения, порочащие честь, достоинство или деловую репутацию физического лица или посягающие на его личную и семейную жизнь, распространены в средствах массовой информации, они подлежат опровержению в тех же средствах массовой информации. Если указанные сведения внесены в официальный документ, такой документ должен быть изменен, а заинтересованные лица уведомлены об этом. Порядок опровержения в иных случаях устанавливается судом. Физическое лицо, в отношении которого средствами массовой информации опубликованы сведения, ущемляющие его права или охраняемые законом интересы, имеет право на опубликование опровержения в тех же средствах массовой информации. Физическое лицо, в отношении которого распространены сведения, порочащие его честь, достоинство или деловую репутацию, вправе наряду с опровержением таких сведений требовать и возмещения ущерба, причиненного их распространением. Если установить лицо, распространившее сведения, порочащие честь, достоинство или деловую репутацию физического лица, невозможно, то лицо, в отношении которого распространены такие сведения, вправе требовать признания таких сведений не соответствующими действительности. Правила настоящей статьи о защите деловой репутации физического лица соответственно применяются и к защите деловой репутации юридического лица.

На основании статьи 1096 Гражданского кодекса, определяющей понятие гражданского правонарушения гражданским правонарушением (деликтом) признается виновное, противоправное (нарушающее нормы гражданского законодательства) деяние (действие или бездействие), влекущее прямое причинение вреда или убытков другому лицу (потерпевшему), охраняемому правом либо законом. Лицо, совершившее деликт, несет гражданско-правовую ответственность.

Согласно статьям 1097.1 и 1097.3 Гражданского кодекса, вред причиненный личности или имуществу физического лица, а также вред, причиненный имуществу и деловой репутации юридического лица вследствие гражданского правонарушения (деликта), подлежит возмещению в полном объеме причинителем вреда. Законом обязанность возмещения вреда может быть возложена на лицо, не являющееся лицом, причинившим вред. Законом может быть предусмотрено возмещение вреда и при отсутствии вины у лица причинившего вред.

В соответствии со статьей 1099 Кодекса, юридическое или физическое лицо несет ответственность за гражданское правонарушение (деликт), допущенное его работником, и возмещает вред, причиненный его работником при исполнении трудовых (служебных, должностных) обязанностей. Применительно к правилам, предусмотренным в главе 59 Кодекса, работниками признаются физические лица, выполняющие работу на основании трудового договора, а также физические лица, выполняющие работу

по гражданско-правовому договору, если при этом они действуют или должны действовать по заданию соответствующего юридического или физического лица и под его надзором за безопасным ведением работ.

Как видно, отмеченными нормами гражданского законодательства за ущерб, причиненный в результате противоправных действий установлена гражданская ответственность. В случае возникновения права требования возмещения материального ущерба возникшего в результате противоправного деяния на основании статьи 21 Гражданского кодекса, то лицо в соответствии со статьей 23 данного Кодекса может требовать компенсацию за моральный ущерб.

Следует отметить, что отсутствие в гражданском законодательстве конкретной правовой нормы, определяющей основания для компенсации морального вреда в связи со смертью или причинением вреда здоровью лица, не может являться основанием для отклонения искового требования об этом, такое требование может быть выдвинуто в порядке компенсации морального вреда на основании статьи 23 Гражданского кодекса.

На основании статьи 14 Гражданского кодекса, гражданские права и обязанности возникают из оснований, предусмотренных гражданским законодательством, а также из действий физических и юридических лиц, которые хотя и не предусмотрены законодательством, но в силу принципов гражданского законодательства порождают гражданские права и обязанности. Причинение вреда другому лицу предусмотрено данной статьей как основание для возникновения прав и обязанностей (статья 14.2.6 Гражданского кодекса). Выражение «хотя и не предусмотрено законом» в данной правовой норме дает основание для предъявления требования связанного с компенсацией морального вреда даже в случаях, непосредственно не предусмотренных Кодексом.

Следует отметить, что в некоторых случаях законодатель предусматривает компенсацию морального вреда в специальных

отраслевых законах. Так, статья 12 Закона Азербайджанской Республики «О защите прав потребителей» предусматривает, что моральный вред, причиненный потребителю вследствие нарушения изготовителем (исполнителем, продавцом) его прав, предусмотренных настоящим Законом, подлежит возмещению причинителем вреда. Размер возмещения вреда определяется судом, если иное не предусмотрено законом. В соответствии со статьей 28.6 Семейного кодекса Азербайджанской Республики, муж (жена) может потребовать возмещения причиненного ему материального или морального ущерба, в результате признания брака недействительным, в соответствии с правилами, предусмотренными гражданским законодательством. На основании статьи 6 Закона Азербайджанской Республики «О туризме», турист имеет право требовать в порядке, установленном законодательством Азербайджанской Республики выплаты компен-

сации за причиненный ему материальный и моральный ущерб в случаях невыполнения туроператором или турагентом условий договора о розничной купле-продаже туристической продукции. Однако, учитывая многоаспектность общественных отношений и все большее осложнение со временем данных отношений, полностью охватить законодательством сферу общественных отношений, где может быть причинен моральный ущерб и основания для выплаты компенсации невозможно.

Моральный ущерб возникает в результате нарушения личных неимущественных прав граждан. Моральный ущерб, будучи неимущественным ущербом, является правонарушением, не содержащим экономической смысл или ценность. Такой ущерб, нарушая права, относящиеся к благам, принадлежащие гражданину с рождения или на основе закона (честь, достоинство, деловая репутация, личная и семейная тайна, свобода действия, право выбора место проживания, право на имя, авторское право и другие личные неимущественные права и имущественные блага) причиняет лицу моральное потрясение, страдание.

Моральный ущерб, оказывая непосредственное влияние на сознание потерпевшего лица после действий лица, нанесшего ущерб становится причиной отрицательной психологической реакции. Моральный ущерб является независимым (самостоятельным) результатом нарушения прав граждан. Он компенсируется вместе с ущербом, нанесенным имуществу или в случае не нанесения вреда имуществу.

Компенсация, выплачиваемая за моральный вред в случае смерти или причинения вреда здоровью близких лица, в том числе членов семьи, направлена на определенное смягчение потрясения и страдания лица, восстановление нарушенного морального равновесия. При этом обеспечение потерпевшего компенсацией в определенном размере служит оказанию ему моральной поддержки, с целью заставить его забыть потрясение и страдание, вызванные потерей близкого человека, устранить снижение радости жизни, моральное беспокойство.

Следует учесть, что требование моральной компенсации не связано с наследством. Так, если даже истец, выступающий с требованием моральной компенсации, является наследником умершего, его требование о получении моральной компенсации

исключается, если до смерти они не были эмоционально близки, и истец не испытывает чувства боли и скорби или морального потрясения в связи со смертью лица.

Что касается круга лиц, имеющих право требовать моральное возмещение, следует отметить, что таким правом могут обладать близкие умершего или лица, здоровью которого причинен ущерб. Под словом «близкий» подразумевается не родственник именно в рамках семейного права, а человек отличающийся особой привязанностью к умершему или лицу, здоровью которого причинен ущерб, искренним отношением и духовной близостью, занимавший важное место в жизни, долгое время жил вместе с ним и вел совместное хозяйство, условия жизни которого изменились в результате его смерти или причинения вреда здоровью, который действительно перенес потрясение, боль и страдание.

При определении компенсации за моральный вред суды должны проводить социальную, психологическую и экономическую оценку каждого дела на основе принципов соразмерности и справедливости.

При определении объёма (суммы, размера) моральной компенсации, следует учитывать силу сострадания и моральной связи между истцом и умершим или лицом, здоровью которого причинен ущерб, степень перенесенного страдания и потрясения, проживают ли они вместе или раздельно, если состоят в браке, то срок семейной жизни и прочие факторы.

В требованиях моральной компенсации в связи со смертью или причинением вреда здоровью детей матери и отца, внуков бабушки и дедушки должны также приниматься во внимание такие факторы, как наличие у потерпевшего единственного ребенка (внука, детей), находятся ли родители в репродуктивном возрасте. В требованиях о моральной компенсации в связи со смертью или причинением вреда здоровью матери и отца за основу должно приниматься, что они находятся в том возрасте, когда нуждаются в родителях, имеют физическую или умственную отсталость. При рассмотрении требования брата или сестры, пострадавших от противоправного действия, о моральной компенсации следует учитывать, существуют ли между ними родственные чувства и любовь, есть ли постоянное и тесное общение.

Следует также отметить, что каждое лицо, действительно пережившее моральное потрясение, имеет право на получение компенсации вместе с другими истцами или получение, в зависимости от степени моральных страданий и близости с потерпевшим. То есть в этом случае компенсация может быть установлена для каждого истца в отдельности.

Кроме того, следует отметить, что требование о моральной компенсации близкого умершего не должно приравниваться к требованию о возмещении ущерба в связи с потерей кормильца. Так, возмещение вреда лицам, понесшим ущерб в результате смерти кормильца, регулируемое статьей 1121 Гражданского кодекса, преследуя цель возмещения именно материального ущерба носит временный замещающий характер. На основании статьи 1122.1 данного Кодекса лицам, имеющим право на возмещение вреда в связи с потерей кормильца, вред возмещается в размере той доли заработка (дохода) умершего, определенно по правилам статьи 1119 настоящего Кодекса, которую они получали или имели право получать на свое содержание при его жизни. При определении возмещения вреда этим лицам в состав доходов умершего наряду с заработком (доходом) включаются, также полученные им при жизни, пенсия и другие по

Европейский суд по правам человека (далее Европейский суд) на основании статьи 41, а также других норм Конвенции "О защите прав человека и основных свобод", сформировал соответствующую практику относительно определения морального ущерба.

Европейский суд по правам человека охарактеризовал моральный ущерб как «тревогу, душевное потрясение и страдание», «беспокойство, беспомощность и потрясение», «разочарование, чувство несправедливости и долгосрочную неопределённость» (Решения по делу Лулуев и другие против России от 9 ноября 2006 г., по делу Пелипенко против России от 16 января 2014 г., по делу Шиборш и Кузьмина против России от 16 января 2014 г.).

Европейский суд по правам человека в своем Решении по делу Варнава и другие против Турции от 18 сентября 2009 года определил моральный вред как состояние человека, испытывающего физическую или психологическую боль и страдание,

мучения, беспокойство, разочарование, чувство несправедливости или унижения, длящаяся неопределенность, нарушение жизни или реальное отсутствие возможности, и отметил, что в отличие от объективных обстоятельств, на которые суд опирается при определении материального ущерба, решение при установлении морального вреда принимается на основе субъективных и эмоциональных элементов, поэтому важно определить общие критерии оценки, которые необходимо учитывать с точки зрения судебной практики. При определении морального вреда суды должны учитывать вид, степень, тяжесть и продолжительность противоправного деяния. При этом также необходимо установить, в каких условиях, какой среде произошло противоправное действие.

В вышеотмеченном решении Европейского суда по делу Лулуев и другие против России также указано, что для определения степени моральных страданий лиц необходимо установить степень близости родственных связей, специфику родственных отношений, является ли родственник свидетелем происшествия и др. факторов.

Европейский суд в своем решении по делу Максимов против России от 18 марта 2010 г. отметил, что порядок расчета компенсации

является сложным. При рассмотрении дел о физических или моральных страданиях этот процесс ещё более усложняется. Не существует стандарта, по которому боль и страдания, физический дискомфорт, нравственное страдание и мучение можно измерить деньгами. Суды в своих решениях должны достаточно обосновать объём компенсации, назначенной заявителю за причинённый моральный вред. Отсутствие обоснования может привести к назначению заявителю несоразмерной, низкой компенсации, решению, не соответствующему принципу адекватного и эффективного устранения нарушения.

На основании пункта 8 постановления Пленума Верховного суда Азербайджанской Республики “О практике применения судами законодательства о возмещении морального вреда” от 3 ноября 2008 года, суд при рассмотрении требований о возмещении морального вреда, наряду с определением оснований возникновения ответственности, обязан выяснить, в чем выра-

жается подверженность потерпевшего моральному потрясению и страданию, в каких условиях и в результате какого действия (бездействия) они произошли, вина лица, причинившего ущерб, какое моральное потрясение и страдание, перенёс потерпевший, в каком денежном эквиваленте и иной материальной форме потерпевший оценивает это.

Что касается вопроса об ответственности за ущерб, причиненный представителями профессии, относящейся к особой группе риска, следует подчеркнуть, что эти лица несут ответственность только за ущерб, причиненный по собственной вине. В качестве представителей профессии, входящей в особую группу риска, можно отметить врачей. Врач, медицинский центр, больница и другие несут ответственность за неправильно поставленный диагноз, ошибочное лечение и вмешательство. Однако, если все процедуры проводятся в рамках особого внимания и необходимых мер в соответствии с общепринятыми «медицинскими стандартами» медицинской науки, то ответственность за ущерб исключается. То есть ущерб, который не предвидится в ходе медицинского вмешательства, а если и предвидится, не может быть предотвращен, является результатом, вызванным причиной, находящейся за пределами знаний, умений и возможностей врача или медицинского учреждения. В этом контексте принимается, что врач не несет ответственности по закону за нежелательный результат, возникший, несмотря на проявленные должные внимание и заботу, при действии в рамках нормального риска, принятого им с медицинской точки зрения.

Таким образом, бесспорно то, что доказательство причинения морального вреда представляется достаточно сложным. В такого рода исках лицо должно доказать перед судом негативные обстоятельства, потрясения произошедшие в его духовном, а не материальном мире, сознании, угасание любви к жизни и т.д.

В связи с этим Пленум Конституционного суда считает, что при рассмотрении в суде дела о моральном вреде необходимо детально изучить и определить в связи с переживанием потерпевшим моральных и физических страданий, в каких условиях и в результате какого действия (бездействия) причинен вред, степень вины лица, причинившего вред, и другие обстоятельства, представляющие значение для разрешения спора. При рас-

чете суммы возмещения морального вреда суды должны учитывать материальное положение ответчика. Кроме того, судам необходимо учесть, что смерть лица или вред, причинённый его здоровью, могут привести к переживанию чувства морального потрясения, подавленности не только родственниками, но и друзьями, знакомыми. Однако при определении ответственности лица за моральный вред, возникший в результате правонарушения, суды должны отличать сильные эмоциональные ощущения от тяжелого чувства морального потрясения и страдания.

Вместе с тем пленум Конституционного Суда считает необходимым отметить, что условия возмещения морального вреда, причиненного противоправными действиями, и круг родственников умершего или лица здоровью которого причинен вред, имеющих право на получение компенсации данного вреда, могут быть четко определены в законодательном порядке.

На основании вышеуказанного Пленум Конституционного суда приходит к следующим выводам:

– статья 23 Гражданского кодекса подразумевает право близких, в том числе членов семьи лица, в случае его смерти или причинения вреда здоровью в результате противоправных действий, на получение компенсации за пережитое моральное потрясение и страдание;

– близкие, в том числе члены семьи умершего или лица, здоровью которого причинен вред имеют право на получение компенсации в соответствии со степенью пережитых ими моральных потрясений и страданий, степенью близости к потерпевшему и другими факторами совместно или по отдельности;

– в случае получения компенсации за моральный вред одним из близких, в том числе членов семьи умершего или лица, здоровью которого причинен вред, требование компенсации других должно решаться судом, рассматривающим дело, в соответствии с критериями соразмерности и справедливости, указанными в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления;

– при определении судами размера компенсации за моральный вред следует учитывать вид, степень противоправного деяния, его продолжительность, в каких условиях и какой обстановке оно произошло, и другие факторы.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде”, Пленум Конституционного суда

ПОСТАНОВИЛ:

1. Статья 23 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики подразумевает право близких, в том числе членов семьи лица, в случае его смерти или причинения вреда здоровью в результате противоправных действий на получение компенсации за пережитое моральное потрясение и страдание.

2. Близкие, в том числе члены семьи умершего или лица, здоровью которого причинен вред, имеют право на компенсацию в соответствии со степенью пережитых ими моральных потрясений и страданий, степенью близости к потерпевшему и другими факторами совместно или по отдельности.

3. В случае получения компенсации за моральный вред одним из близких, в том числе членов семьи умершего или лица, здоровью которого причинен вред, требование компенсации других должно решаться судом, рассматривающим дело, в соответствии с критериями соразмерности и справедливости, указанными в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления.

4. При определении судами размера компенсации за моральный вред следует учитывать вид, степень противоправного деяния его продолжительность, в каких условиях и какой обстановке оно произошло, и другие факторы.

5. Постановление вступает в силу со дня опубликования

6. Постановление опубликовать в газетах “Азербайджан”, “Республика”, “Халг газети”, “Бакинский рабочий” и “Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики”.

7. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**“Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası
Qanununun 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5 və 20.14-cü maddələrinin
şərh edilməsinə dair**

15 may 2020-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Təşkilatı-İnspeksiya İdarəsinin rəis müavini Elman Qasimov və həmin idarənin xüsusilə mühüm tapşırıqlar üzrə inspektoru Babək Atakişiyev və vəkil Əlirza Həbilovun,

Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin Pensiya siyasəti və fərdi uçota nəzarət şöbəsinin müdiri Mustafa Abasbəylinin,

Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun idarə rəisi Zəka Mirzəyevin,

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Sosial müdafiə, sosial təminat və səhiyyə sahələrinin maliyyəsi şöbəsinin sektor müdiri Nazim Şiriyev, Hüquq şöbəsinin aparıcı məsləhətçisi Fərid Məmmədov və Hərbi qurumların və hüquq mühafizə orqanlarının maliyyəsi şöbəsinin baş məsləhətçisi Məcid Miriyevin,

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının Əmək qanunvericiliyi sektorunun müdiri Adil Vəliyevin,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının professoru Mayis Əliyevin, mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Zakir Quliyev və Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Ülvi Mayılovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sorğusu əsasında “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5 və 20.14-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti (bundan sonra – Nazirlər Kabineti) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “Əmək pensiyaları haqqında” Qanun) 1.0.1, 1.0.5 və 20.14-cü maddələrinin şərh olunmasını xahiş etmişdir.

Sorğuda qeyd olunur ki, “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1-ci maddəsinə görə, əmək pensiyası – bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qayda və şərtlərlə müəyyən edilən və məcburi dövlət sosial sığortaolunanların onlara əmək pensiyası təyin olunduqdan əvvəl aldıkları əməkhaqqı və digər gəlirlərin, yaxud sığortaolunanların ölümü ilə əlaqədar onların ailə üzvlərinin itirdikləri gəlirlərin kompensasiyası məqsədilə vətəndaşlara aylıq pul ödənişidir.

Həmin Qanunun 1.0.5-ci maddəsinə əsasən, təminat xərcliyi (pul təminatı) – hərbi qulluqçuların hərbi xidmətdən buraxıldığı günə (sərəncamdan ehtiyata və ya istefaya buraxılarkən sərəncama götürüldüyü günə) aldıkları miqdarda (sonrakı artımlar da nəzərə alınmaqla) aylıq vəzifə maaşından, rütbə maaşından, xidmət illərinə görə əlavədən, ərzaq payı əvəzinə verilən pul kompensasiyasından, vəzifə maaşından hesablanan digər əlavələrdən (büdcədən kənar

vəsaitlər hesabına hesablanan əlavələr və digər ödənişlər istisna olmaqla), artımlardan ibarət olan məbləğdir.

Eyni zamanda həmin Qanunun 20.14-cü maddəsi ilə hərbi qulluqçuların əmək pensiyalarına əlavələrin təminat xərcliyindəki sonrakı artımlar nəzərə alınmaqla təyin edilməsi qaydası müəyyən edilmişdir.

Sorğuda daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət müddətinin hesablanmasına dair Nazirlər Kabinetinin bir sıra qərarlarına və “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun yuxarıda göstərilən normalarına əsaslanmaqla qeyd edilir ki, bu normativ hüquqi aktların tətbiq edilməsi ilə bağlı təcrübədə qeyri-müəyyənlik mövcuddur.

Sorğuda göstərilən digər məsələ “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 20.14-cü maddəsinin məhkəmələr tərəfindən fərqli qaydada tətbiqi ilə bağlıdır. Qanunun həmin maddəsi ilə qulluq stajına görə əmək pensiyasına əlavələr müəyyən edilmişdir. Maddəyə uyğun olaraq hərbi və xüsusi rütbələr nəzərdə tutulan vəzifələrdə xidmət keçmiş şəxslərin pensiyalarına əlavələr qulluq stajına uyğun olaraq təminat xərcliyinin faizlə hesablanan müvafiq hissəsi miqdarında ödənilir. Onlara xidmət (qulluq) illərinə görə əlavə müvafiq dövlət orqanlarında çalışan şəxslərin vəzifə maaşlarındakı (əmək haqlarındakı) artım faizinə uyğun olaraq yenidən hesablanır.

Sorğuverənin qənaətinə görə, əmək pensiyasının təyin edilməsi üçün təminat xərcliyi müəyyən edilərkən “Zabit heyətinə mənsub şəxslərə, gizirlərə, miçmanlara, müddətdən artıq həqiqi hərbi xidmət hərbi qulluqçularına, daxili işlər, ədliyyə, gömrük, miqrasiya, fəvqəladə hallar orqanlarının rəis və sırası heyətinə mənsub şəxslərə və onların ailələrinə pensiya təyin edilib verilməsi üçün uzun müddət xidmət vaxtının hesablanması qaydası haqqında” Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 23 noyabr tarixli 631 nömrəli (bundan sonra – Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 23 noyabr tarixli 631 nömrəli Qərarı) və “Daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması Qaydasının təsdiq edilməsi barədə” Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli (bundan sonra – Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli Qərarı) qərarlarına müvafiq olaraq xidmət illərinin və fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın hesablanması qaydasına, həmçinin “Əmək pensiyaları haqqında” Qa-

nunun 20.14-cü maddəsinin tətbiqi zamanı pensiyaçının vaxtilə müvafiq vəzifədə olarkən almadığı və buna görə də məcburi dövlət sosial sığorta haqqı tutulmamış ödəncələrin əmək pensiyasının yenidən hesablanması zamanı nəzərə alınması məsələlərinə aydınlıq gətirilməsi zəruridir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğuda qaldırılan məsələlər ilə bağlı, ilk növbədə, hazırda qüvvədə olan “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun və Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının bir sıra normalarına aydınlıq gətirilməsini vacib hesab edir.

Əsas sosial-iqtisadi hüquqlardan biri olan sosial təminat hüququ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 38-ci maddəsində təsbit olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, hər kəsin sosial təminat hüququ vardır. Hər kəs qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısını itirdiyinə, əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat hüququna malikdir (Konstitusiyanın 38-ci maddəsinin I və III hissələri).

İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalır (Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin I hissəsi və 16-cı maddəsinin I hissəsi).

Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin II hissəsinə müvafiq olaraq, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdıra bilməz.

Konstitusiya ayrılmaz insan hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək vəzifəsini dövlətin üzərinə qoyur. Bu da öz növbəsində, pensiya təminatı sahəsində hüquqi müəyyənlik və vətəndaşların qanuna və dövlətə etimadı prinsiplərinə uyğun olaraq pensiyaların yalnız səlahiyyətli orqanlar tərəfindən və qanuna müvafiq təyin edilməsini, pensiya hüququnun yaranmasını təsdiq edən sənədlərin hazırlanması və pensiya məbləğinin hesablanması dəqiq və aydın aparılmasını təmin edən hüquqi tənzimləmə sisteminin yaradılmasını ehtiva edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, insan hüquqlarının, o cümlədən sosial hüquqların həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edən ədalət və hüquqi müəyyənlik prin-

sipləri qanunvericilik siyasətinin gözlənilən olmasını tələb edir. Hüquqi müəyyənlik prinsipi müvafiq hüquq münasibətləri iştirakçıların davranışlarının nəticələrini əqlabatan hədudlarda qabaqcadan bilməsini təmin etməklə, rəsmi tanınmış hüquqi statuslarının, əldə edilmiş hüquqlarının dəyişilməzliyində əminlik yaratmaqla, onların dövlətin hüquq siyasətinə etibarını artırır.

Dövlətin pensiya təminatı sistemi sosial həmrəylik və sosial sığorta prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir. Əmək pensiyaları haqqında qanunvericiliyin əsas məqsədi pensiya təminatı sistemində bu prinsiplərin qorunmasında, qazanan pensiya hüquqları ilə toplanan sığorta vəsaitləri arasında tarazlaşdırma mexanizminin formalaşdırılmasında ifadə olunur. Bu sahədə aparılan islahat tədbirləri sığortaolunana münasibətdə ədalətliyin gözlənilməsinə yönəlmişdir.

Sorğuda qaldırılan birinci məsələ qanunvericilikdə öz əksini tapmış “xidmət illərinə görə əlavə”nin müəyyən edilməsi və əmək pensiyasının təyin edilməsi üçün tələb olunan “uzun müddət xidmət” anlayışının, bir çox hallarda Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 29 iyun tarixli 168-IIQ sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnamə”nin 91-ci maddəsində nəzərdə tutulan “fasiləsiz xidmət illərinə görə haqq”ın hesablanması zamanı nəzərə alınması ilə bağlıdır. Həmin maddəyə əsasən, daxili işlər orqanları əməkdaşlarının təminat xərclərinə tutduğu vəzifəyə və xüsusi rütbəyə görə maaşları, fasiləsiz xidməti illərinə görə haqq, məhərətdərəcəsinə görə verilən əlavə, ərzaq payı və ya ərzaq payı əvəzinə verilən pul kompensasiyası, digər müavinət və ödənişlər daxildir.

“Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.5-ci maddəsi ilə təminat xərcliyinə (pul təminatı) hərbi qulluqçuların hərbi xidmətdən buraxıldığı günə aldıqları miqdarda (sonrakı artımlar da nəzərə alınmaqla) aylıq vəzifə maaşından, rütbə maaşından, xidmət illərinə görə əlavədən, ərzaq payı əvəzinə verilən pul kompensasiyasından, vəzifə maaşından hesablanan digər əlavələrdən (büdcədən kənar vəsaitlər hesabına hesablanan əlavələr və digər ödənişlər istisna olmaqla), artımlardan ibarət olan məbləğ kimi anlayış verilmişdir.

Təminat xərcliyi gəlir növü kimi, “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddəsinə əsasən, məcburi dövlət sosial sığorta haqqı hesablanan gəlir növlərinə aiddir.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hərbi qulluqçuların, xüsusi rütbəli şəxslərin, prokurorluq və ədliyyə orqanları işçilərinin xidmət müddətinin (qulluq illərinin) hesablanması bir sıra xüsusi hüquqi aktlar ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Kollegiyasının 2017-ci il 11 dekabr tarixli 17 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən əmək pensiyalarının təyin edilməsi, yenidən hesablanması, bir növündən başqa növünə keçirilməsi və ödənilməsi Qaydaları”nın 3.8-ci bəndinə əsasən:

– “Zabit heyətinə mənsub şəxslərə, gizirlərə, miçmanlara, müddətdən artıq həqiqi hərbi xidmət hərbi qulluqçularına, daxili işlər, ədliyyə, gömrük, miqrasiya, fəvqəladə hallar orqanlarının rəis və sırası heyyətinə mənsub şəxslərə və onların ailələrinə pensiya təyin edilib verilməsi üçün uzun müddət xidmət vaxtının hesablanması qaydası haqqında” Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 23 noyabr tarixli 631 nömrəli;

– “Daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması Qaydasının təsdiq edilməsi barədə” Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli;

– “Yüksək ixtisaslı mütəxəssislər sırasından seçilərək kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti subyektlərinə hərbi xidmətə qəbul olunmuş hərbi qulluqçuların hərbi xidmətə qəbul olunana qədərki əmək stajının pensiya təyin edilməsi və xidmət illərinə görə əlavə faizin ödənilməsi üçün onların xidmət illərinə hesablanması Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında” Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 1 iyul tarixli 124 nömrəli;

– “Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə fasiləsiz xidmət illərinə görə əlavələrin ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında” Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 9 yanvar tarixli 4 nömrəli;

– “Prokurorluq orqanları işçilərinin maddi və sosial təminatı haqqında” Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 31 oktyabr tarixli 168 nömrəli qərarları və digər normativ hüquqi aktlarla həyata keçirilir.

Qeyd edilməlidir ki, Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli Qərarı daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına xidmət keçərkən fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması qaydasını, Nazirlər Kabinetinin 1992-ci

il 23 noyabr tarixli 631 nömrəli Qərarı ilə xidmətdən tərxis olunduqdan sonra pensiya təyin edilib verilməsi üçün uzun müddət xidmət vaxtının hesablanması qaydasını müəyyən edir. Bu qərarların məzmunundan görüldüyü kimi, qanunvericilikdə nəzərdə tutulan fasiləsiz xidmət ili ilə təqvim ili eyni anlayışı ehtiva edir.

Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş Qaydanın 2-ci bəndinə əsasən, fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün daxili işlər orqanları əməkdaşlarının xidmət illərinə aşağıdakı dövrlər hesablanır: daxili işlər orqanlarında xidmətə qəbul olunmuş əməkdaşlara təyin olunduğu gündən başlayaraq sonrakı xidmət müddəti; daxili işlər orqanlarının kadrlarında saxlanılmaqla, müvafiq normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının ali icra və ya qanunvericilik hakimiyyəti orqanlarına, hüquq mühafizə orqanlarının təşkilatı və qanunvericilik təminatı ilə bağlı işə keçmiş və bu orqanlarda işdən çıxdıqdan sonra daxili işlər orqanlarında xidmətini davam etdirən əməkdaşların həmin orqanlarda işlədikləri müddət; xarici ölkələrin hüquq mühafizə və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında xidmət keçmiş və həmin orqanlardan işdən çıxdıqdan sonra dövlətlərarası müqavilələrlə və digər beynəlxalq sənədlərlə tənzimləndiyi halda Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmətini davam etdirməyə qəbul olunmuş əməkdaşların həmin orqanlarda işlədikləri müddət; daxili işlər orqanlarından xaric edilmiş əməkdaş iki il ərzində yenidən xidmətə qəbul edilərsə, daxili işlər orqanlarında əvvəl xidmət etdiyi müddət; Daxili İşlər Nazirliyinin tədris müəssisələrində təhsil aldıkları, ilkin, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma kursları keçdikləri müddət; daxili işlər orqanlarında xidmət keçərkən əmək haqqının saxlanması şərti ilə əməkdaşların vəzifədən kənarlaşdırıldıkları müddət və s.

Burada qeyd etmək lazımdır ki, xidmət müddəti (qulluq illəri) fasiləsiz xidmət illəri ilə yanaşı güzəştli illəri də əhatə edir. Həmin Qaydanın 5-ci bəndinə əsasən, daxili işlər orqanlarında fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət illəri:

xüsusi təyinatlı struktur vahidində xidmət edən əməkdaşların bir ayı – bir ay yarım;

partlayıcı maddələrin zərərsizləşdirilməsi üzrə və terrorizmə qarşı mübarizəni bilavasitə həyata keçirən bölmələrdə xidmət edən əməkdaşların bir ayı – iki aya;

terror əleyhinə aparılan əməliyyatlarda, o cümlədən beynəlxalq polis qüvvələrinin tərkibində iştirak müddəti bir xidmət günü üç günə bərabər tutularaq hesablanır.

Bu halda xidmət müddəti terror əleyhinə aparılan əməliyyatın başlandığını, başa çatdığını əks etdirən və əməkdaşların iştirakını təsdiqləyən Daxili İşlər Nazirliyinin müvafiq sənədi əsasında müəyyən edilərək hesablanır.

Qaydanın 6-cı bəndinə görə, Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları ilə xidmət illərinin güzəştli şərtlərlə hesablanması nəzərdə tutulan hallar daxili işlər orqanlarında fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanmasında nəzərə alınır.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmətini davam etdirməyə qəbul olunmuş əməkdaşların həmin orqanlarda işlədikləri müddət fasiləsiz xidmət illərinə aiddir. Bu əməkdaşların həmin orqanlarda işlədikləri müddət ərzində xidmət illərinin güzəştli şərtlərlə hesablanması istisna edilmir. Qaydanın 6-cı bəndi ilə güzəştli xidmət illəri fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsində nəzərə alınır. Lakin bu fasiləsiz xidmət illərinə sözügedən güzəştli xidmət illərinin əlavə edilərək süni şəkildə artımı kimi qəbul edilməməlidir.

Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 20 aprel tarixli 73 nömrəli Qərarının 1 nömrəli əlavəsi ilə “Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin polis əməkdaşlarına verilən fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın, əlavə haqların, kompensasiyaların, müavinətlərin və başqa ödənişlərin məbləği və təyin edilməsi Qaydaları” təsdiq edilmişdir. Həmin Qaydalar daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarının fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın hesablanmasını və s. müəyyən edir. Qaydaların 1-ci bəndinə əsasən, fasiləsiz xidmət illərinə görə verilən haqqın vəzifə və xüsusi rütbəyə görə maaşlardan hesablanması (faiz nisbətində) müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş Qaydanın 6-cı bəndindəki “Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları ilə xidmət illərinin güzəştli şərtlərlə hesablanması nəzərdə tutulan hallar” müddəası ilə daxili işlər orqanlarında xidmət zamanı fasiləsiz xidmət illərinə görə (təqvim ili) haqqın ödənilməsi üçün güzəştli xidmət illərinin hesablanması nəzərdə tutulmuşdur. Xidmət zamanı isə fasiləsiz xid-

mət illərinə görə verilən haqqın ödənilməsi Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 20 aprel tarixli 73 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş Qaydaların 1-ci bəndində göstərilmişdir.

Daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına pensiya təyin edilib verilməsi üçün “uzun müddət xidmət” vaxtının hesablanması Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 23 noyabr tarixli 631 nömrəli Qərarının tələbləri əsasında həyata keçirilməlidir. Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş Qayda daxili işlər orqanlarında xidmət zamanı fasiləsiz xidmət illərinə görə (təqvim) haqqın ödənilməsi üçün güzəştli xidmət illərinin hesablanmasını tənzimlədiyindən həmin Qaydanın 6-cı bəndinin tələbləri pensiya təyin edilərkən əsas götürülə bilməz.

Qeyd edilməlidir ki, pensiya münasibətləri sahəsində fasiləsiz xidmət illərinə güzəştli xidmət müddətlərinin daxil edilməsi qeyri-mümkündür. Belə ki, “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 20.14-cü maddəsinə görə, bu Qanunun 20.1.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslərin əmək pensiyasına əlavələr təminat xərcliyindəki sonrakı artımlar nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. Qanunun 20.1.11-ci maddəsi bu Qanunun 9.5-ci maddəsində göstərilən hərbi qulluqçuları nəzərdə tutur.

Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 27 avqust tarixli 135 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Təminat xərcliyinin hesablanması, hərbi xidmət müddəti və təminat xərcliyi barədə məlumatların təqdim olunması” Qaydalarının 1-ci hissəsinə əsasən, “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hərbi qulluqçuların sırasına Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyində xidmət edən hərbi rütbəli şəxslər və 1.0.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş xüsusi rütbəli şəxslərə – Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyində xidmət edən xüsusi rütbəli şəxslər aid edilmişdir.

“Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 20.14.1-ci maddəsi ilə hərbi xidmətdə olan şəxslərin əmək pensiyasına əlavələrin hesablanması zamanı xidmətin güzəştli sayılan hissəsinin nəzərə alınması müəyyən edilmişdir. Yəni, xidmət illərinə güzəştli xidmət illəri daxil edilir.

Hərbi xidmət müddətinin və təminat xərcliyinin hesablanması və bu barədə məlumatların təqdim olunması qaydası müvafiq icra ha-

kimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir (“Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 22.4-cü maddəsi).

Bununla bağlı qeyd edilməlidir ki, Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 27 avqust tarixli 135 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Təminat xərcliyinin hesablanması, hərbi xidmət müddəti və təminat xərcliyi barədə məlumatların təqdim olunması Qaydaları”na Əlavədə əmək pensiyası təminatı üçün hərbi qulluqçu (xüsusi rütbəli şəxs) haqqında Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna təqdim olunan Məlumat Vərəqəsinin 7 və 8-ci bəndlərində hərbi qulluqçuların həm təqvim üzrə xidmət illəri, həm də güzəştli xidmət illərinə dair məlumatın göstərilməsi müəyyən edilmişdir. Həmçinin təminat xərcliyinin hesablanmasını nəzərdə tutan 14-cü bənddə qeyd edilən pul təminatından pensiya hesablanarkən faiz dərəcələri şəxsin ümumi (təqvim və güzəştlinin cəmi) xidmət illərinə münasibətdə hesablanır.

Beləliklə, hərbi qulluqçuların, o cümlədən daxili işlər orqanları əməkdaşlarının əmək pensiyasına əlavələr xidmətin güzəştli sayılan hissəsi nəzərə alınaraq hesablanır.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, fasiləsiz xidmət illərinə güzəştli xidmət müddətinin yenidən daxil edilməsi pensiya təyin edilərkən nəzərə alınan güzəştli dövrün təkrarən tətbiqinə şərait yaratmış olar. Belə ki, güzəştli xidmət illərinin bir daha fasiləsiz xidmət illərinin tərkibində hesablanması müvafiq güzəştin pensiya təyinatı zamanı ikinci dəfə təkrarlanması ilə nəticələnər.

Sorğuda qaldırılan digər məsələ qulluq stajına görə əmək pensiyasına əlavələr edilən şəxslərin müdafiəsi ilə əlaqədar qanunvericilikdəki dəyişikliklərlə bağlı onların pensiyalarının xidmət etdikləri dövrdə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan və həmin şəxslərə ödənilməyən, məcburi sığorta ayırmalarına cəlb edilməmiş əlavələr də nəzərə alınmaqla yenidən hesablanması ilə bağlıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, bu məsələnin düzgün həll edilməsi üçün “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun ümumi müddəalarına və bir sıra normalarına açıqlama verilməlidir.

“Əmək pensiyaları haqqında” Qanuna əsasən Azərbaycan Respublikasında əmək pensiyasının üç növü mövcuddur: yaşa, əlilliyə və ailə başçısını itirməyə görə əmək pensiyası.

Ümumi əsaslarla yaşa və əlilliyə görə əmək pensiyası hüququnun yaranması üçün əsas şərt müvafiq olaraq pensiya yaş həddinə çatması və ya əlillik dərəcəsinin olması ilə yanaşı minimum pensiya təyinatına imkan verən pensiya kapitalı və (və ya) minimum staj tələbini yerinə yetirməkdir. Ailə başçısını itirməyə görə əmək pensiyası hüququnun yaranmasının əsas şərti isə vəfat etmiş ailə başçısının əmək qabiliyyətli yaşına uyğun minimum stajının olmasıdır.

Ümumi əsaslarla hesablanmış pensiyanın artırılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamına əsasən ildə bir dəfə ölkə üzrə orta aylıq nominal əməkhaqqının illik artım tempinə uyğun olaraq indeksləşdirilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

Bundan başqa “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 8, 9 və 20-ci maddələrində müəyyən kateqoriyadan olan şəxslərə əmək pensiyasının hesablanması zamanı güzəştlərin tətbiq olunması nəzərdə tutulur.

Qeyd olunan maddələrin məzmunundan aydın olur ki, güzəştli qaydada pensiyalar ümumilikdə üç istiqamətdə tətbiq edilir:

- birincisi, uşağa qulluğa görə pensiya yaş həddində tətbiq olunan güzəşt;
- ikincisi, əmək şəraiti xüsusilə ağır və zərərli sahələrdə çalışanlara yaşa görə verilən güzəşt;
- üçüncüsü, dövlət qarşısında xüsusi xidmətləri olan şəxslərə münasibətdə pensiya yaş həddində və (və ya) pensiya məbləğində nəzərdə tutulan güzəşt.

Dövlət qarşısında xüsusi xidmətlərə görə həm pensiya yaş həddində, həm də pensiya məbləğində müəyyən edilən güzəştlər hərbi və xüsusi rütbəli şəxslərə, dövlət qulluqçularına, məhkəmə hakimlərinə, Milli Məclis deputatlarına və s. də şamil olunur.

Pensiya məbləğində müəyyən edilən güzəşt Qanunun 20.14-cü maddəsinə uyğun olaraq, pensiyanın sığorta hissəsinə dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına qulluq stajına görə əlavələrin tətbiq edilməsini nəzərdə tutur.

Dövlət qarşısında xüsusi xidmətləri olan şəxslərə güzəştli şərtlərlə pensiyanın hesablanması zamanı şəxsin tutduğu vəzifədəki son 12 və ya 24 ayın və ya istənilən ardıcıl gələn 60 ay üzrə əmək haqqının yaxud dövlət məvacibinin orta aylıq məbləğinin (və ya son təminat xərcliyinin) 50-100% həcmində onun pensiyasının sığorta hissəsinə qulluq stajına görə əlavə edilir.

Hərbi qulluqçulara, xüsusi rütbəli şəxslərə, dövlət qulluqçularına və qanunla əmək pensiyasına qulluq stajına görə əlavələr müəyyən edilən digər şəxslərə pensiya yuxarıda göstərilən şərtlərlə hesablanır. Bu şərtlərlə pensiya hüququnun yaranması üçün əsas 15-35 il minimum qulluq stajına malik olmaqdır.

Qulluq stajına görə əlavə almaq hüququ olan şəxslərə münasibətdə hesablanmış pensiya məbləğinin artırılması isə Qanunun 20.14-cü maddəsinə uyğun olaraq şəxsin əmək haqqındaki, təminat xərcliyindəki və ya dövlət məvacibindəki “sonrakı artımlar” nəzərə alınmaqla pensiyasının yenidən hesablanması yolu ilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin (bundan sonra – Əmək Məcəlləsi) 154-cü maddəsinin 1-ci hissəsinə görə, əmək haqqı müvafiq iş vaxtı ərzində əmək funksiyasını yerinə yetirmək üçün əmək müqaviləsi ilə müəyyən edilmiş, işçinin gördüyü işə (göstərdiyi xidmətlərə) görə işəgötürən tərəfindən pul və ya natura formasında ödənilən gündəlik və ya aylıq məbləğin, habelə ona edilən əlavələrin, mükafatların və digər ödəmələrin məcmusudur.

Qeyd olunduğu kimi, əmək pensiyası qanunla nəzərdə tutulmuş qayda və şərtlərlə müəyyən edilən və məcburi dövlət sosial sığortaolunanların onlara əmək pensiyası təyin olunduqdan əvvəl aldığı əməkhaqqı və digər gəlirlərin, yaxud sığortaolunanların ölümü ilə əlaqədar onların ailə üzvlərinin itirdikləri gəlirlərin kompensasiyası məqsədilə vətəndaşlara ödənilən aylıq pul ödənişidir. Başqa sözlə, sığortaolunanın əmək pensiyası ona pensiya təyin olunduqdan əvvəl aldığı əməkhaqqı və digər gəlirlərin kompensasiyası məqsədilə verilən pul ödənişidir.

“Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.2-ci maddəsində müəyyən edilmişdir ki, sosial sığorta stajı əmək pensiyası hüququnun müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınan iş və ya digər fəaliyyət dövrlərinin (müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına məcburi dövlət sosial sığorta haqları ödəmək şərtilə) və eləcə də müvafiq qanunvericiliklə sığorta stajına daxil edilən digər dövrlərin məcmusudur.

Həmçinin Qanunun 1.0.5-ci maddəsinə müvafiq olaraq, təminat xərcliyi dedikdə hərbi qulluqçuların hərbi xidmətdən buraxıldığı günə aldığı miqdarda (sonrakı artırımlar da nəzərə alınmaqla) aylıq vəzifə maaşından, digər əlavələrdən (büdcədən kənar vəsait-

lər hesabına hesablanan əlavələr və digər ödənişlər istisna olmaqla), artımlardan ibarət olan məbləğdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunda öz əksini tapmış “əmək pensiyası” anlayışı ilə bağlı olan 1.0.1-ci maddəsindəki “əmək pensiyası təyin olunduqdan əvvəl aldığı”, “təminat xərcliyi”, 1.0.5-ci maddəsindəki “xidmətdən buraxıldığı günə aldığı”, “sosial sığorta stajı”, 1.0.2-ci maddəsindəki “məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödəmək şərti ilə”, həmçinin Əmək Məcəlləsinin 154-cü maddəsinin 1-ci hissəsindəki “işçinin gördüyü işə görə ödənilən” müddəalarına xüsusi diqqət yetirərək belə nəticəyə gəlir ki, Qanunun 20-ci maddəsinin “əmək haqqındakı sonrakı artımlar”, “təminat xərcliyindəki sonrakı artımlar” “dövlət məvacibindəki sonrakı artımlar” müddəaları şəxsin vaxtilə aldığı əmək haqqının, təminat xərcliyinin və dövlət məvacibinin tərkib hissələrinə daxil olmuş və verilmiş ödəmələrdəki artımları nəzərdə tutur.

Buna görə, şəxsin əmək pensiyasının hesablanması və ya yenidən hesablanması zamanı o vəsaitlər (və vəsaitlərdəki artımlar) nəzərə alınır ki, həmin şəxs:

– “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1 və 1.0.5-ci maddələrinə uyğun olaraq bu vəsaitləri müvafiq olaraq pensiya təyin edildəndən əvvəl (əmək haqqı və dövlət məvacibinə münasibətdə) və ya xidmətdən buraxıldığı günə (təminat xərcliyinə münasibətdə) almış olsun;

– “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.2-ci maddəsinə görə həmin vəsaitlərdən sosial sığorta haqqı ödəmiş olsun.

Beləliklə, göstərilənlərdən aydın olur ki, sığortaolunanın əmək pensiyası ona pensiya təyin olunduqdan əvvəl aldığı əməkhaqqı və digər gəlirlərin kompensasiyası məqsədilə verilən pul ödənişidir. Belə olan halda isə artıq pensiya alan şəxslərə münasibətdə pensiya təyin edildikdən sonra almadıqları və məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb edilməyən əmək haqqına və ya ona edilən əlavələrə görə əmək pensiyalarının yenidən hesablanması əmək pensiyaları haqqında qanunvericiliyin sosial sığorta prinsiplərini özündə əks etdirən məzmununa cavab vermir.

Məsələyə “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1, 1.0.2 və 1.0.5-ci maddələrinin tələbləri nəzərə alınmadan yanaşma pensiya sisteminin aşağıdakı iki əsas təməl prinsipinə uyğun deyil:

- əmək pensiyasının hesablanması şəxsin sığorta stajının əhatə etdiyi dövrdə yalnız aldığı vəsaitlər əsasında həyata keçirilməsi;
- əmək haqqının və ya təminat xərcliyinin məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödənməyən hissəsinin pensiya hesablanması zamanı nəzərə alınmaması.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, pensiya təminatı sisteminin məhz sosial sığorta prinsipləri və qazanılan pensiya hüquqları ilə şəxsin fərdi hesabında qeydə alınan vəsaitlər arasında tarazlaşdırma mexanizmləri əsasında qurulması baxımından “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1, 1.0.2 və 1.0.5-ci maddələrinin tələblərinə görə, sığortaolunarlara pensiya təyin edilərkən və ya təyin edildikdən sonra yenidən hesablanarkən xidmət etdiyi, işlədiyi və (və ya) qulluq keçdiyi dövrdə almadıqları və ya məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb edilməyən əmək haqqının, təminat xərcliyinin, dövlət məvacibinin və ya onlara edilən əlavələrin əsas götürülməsi qanunun tələblərinə uyğun deyildir.

Buna görə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 20-ci maddəsində göstərilən “sonrakı artımlar” müddəası pensiya hüququ olan şəxsin vaxtilə müvafiq vəzifədə aldığı əmək haqqının, təminat xərcliyinin, dövlət məvacibinin tərkibinə daxil olmuş və verilmiş ödənclərdəki artımları nəzərdə tutur.

Bu baxımdan “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5, 9.5 və 20.14-cü maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq, şəxsə pensiya təyin edilərkən və ya təyin edildikdən sonra yenidən hesablanarkən xidmət etdiyi, işlədiyi və ya qulluq keçdiyi dövrdə almadığı və məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb olunmayan əlavələrə edilən artımlar nəzərə alın bilməz.

Sorğudan və Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun iclasındakı çıxışlardan görünür ki, bu qəbildən olan işlərə baxılarkən Konstitusiyanın bərabərlik hüququ təsbit olunmuş 25-ci maddəsinə əsaslanmaqla məhkəmə aktları qəbul edilir.

Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu təkrar olaraq Konstitusiyanın göstərilən maddəsinin mahiyyətinin açıqlamasını zəruri hesab edir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 37.3.4-cü maddəsinin

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2014-cü il 14 noyabr tarixli Qərarında qeyd edilmişdir ki, mübahisələndirilən bu və ya digər normanın Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin I hissəsinə uyğun olub-olmaması məsələsinə qiymət vermək üçün hansı şəxslərin bərabər və ya müəyyən meyarlara görə oxşar vəziyyətdə olmalarını, mübahisələndirilən normanın bu cür şəxslərə aid bərabər və ya fərqli rəftarı nəzərdə tutub-tutmadığını və belə rəftar üçün obyektiv və əqlabatan əsasın mövcudluğunu aydınlaşdırmaq vacibdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu daha sonra göstərmişdir ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) Böyük Palatasının Stummerin Avstriyaya qarşı iş üzrə 2011-ci il 7 iyul tarixli Qərarında aşağıdakılar qeyd olunmuşdur:

Ayrı-seçkilik obyektiv və əqlabatan əsaslandırma olmadan eyni vəziyyətdə olan şəxslərə fərqli rəftar deməkdir. “Obyektiv və əqlabatan əsaslandırma olmadan” o deməkdir ki, sözügedən rəftarda fərqlilik “legitim məqsəd” daşımır və ya “istifadə olunan vasitələr və güdülən məqsəd arasında əqlabatan mütənasiblik əlaqəsi” yoxdur (§87).

Avropa Məhkəməsi həm də onu göstərmişdir ki, iqtisadi və sosial strategiyaların ümumi tədbirlərinə gəldikdə, adətən Üzv Dövlətə mülahizə sərbəstliyi verilir. Dövlət hakimiyyəti orqanları cəmiyyət və onun ehtiyacları barədə bilavasitə biliyə malik olduqlarından, onlar sosial və ya iqtisadi sahədə ictimai maraqların qiymətləndirilməsində beynəlxalq hakimə nisbətən daha çox imkanlara malikdirlər və Məhkəmə “açıq-aydın əqlabatan əsaslandırma olmayan” hallardan başqa, adətən qanunverici orqanın siyasi seçiminə hörmət edir (Karson və digərləri Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə Böyük Palatanın 2010-cu il 16 mart tarixli Qərarı, §61).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir daha qeyd edir ki, Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin tələbləri və bu maddəyə dair Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun hüquqi mövqeləri məhkəmələr tərəfindən işlərə baxılarkən dönmədən yerinə yetirilməlidir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1, 20.1.11, 20.14 və 22.4-cü maddələrinin, Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 20 aprel tarixli 73 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin polis əməkdaşlarına verilən fasiləsiz

xidmət illərinə görə haqqın, əlavə haqların, kompensasiyaların, müavinətlərin və başqa ödənişlərin məbləği və təyin edilməsi Qaydaları”nın 1-ci bəndinin, Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması Qaydası”nın 1 və 6-cı bəndlərinin müddəalarına uyğun olaraq pensiya təyin edilməsi və hesablanması ilə bağlı fasiləsiz xidmət illərinə güzəştli xidmət müddətinin yenidən daxil edilməsi pensiya təyin edilərkən nəzərə alınan güzəştli dövrün faktiki olaraq təkrar hesablanması ilə nəticələndiyindən yolverilməzdir;

– “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 20-ci maddəsində göstərilən “sonrakı artımlar” müddəası pensiya hüququ olan şəxsin vaxtilə müvafiq vəzifədə aldığı əmək haqqının, təminat xərcliyinin, dövlət məvacibinin tərkib hissələrinə daxil olmuş və verilmiş ödənclərdəki artımları nəzərdə tutur;

– “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5, 9.5 və 20.14-cü maddələrinin tələblərinə görə, şəxsə pensiya təyin edilərkən və ya təyin edildikdən sonra yenidən hesablanarkən xidmət etdiyi, işlədiyi və ya qulluq keçdiyi dövrdə almadığı və məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb olunmayan əlavələrə edilən artımlar nəzərə alınma bilməz.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu, həmçinin qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, bu Qərar qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktları ilə həll olunmuş mübahisələrə şamil olunmur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I:

1. “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.1, 20.1.11, 20.14 və 22.4-cü maddələrinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 20 aprel tarixli 73 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin polis əməkdaşlarına verilən fasiləsiz xidmət illərinə

görə haqqın, əlavə haqların, kompensasiyaların, müavinətlərin və başqa ödənişlərin məbləği və təyin edilməsi Qaydaları”nın 1-ci bəndinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 22 iyul tarixli 98 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarına fasiləsiz xidmət illərinə görə haqqın ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması Qaydası”nın 1 və 6-cı bəndlərinin müddəalarına uyğun olaraq pensiya təyin edilməsi və hesablanması ilə bağlı fasiləsiz xidmət illərinə güzəştli xidmət müddətinin yenidən daxil edilməsi pensiya təyin edilərkən nəzərə alınan güzəştli dövrün faktiki olaraq təkrar hesablanması ilə nəticələndiyindən yolverilməzdir.

2. “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 20-ci maddəsində göstərilən “sonrakı artımlar” müddəası pensiya hüququ olan şəxsin vaxtilə müvafiq vəzifədə aldığı əmək haqqının, təminat xərcliyinin, dövlət məvacibinin tərkib hissələrinə daxil olmuş və verilmiş ödəncərdəki artımları nəzərdə tutur.

3. “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5, 9.5 və 20.14-cü maddələrinin tələblərinə görə, şəxsə pensiya təyin edilərkən və ya təyin edildikdən sonra yenidən hesablanarkən xidmət etdiyi, işlədiyi və ya qulluq keçdiyi dövrdə almadığı və məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb olunmayan əlavələrə edilən artımlar nəzərə alın bilməz.

4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**О толковании статей 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5 и 20.14 Закона
Азербайджанской Республики «О трудовых пенсиях»**

15 май 2020 года

город Баку

Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе (судья-докладчик), Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева, с участием секретаря суда Фараида Алиева, представителей заинтересованных субъектов – заместителя начальника Главного организационно-инспекционного управления Министерства внутренних дел Азербайджанской Республики Эльмана

Гасымова, инспектора по особо важным поручениям данного управления Бабека Атакишиева и адвоката Алирзы Хабилова, заведующего отделом по пенсионной политике и контролю за индивидуальным учетом Министерства труда и социальной защиты населения Азербайджанской Республики Мустафы Абасбейли,

начальника управления Государственного фонда социальной защиты при Министерстве труда и социальной защиты населения Заки Мирзоева,

заведующего сектором отдела финансирования сфер социальной защиты, социального обеспечения и здравоохранения Министерства финансов Азербайджанской Республики Назима Шириева, ведущего консультанта юридического отдела Фарида

Мамедова и главного консультанта отдела финансирования военных структур и правоохранительных органов Меджида Мириева,

заведующего сектором трудового законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Адиля Велиева,

эксперта – профессора кафедры трудового и экологического права юридического факультета Бакинского государственного университета Маиса Алиева,

специалистов – судьи Верховного Суда Азербайджанской Республики Закира Гулиева и судьи Бакинского апелляционного суда Ульви Маилова,

в соответствии с частью IV статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики на основании запроса Кабинета Министров Азербайджанской Республики рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке особого конституционного производства конституционное дело о толковании статей 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5 и 20.14 Закона Азербайджанской Республики «О трудовых пенсиях».

Заслушав доклад судьи Р.Гваладзе по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалистов, заключение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л :

Кабинет Министров Азербайджанской Республики (далее – Кабинет министров), обратившись в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд), попросил дать толкование статей 1.0.1, 1.0.5 и 20.14 Закона Азербайджанской Республики “О трудовых пенсиях” (далее – Закон “О трудовых пенсиях”).

В запросе отмечается, что согласно статье 1.0.1 Закона “О трудовых пенсиях”, трудовая пенсия – ежемесячная денежная выплата гражданам в порядке и на условиях, предусмотренных настоящим Законом, в целях компенсации заработной платы и иных доходов, которые получали застрахованные по обязательному государственному социальному страхованию до

назначения им трудовой пенсии, либо доходов, утраченных в связи со смертью застрахованных членами их семей.

На основании статьи 1.0.5 данного Закона, денежное довольствие – сумма в размере (учитывая последующие надбавки) получаемых военнослужащими до момента увольнения (при увольнении в запас или выходе в отставку из распоряжения, на день зачисления в распоряжение) с военной службы месячного должностного оклада, оклада за звание, надбавок за выслугу лет, денежной компенсации за продовольственный паек, других исчисляемых из должностного оклада доплат, надбавок (за исключением надбавок, начисленных за счет внебюджетных средств, и других выплат).

В то же время статьей 20.14 данного Закона установлен порядок назначения надбавок к трудовым пенсиям военнослужащих с учетом последующего увеличения денежного довольствия.

В запросе со ссылкой на ряд постановлений Кабинета Министров об исчислении срока для выплаты сотрудникам органов внутренних дел вознаграждения за выслугу лет и вышеуказанные нормы Закона “О трудовых пенсиях”, отмечается, что в практике применения данных нормативных правовых актов, имеется неопределенность.

Другой вопрос, указанный в запросе, связан с иным порядком применения судами статьи 20.14 Закона “О трудовых пенсиях”. Статьей данного Закона установлены надбавки к трудовой пенсии за стаж службы. В соответствии со статьей надбавки к пенсиям для лиц, прошедших службу в должностях, для которых предусмотрены воинские и специальные звания, выплачиваются в размере соответствующей части денежного довольствия, исчисляемых в процентах, в соответствии со стажем службы. Надбавка за стаж службы (выслугу лет) им пересчитывается в соответствии с процентом увеличения должностных окладов заработной платы лиц, работающих в соответствующих государственных органах.

По мнению запросодателя при установлении денежного довольствия для назначения трудовой пенсии, необходимо внести ясность в порядок исчисления выслуги лет и выплаты за стаж непрерывной службы в соответствии с Постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от

23 ноября 1992 года № 631 "О порядке исчисления выслуги лет, для назначения и выдачи пенсий лицам, офицерского состава, прапорщикам, мичманам, военнослужащим действительной сверхсрочной военной службы, лицам начальствующего и рядового состава органов внутренних дел, юстиции, таможни, миграции, по чрезвычайным ситуациям и их семьям» (далее – Постановление Кабинета Министров от 23 ноября 1992 года № 631) и от 22 июля 2004 года № 98 “Об утверждении Порядка исчисления выслуги лет для выплаты сотрудникам органов внутренних дел поощрения, за стаж непрерывной службы” (далее – постановление Кабинета Министров от 22 июля 2004 года № 98), а также, вопросы учета применения статьи 20.14 Закона “О трудовых пенсиях” во время перерасчета трудовой пенсии сумм, которые пенсионер не получал, находясь на соответствующей должности, в связи с чем не удерживались взносы за обязательное государственное социальное страхование.

В связи с вопросами, поднятыми в запросе, Пленум Конституционного Суда считает важным в первую очередь внести ясность в ряд норм, действующих в настоящее время Закона “О трудовых пенсиях” и нормативных правовых актов Кабинета Министров.

В статье 38 Конституции Азербайджанской Республики (далее– Конституция) закреплено право на социальное обеспечение, являющееся одним из основных социально-экономических прав. На основании данной статьи каждый имеет право на социальное обеспечение. Каждый имеет право на социальное обеспечение по достижении установленного законом возраста, в случае болезни, инвалидности, потери кормильца, утраты трудоспособности, безработицы и в иных случаях, предусмотренных законом. (части I и III статьи 38 Конституции).

Обеспечение прав и свобод человека и гражданина, достойного уровня жизни гражданам Азербайджанской Республики — высшая цель государства. Азербайджанское государство заботится о повышении благосостояния народа и каждого гражданина, его социальной защите и достойном уровне жизни (Часть I статьи 12 и часть I статьи 16 Конституции).

В соответствии с частью II статьи 71 Конституции никто не может ограничить осуществление прав и свобод человека и гражданина.

Конституция возлагает на государство задачу защиты неотъемлемых прав и свобод человека. Это, в свою очередь, предполагает создание системы правового регулирования в области пенсионного обеспечения, включающей в соответствии с принципами правовой определенности и доверия граждан закону и государству назначение пенсий исключительно компетентными органами в соответствии с законом, подготовку документов, подтверждающих возникновение права на пенсию, точное и ясное проведение расчета размера пенсии.

Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить, что принципы справедливости и правовой определенности, составляющие основу реализации прав человека, в том числе социальных прав, требуют предсказуемости законодательной политики. Принцип правовой определенности обеспечивая в разумных пределах предсказуемость последствий поведения участников соответствующих правоотношений, создавая уверенность в неизменности официально признанных правовых статусов, приобретенных прав, повышает их доверие к правовой политике государства.

Система пенсионного обеспечения государства действует на принципах социальной солидарности и социального страхования. Основная цель законодательства о трудовых пенсиях выражается в сохранении данных принципов в системе пенсионного обеспечения, формировании механизма сбалансированности между полученными пенсионными правами и накопленными страховыми средствами. Проводимые в этой сфере реформы направлены на соблюдение справедливости в отношении застрахованного лица.

Первый вопрос, поставленный в запросе, связан с тем, что нашедшее в законодательстве понятие “длительный срок службы”, необходимый для назначения “надбавок за выслугу лет” и трудовой пенсии, зачастую учитывается при расчете “поощрения за годы непрерывной службы”, предусмотренного статьей 91 “Положения о прохождении службы в органах внутренних дел Азербайджанской Республики”, утвержденного Законом

Азербайджанской Республики от 29 июня 2001 года № 168-ПQ. На основании данной статьи, к денежному довольствию сотрудников органов внутренних дел относятся заработная плата согласно занимаемой должности и специальному званию, выплата за годы непрерывной службы, надбавка, предоставляемая за степень мастерства, продовольственный паек или денежная компенсация взамен продовольственного пайка, другие пособия и выплаты.

В статье 1.0.5 Закона “О трудовых пенсиях” денежное довольствие определяется как сумма в размере (учитывая последующие надбавки) получаемых военнослужащими до момента увольнения (при увольнении в запас или выходе в отставку из распоряжения, на день зачисления в распоряжение) с военной службы месячного должностного оклада, оклада за звание, надбавок за выслугу лет, денежной компенсации за продовольственный паек, других исчисляемых из должностного оклада доплат, надбавок (за исключением надбавок, начисленных за счет внебюджетных средств, и других выплат).

Денежное довольствие как вид дохода, на основании статьи 15 Закона Азербайджанской Республики “О социальном страховании”, относятся к видам доходов, на которые начисляется взносы за обязательное государственное социальное страхование.

Следует также учитывать, что исчисление срока службы (выслуги лет) военнослужащих, лиц, имеющих специальные звания, работников органов прокуратуры и юстиции регулируется рядом специальных правовых актов.

На основании пункта 3.8 “Порядка назначения, перерасчета трудовых пенсий, перевода с одного вида трудовой пенсии на другой и её выплаты на основании Закона Азербайджанской Республики “О трудовых пенсиях” утвержденного постановлением Коллегии Министерства труда и социальной защиты населения Азербайджанской Республики от 11 декабря 2017 года № 17:

– постановление Кабинета Министров от 23 ноября 1992 года № 631 ”О порядке исчисления выслуги лет, для назначения и выдачи пенсий лицам офицерского состава, прапорщикам, мичманам, военнослужащим действительной сверхсрочной военной службы, лицам начальствующего и рядового состава орга-

нов внутренних дел, юстиции, таможни, миграции, по чрезвычайным ситуациям и их семьям”;

– постановлением Кабинета Министров от 22 июля 2004 года № 98 “Об утверждении Порядка исчисления выслуги лет для выплаты сотрудникам органов внутренних дел поощрения за годы непрерывной службы”;

– постановлением Кабинета Министров от 1 июля 2005 года № 124 “Об утверждении “Порядка начисления трудового стажа военнослужащих, отобранных из числа высококвалифицированных специалистов, и принятых на военную службу в субъекты разведки и контрразведки до принятия их на военную службу в выслугу лет для назначения пенсии и выплаты дополнительного процента за выслугу лет”;

– постановлением Кабинета Министров от 9 января 2006 года № 4 “Об утверждении “Порядка исчисления выслуги лет для выплаты должностным лицам таможенных органов надбавок за годы непрерывной службы”;

– постановлением Кабинета Министров от 31 октября 2002 года № 168 “О материальном и социальном обеспечении работников органов прокуратуры” и другими нормативными правовыми актами.

Следует отметить, что постановление Кабинета Министров от 22 июля 2004 года номер 98 определяет порядок исчисления выслуги лет для выплаты сотрудникам органов внутренних дел поощрения за годы непрерывной службы, а постановление Кабинета Министров от 23 ноября 1992 года номер 631 порядок исчисления выслуги лет для назначения и выдачи пенсии после демобилизации. Как видно из содержания данных постановлений, предусмотренные законодательством год непрерывной службы и календарный год обозначают одно и тоже понятие.

На основании пункта 2 Порядка, утвержденного постановлением Кабинета Министров от 22 июля 2004 года № 98, для выплаты поощрения за годы непрерывной службы в выслугу лет сотрудников органов внутренних дел засчитываются следующие периоды: последующий период службы со дня назначения сотрудников, принятых в органы внутренних дел; период работы сотрудников, которые с сохранением в кадрах органов внутренних дел, в соответствии с требованиями соот-

ветствующих нормативных правовых актов переведены на работу в органы высшей исполнительной или законодательной власти Азербайджанской Республики. В связи с организационным и законодательным обеспечением правоохранительных органов, и продолжающих службу в органах внутренних дел после увольнения работников из данных органов, в указанных органах; период работы сотрудников, прошедших службу в правоохранительных и судебных органах зарубежных стран и принятых на службу в органы внутренних дел Азербайджанской Республики, после увольнения из данных органов, если это регулируется межгосударственными договорами и другими международными документами в указанных органах; период предыдущей службы сотрудника, уволенного из органов внутренних дел и вновь принятого на службу в течение двух лет в органах внутренних дел; период обучения в учебных заведениях Министерства внутренних дел, прохождения курсов начальной подготовки, переподготовки и повышения квалификации; период отстранения сотрудников от должности с условием сохранения заработной платы при прохождении службы в органах внутренних дел и др.

Здесь следует отметить, что срок службы (годы службы) наряду с годами непрерывной службы включает в себя также льготные годы. В соответствии с пунктом 5 данного Порядка, для выплаты поощрения за годы непрерывной службы в органах внутренних дел:

для сотрудников, проходящих службу в структурной единице специального назначения – один месяц засчитывается за полтора месяца;

сотрудников, проходящих службу в подразделениях по обезвреживанию взрывчатых веществ и непосредственно осуществляющих борьбу с терроризмом – один месяц за два месяца;

срок участия в антитеррористических операциях, в том числе в составе международных полицейских сил, засчитывается, как один день службы за три дня.

При этом срок службы определяется и исчисляется на основании соответствующего документа Министерства внутренних дел, отражающего начало, завершение антитеррористической операции и подтверждающего участие сотрудников.

Согласно пункту 6 Порядка, когда исчисление выслуги лет на льготных условиях предусмотрено иными нормативными правовыми актами Азербайджанской Республики, учитываются при исчислении выслуги лет для выплаты поощрения за годы непрерывной службы в органах внутренних дел.

Как видно, период работы сотрудников, принятых для продолжения службы в органах внутренних дел Азербайджанской Республики, в данных органах относится к годам непрерывной службы. Не исключается исчисление выслуги лет на льготных условиях в период работы этих сотрудников в данных органах. В соответствии с пунктом 6 Порядка льготные годы службы учитываются при выплате поощрения за годы непрерывной службы. Однако не следует воспринимать это как искусственное повышение срока непрерывной службы путем прибавления к ним помянутого льготного срока службы.

Приложением № 1 к Постановлению Кабинета Министров от 20 апреля 2000 года № 73 были утверждены “Правила установления и назначения суммы поощрения, дополнительных выплат, компенсаций, пособий и других платежей, выплачиваемых сотрудникам полиции Министерства внутренних дел Азербайджанской Республики за годы непрерывной службы”. Данные Правила устанавливают начисление сотрудникам органов внутренних дел поощрения за выслугу лет и т. д. На основании пункта 1 Правил установлено, что поощрение за годы непрерывной службы начисляется исходя из окладов за должности и специальные звания (в процентном соотношении).

Таким образом, “Случаи, когда исчисление выслуги лет на льготных условиях” предусмотрено иными нормативными правовыми актами Азербайджанской Республики в пункте 6 Порядка утвержденного постановлением Кабинета Министров от 22 июля 2004 года № 98, предусмотрено исчисление льготного срока службы для выплаты поощрения за непрерывные годы службы (календарный год) во время службы в органах внутренних дел. А выплата поощрения за годы непрерывной службы в период службы указана в пункте 1 Правил,

утвержденных постановлением Кабинета Министров от 20 апреля 2000 года номер 73.

Исчисление срока “длительной службы” для назначения и выплаты пенсии сотрудникам органов внутренних дел должно осуществляться на основании требований Постановления Кабинета Министров от 23 ноября 1992 года № 631. Поскольку порядок, утвержденный Постановлением Кабинета Министров от 22 июля 2004 года № 98, регулирует исчисление льготного срока службы для выплаты поощрения (календарного) за годы непрерывной службы во время службы в органах внутренних дел, то требования пункта 6 данного Порядка не могут быть приняты за основу при назначении пенсии.

Следует отметить, что в сфере пенсионных отношений включение льготных сроков службы в годы непрерывной службы невозможны. Так, согласно статье 20.14 Закона “О трудовых пенсиях”, надбавки к трудовой пенсии лицам, предусмотренным статьей 20.1.11 данного Закона, определяются с учетом последующего увеличения денежного довольствия. Статья 20.1.11 Закона предусматривает военнослужащих, указанных в статье 9.5 данного Закона.

На основании части 1 “Правил расчета денежного довольствия и представления сведений о сроке военной службы и денежном довольствии”, утвержденных постановлением Кабинета Министров от 27 августа 2007 года № 135, к числу военнослужащих, предусмотренные статьей 1.0.3 закона “О трудовых пенсиях”, отнесены лица с воинским званием, находящиеся на службе в Министерстве внутренних дел Азербайджанской Республики, а к лицам со специальным званием, предусмотренным статьей 1.0.4 – лица, со специальным званием, служащие в Министерстве внутренних дел Азербайджанской Республики.

Статьей 20.14.1 Закона "О трудовых пенсиях" установлено, что при начислении надбавок к трудовой пенсии лиц, находящихся на военной службе, учитывается служба на льготных условиях. То есть в годы службы включаются льготные годы службы.

Порядок исчисления срока военной службы и денежного довольствия и предоставления сведений об этом устанавливается соответствующим органом исполнительной власти (статья 22.4 Закона “О трудовых пенсиях”).

В связи с этим следует отметить, что в Приложении к «Правилам расчета денежного довольствия и представления сведений о сроке военной службы и денежном довольствии», утвержденным Постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 27 августа 2007 года № 135, установлено, что в пунктах 7 и 8 информационного листа, о военнослужащем (лице со специальным званием) для обеспечения трудовой пенсией представляемого Государственному фонду социальной защиты Азербайджанской Республики, указана информация как о календарных, так и льготных годах службы военнослужащих. Кроме того, при расчете пенсии с денежного довольствия, указанном в пункте 14, предусматривающем начисление денежного довольствия, процентные ставки рассчитываются в соответствии с общим (суммарным календарным и льготным) сроком службы лица.

Таким образом, надбавки к трудовой пенсии военнослужащих, в том числе сотрудников органов внутренних дел, начисляются с учетом службы на льготных условиях.

На основании вышеизложенного, Пленум Конституционного суда считает, что повторное включение льготного срока службы в годы непрерывной службы может создать условия для повторного применения льготного периода, учитываемого при назначении пенсии. Так, повторный расчет льготного срока службы в составе непрерывного срока службы приведет к повторению соответствующей льготы при назначении пенсии.

Ещё один вопрос, поставленный в запросе, связан с перерасчетом пенсий лиц к трудовой пенсии которых за выслугу лет, начислены надбавки в связи с изменениями в законодательстве, касающимися защиты данных лиц, с учетом надбавок, не предусмотренных законодательством в период их службы и не выплаченных данным лицам, не привлеченных к обязательным страховым взносам.

Пленум Конституционного суда считает, что для правильного решения данного вопроса необходимо дать разъяснение общих положений и ряда норм закона “О трудовых пенсиях”.

На основании Закона “О трудовых пенсиях” в Азербайджанской Республике существует три вида трудовых пенсий: пенсия по возрасту, инвалидности и потери кормильца.

Основным условием возникновения права на трудовую пенсию по возрасту и инвалидности на общих основаниях, наряду соответственно с достижением пенсионного возраста или наличием степени инвалидности, является выполнение требования пенсионного капитала и (или) минимального стажа, позволяющих назначить минимальную пенсию. Основным же условием возникновения права на трудовую пенсию по случаю потери кормильца является наличие у умершего главы семьи минимального стажа, соответствующего его трудоспособному возрасту.

Повышение пенсии, начисленной на общих основаниях, осуществляется раз в год на основании распоряжения Президента Азербайджанской Республики путем индексации среднемесячной номинальной заработной платы по стране в соответствии с годовым темпом роста.

Кроме того, статьями 8, 9 и 20 Закона “О трудовых пенсиях” предусмотрено применение льгот при начислении трудовой пенсии лицом определенных категорий.

Из содержания отмеченных статей выясняется, что льготные пенсии в целом применяются в трех направлениях:

- во-первых, льгота, применяемая к возрастному цензу выхода на пенсию в связи с уходом за ребенком;
- во-вторых, льготы по возрасту, предоставляемые лицам, занятым в отраслях с особо тяжелыми и вредными условиями труда;
- в-третьих, льгота, предусмотренная в пределах пенсионного возраста и (или) в размере пенсии в отношении лиц, имеющих особые заслуги перед государством.

Льготы, установленные как в пределах пенсионного возраста, так и в размере пенсии, за особые заслуги перед государством, распространяются также на лиц с воинским и специальным званием, государственных служащих, судей судов, депутатов Милли Меджлиса и пр.

Льгота, установленная в размере пенсии, в соответствии со статьей 20.14 Закона предусматривает применение к страховой части пенсии за счет средств государственного бюджета надбавок за выслугу лет.

При начислении пенсии на льготных условиях лицам, имеющим особые заслуги перед государством, 50-100% среднемесячной суммы заработной платы или государственного оклада (либо последнего денежного довольствия) за последние 12 месяцев или 24 месяца пребывания лица на занимаемой должности либо за любые последовательно идущие 60 месяцев прибавляются к страховой части его пенсии в зависимости от стажа службы.

Пенсии военнослужащим, лицам, имеющим специальные звания, государственным служащим и другим лицам, для которых законом установлены надбавки за стаж службы, начисляются на вышеуказанных условиях. Основанием для возникновения права на пенсию на данных условиях является наличие минимального стажа службы от 15 до 35 лет.

Повышение же размера начисленной пенсии в отношении лиц, имеющих право на надбавку за стаж службы производится в соответствии со статьей 20.14 Закона путем перерасчета пенсии с учетом “последующего увеличения” заработной платы, денежного довольствия или государственного оклада лица.

Согласно части 1 статьи 154 Трудового кодекса Азербайджанской Республики (далее – Трудовой кодекс) заработная плата – это совокупность дневной или месячной суммы, оплачиваемой работодателем в денежной или натуральной форме за выполненную работником работу (оказанную услугу), определенную трудовым договором для выполнения трудовой функции в течение соответствующего рабочего времени, а также надбавок, премий и других выплат.

Как уже отмечалось, трудовая пенсия – это ежемесячная денежная выплата гражданам в порядке и на условиях, предусмотренных законом, в целях компенсации заработной платы и иных доходов, которые получали застрахованные (далее – застрахованный) по обязательному государственному социальному страхованию до назначения им трудовой пенсии, либо доходов, утраченных в связи со смертью застрахованных членами их семей. Иными словами, трудовая пенсия застрахованного – это денежная выплата, предоставляемая с целью компенсации заработной платы и других доходов, получаемых им до назначения пенсии.

В статье 1.0.2 Закона "О трудовых пенсиях" установлено, что социальный страховой стаж (далее – страховой стаж) – это учитываемая при определении права на трудовую пенсию совокупность периодов работы или иной деятельности (при условии уплаты взносов по обязательному государственному социальному страхованию в соответствующий орган исполнительной власти), а также иных периодов, засчитываемых в страховой стаж по соответствующему законодательству.

Кроме того, в соответствии со статьей 1.0.5 Закона денежное довольствие — это сумма в размере (учитывая последующие надбавки) получаемых военнослужащими до момента увольнения с военной службы месячного должностного оклада и других надбавок (за исключением надбавок, начисленных за счет внебюджетных средств, и других выплат).

Пленум Конституционного суда, обращая особое внимание на связанные с понятием "трудовая пенсия", отраженным в Законе "О трудовых пенсиях" положения "получали до назначения трудовой пенсии" в статье 1.0.1, "денежное довольствие", "получаемых до момента увольнения со службы" в статье 1.0.5, "социальный страховой стаж", "при условии уплаты взноса по обязательному государственному социальному страхованию" в статье 1.0.2, а также положение "за выполненную работником работу", в части 1 статьи 154 Трудового Кодекса приходит к выводу, что положения "последующие надбавки к заработной плате", "последующие надбавки к денежному довольствию", "последующие надбавки к государственному окладу" статьи 20 Закона предусматривают надбавки к произведенным выплатам вошедшим в некогда получаемые лицом заработную плату, денежное довольствие и государственный оклад.

Поэтому при расчете или перерасчете трудовой пенсии лица учитываются те средства (повышение средств), которые данное лицо:

– получало в соответствии со статьями 1.0.1 и 1.0.5 Закона "О трудовых пенсиях" до назначения пенсии (в соотношении с заработной платой и государственным окладом) или до момента увольнения со службы (в соотношении денежным довольствием);

– уплатило в соответствии со статьей 1.0.2 Закона “О трудовых пенсиях” из данных средств взносы по социальному страхованию.

Таким образом, из вышеуказанного выясняется, что трудовая пенсия — это денежная выплата, в целях компенсации заработной платы и иных доходов, которые получали застрахованные до назначения им пенсии. В этом случае в отношении лиц, уже получающих пенсию, перерасчет трудовых пенсий по заработной плате или надбавкам к ним, которые они не получали после назначения пенсии и которые не привлекались к обязательному государственному социальному страхованию, не отвечает содержанию законодательства о трудовых пенсиях, отражающего принципы социального страхования.

Подход к вопросу без учета требований статей 1.0.1, 1.0.2 и 1.0.5 Закона “О трудовых пенсиях” не соответствует следующим двум основополагающим принципам пенсионной системы:

- расчет трудовой пенсии осуществляется только на основе средств, получаемых лицом в период страхового стажа;
- при начислении пенсии не учитывается часть заработной платы или денежного довольствия с которой не выплачивались взносы за обязательное государственное социальное страхование.

Принимая во внимание вышеизложенное, Пленум Конституционного суда приходит к такому выводу, что с точки зрения построения системы пенсионного обеспечения именно на основе механизмов баланса между принципами социального страхования обретенными пенсионными правами и средствами, учтенными на индивидуальном счету лица, согласно требованиям статей 1.0.1, 1.0.2 и 1.0.5 Закона “О трудовых пенсиях”, при назначении застрахованным пенсии или её перерасчете после назначения принятие за основу заработной платы, денежного довольствия, государственного оклада или надбавок к ним, которые они не получали в период службы, работы и (или) прохождения службы, либо которые не привлекались к обязательному государственному социальному страхованию не соответствует требованиям закона.

Поэтому, Пленум Конституционного суда отмечает, что указанное в статье 20 Закона “О трудовых пенсиях” положение

“последующие надбавки” предусматривает надбавки, включенные в состав заработной платы, денежного довольствия, государственного оклада, получаемых некогда лицом, имеющим право на пенсию.

В этом контексте, в соответствии с требованиями статей 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5, 9.5 и 20.14 закона “О трудовых пенсиях”, при назначении пенсии лицу или её перерасчете после назначения не могут учитываться надбавки к доплатам, которые оно не получало в период службы, работы или прохождения службы, и которые не привлекались к обязательному государственному социальному страхованию.

Как видно из запроса и выступлений на заседании Пленума Конституционного суда, при рассмотрении подобных дел судебные акты принимаются на основании статьи 25 Конституции, в которой закреплено право на равенство.

В связи с этим Пленум Конституционного суда считает необходимым повторно разъяснить суть указанной статьи Конституции.

В Постановлении Пленума Конституционного суда “О проверке соответствия статьи 37.3.4 Закона Азербайджанской Республики «О трудовых пенсиях» Конституции Азербайджанской Республики” от 14 ноября 2014 года отмечено, что, для оценки вопроса о том, соответствует ли та или иная оспариваемая норма части I статьи 25 Конституции, важно выяснить, какие лица находятся в одинаковом или по определенным критериям – сходном положении, содержит ли оспариваемая норма одинаковое или различное обращение в отношении таких лиц, и имеется ли объективное или разумное основание для такого обращения.

Далее Пленум Конституционного суда указал, что в Постановлении Большой палаты Европейского суда по правам человека (далее-Европейский суд) по делу Штуммер против Австрии от 7 июля 2011 года отмечается: Дискриминация подразумевает различное обращение с лицами, находящимися в одинаковом положении, без объективной и разумной мотивации. “Без объективной и разумной мотивации” означает, что различие в упомянутом обращении не преследует “легитимной

цели” либо “между используемыми средствами и преследуемой целью нет разумной пропорции” (§87).

Европейский суд также указал, что когда речь идет об общих мероприятиях экономической и социальной стратегий, то государству-участнику обычно предоставляется свобода усмотрения. В силу того, что органы государственной власти обладают непосредственными знаниями об обществе и его нуждах, они имеют более широкие возможности для оценки общественных интересов в социальной или экономической сфере, чем международный судья, и Суд, за исключением случаев «отсутствия очевидной разумной мотивации», обычно уважает политический выбор законодательного органа (Постановление Большой палаты по делу Карсон и другие против Соединенного Королевства от 16 марта 2010 года, §61).

Пленум Конституционного суда еще раз отмечает, что требования статьи 25 Конституции и правовые позиции Пленума Конституционного суда относительно данной статьи должны неуклонно выполняться судами при рассмотрении дел.

Принимая во внимание вышеизложенное, Пленум Конституционного суда приходит к следующим выводам:

– В соответствии с положениями статей 1.0.1, 20.1.11, 20.14 и 22.4 Закона “О трудовых пенсиях”, пункта 1 “Правил установления и назначения суммы поощрения, дополнительных выплат, компенсаций, пособий и других платежей, выплачиваемых сотрудникам полиции Министерства внутренних дел Азербайджанской Республики” за годы непрерывной службы, утвержденных постановлением Кабинета Министров от 20 апреля 2000 года № 73, пунктов 1 и 6 “Порядка исчисления выслуги лет для выплаты сотрудникам органов внутренних дел поощрения за годы непрерывной службы”, утвержденного постановлением Кабинета Министров от 22 июля 2004 года № 98, повторное включение льготного периода службы в срок непрерывной службы в связи с назначением и начислением пенсии является недопустимым, так как влечет за собой фактически повторное исчисление льготного периода, учитываемого при назначении пенсии;

– Положение «последующие надбавки», указанное в статье 20 Закона “О трудовых пенсиях”, предусматривает надбавки,

включенные в составные части заработной платы, денежного довольствия, государственного оклада, получаемых некогда лицом, имеющим право на пенсию;

– Согласно требованиям статей 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5, 9.5 и 20.14 Закона “О трудовых пенсиях” при назначении пенсии лицу или её перерасчете после назначения, не могут учитываться надбавки к доплатам, которые оно не получало в период службы, работы или прохождения службы, и которые не привлекались к обязательному государственному социальному страхованию.

Пленум Конституционного суда также считает необходимым отметить, что данное Постановление не распространяется на споры, разрешенные вступившими в законную силу судебными актами.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 62, 63, 65–67 и 69 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде”, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. В соответствии с положениями статей 1.0.1, 20.1.11, 20.14 и 22.4 Закона Азербайджанской Республики “О трудовых пенсиях”, пункта 1 “Правил установления и назначения суммы поощрения дополнительных выплат, компенсаций, пособий и других платежей, выплачиваемых сотрудникам полиции Министерства внутренних дел Азербайджанской Республики за годы непрерывной службы”, утвержденных постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 20 апреля 2000 года № 73, пунктов 1 и 6 “Порядка исчисления выслуги лет для выплаты поощрения сотрудникам органов внутренних дел за годы непрерывной службы”, утвержденного постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 22 июля 2004 года № 98, повторное включение льготного периода службы в срок непрерывной службы в связи с назначением и начислением пенсии является недопустимым, так как влечет за собой фактически повторное исчисление льготного периода, учитываемого при назначении пенсии.

2. Положение в “последующие надбавки”, указанное в статье 20 Закона Азербайджанской Республики “О трудовых пенсиях”, предусматривает надбавки, включенные в составные части заработной платы, денежного довольствия, государственного оклада, получаемых некогда лицом, имеющим право на пенсию.

3. Согласно требованиям статей 1.0.1, 1.0.2, 1.0.5, 9.5 и 20.14 Закона Азербайджанской Республики “О трудовых пенсиях” при назначении пенсии лицу или ее перерасчете после назначения, не могут учитываться надбавки к доплатам, которые оно не получало в период службы, работы или прохождения службы, и которые не привлекались к обязательному государственному социальному страхованию.

4. Постановление опубликовать в газетах "Азербайджан", "Республика", "Халг газети", "Бакинский рабочий" и "Вестнике Конституционного Суда Азербайджанской Республики".

5. Постановление является окончательным, и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**“Fortis-Bayıl” Mənzil-Tikinti Kooperativinin şikayəti üzrə
Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki
Kollegiyasının 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərarının
Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına
və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair**

31 may 2020-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 34-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, konstitusiya məhkəmə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında “Fortis-Bayıl” Mənzil-Tikinti Kooperativinin şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, ərizəçinin vəkili Zaur Abbasovun yazılı çıxışını, mütəxəssis Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Abiddin Hüseynovun yazılı rəyini, iş materialla-

rını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ:

Violetta Mir-Bağirova cavabdehlər “Fortis-Bayıl” Mənzil-Tikinti Kooperativi (bundan sonra – “Fortis-Bayıl” MTK), Bakı şəhəri Səbail Rayon İcra Hakimiyyəti və Səbail Rayon Polis İdarəsinə qarşı iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət edərək mənzil və mülkiyyət hüququ pozuntularının tanınması və dəymiş ziyana görə kompensasiya ödənilməsi barədə qətnamə qəbul edilməsini xahiş etmişdir.

Bakı şəhəri Səbail Rayon Məhkəməsinin 21 may 2018-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddia qismən təmin edilərək cavabdeh “Fortis-Bayıl” MTK-dan dəymiş maddi ziyana görə 146.000 manat, 2016-cı ilin avqust ayından 2018-ci ilin may ayına qədər aylıq icarə haqqı 400 manat olmaqla cəmi 8.400 manat və mənəvi ziyanın əvəzi olaraq 1000 manat, ümumilikdə 155.400 manat məbləğində pulun iddiaçının xeyrinə tutulması, 2018-ci ilin may ayından qətnamə icra olunanaqədər aylıq 400 manat məbləğində icarə haqqı ödənilməsi öhdəliyinin cavabdeh “Fortis-Bayıl” MTK-nın üzərinə qoyulması, iddia tələbinin qalan hissədə təmin edilməməsi qətd edilmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 17 sentyabr 2018-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddiaçının apellyasiya şikayəti təmin edilməmiş, cavabdeh “Fortis-Bayıl” MTK-nın apellyasiya şikayəti isə qismən təmin edilərək birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş və iş üzrə yeni qətnamə qəbul edilmişdir. Həmin qətnamə ilə iddiaçı V.Mir-Bağirovanın iddia tələbi qismən təmin edilərək, Bakı şəhəri Səbail rayonu Qurban Abbasov küçəsi ev 27 ünvanında yerləşən 25 saylı mənzilin sökülməsi müqabilində “Fortis-Bayıl” MTK tərəfindən V.Mir-Bağirovaya 2016-cı ilin avqust ayından sökülmüş tikililərin əvəzinə kooperativ tərəfindən tikiləcək yaşayış binasında ona yeni mənzil təhvil verilənədək hər ay 300 manat məbləğində mənzil kirayəsinin ödənilməsi, kooperativin üzərinə yeni tikiləcək yaşayış binasında müvafiq qaydada iddiaçının mülkiyyətində olmuş mənzilin ümumi sahəsindən 20% artıq olmaqla yeni mənzil verilməsi öhdəliyinin qoyulması, iddia tələbinin qalan hissədə təmin edilməməsi qətd edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının (bundan sonra – Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyası) 7 mart 2019-cu il tarixli qərarı ilə iddiaçının kassasiya şikayəti qismən təmin edilərək apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş və iş yenidən baxılması üçün həmin məhkəməyə göndərilmiş, cavabdeh “Fortis-Bayıl” MTK-nın kassasiya şikayəti isə təmin edilməmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 15 may 2019-cu il tarixli qətnaməsi ilə iddiaçı və cavabdehin apellyasiya şikayətləri təmin edilməyərək birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərarı ilə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

“Fortis-Bayıl” MTK Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) şikayətlə müraciət edərək Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına (bundan sonra – Konstitusiya) və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Şikayət onunla əsaslandırılmışdır ki, kassasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin (bundan sonra – Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsi) 4.2.1 və 4.2.2-ci maddələri, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 21, 152.1, 211, 1115-ci maddələri, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Prosesual Məcəllə) 102, 103.2, 416, 417.1.4 və 417.2-ci maddələri və “Bakı şəhərinin Suraxanı, Nəsimi, Xətai, Nərimanov, Nizami, Yasamal, Səbail, Pirallahı, Xəzər rayonlarının sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair əlavə tədbirlər barədə” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2016-cı il 25 fevral tarixli 86 nömrəli Qərarı (bundan sonra – Nazirlər Kabinetinin Qərarı) düzgün tətbiq edilməmiş, nəticədə ərizəçinin Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsində nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqların inzibati və məhkəmə təminatı hüququ pozulmuşdur.

V.Mir-Bağirova Konstitusiya Məhkəməsinə ünvanladığı etiraz ərizəsində “Fortis-Bayıl” MTK tərəfindən məhkəmə qətnaməsinin

könüllü icra olunduğunu, pulun ödənildiyini göstərmiş və konstitusiya işinin icraatına xitam verilməsini xahiş etmişdir.

“Fortis-Bayıl” MTK isə əlavə ərizə ilə Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək, Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının mübahisələndirilən qərarı dərhal qanuni qüvvəyə mindiyindən və məcburi icraya yönəldiyindən, eyni zamanda iddiaçı V.Mir-Bağirovanın maddi durumunun ağır olmasını, evsiz qalmasını, habelə COVID-19 pandemiyasına görə tətbiq edilmiş karantin rejimini nəzərə alaraq 19 mart 2020-ci il tarixində könüllü olaraq məhkəmə qətnaməsi ilə müəyyən edilən vəsaiti tam şəkildə iddiaçının şəxsi bank hesabına köçürdüyünü göstərmiş, lakin Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qərarının bu kateqoriyadan olan işlərə təsiri baxımından konstitusiya işi üzrə icraatın dayandırılmamasını və yekun qərarın qəbul edilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu göstərilənləri nəzərə alaraq şikayətlə əlaqədar aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 13 və 29-cu maddələrinin tələblərinə görə, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər.

Ayrılmaz və bölünməz əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarından biri kimi bu hüquqa verilən təminat da mülki hüquq münasibətləri iştirakçılarında onu hüquqi bərabərlik, mülkiyyətin toxunulmazlığı prinsiplərinə uyğun əmlak müstəqilliyi, iradə azadlığı şəraitində həyata keçirmək imkanının yaradılmasını, pozulduğu təqdirdə isə məhkəmədə müdafiəsini nəzərdə tutur.

Mülkiyyət hüququnun məzmunu Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla başa düşülməlidir. Vətəndaş cəmiyyətinin mühüm institutu olan mülkiyyət iqtisadiyyatın inkişafının əsasını təşkil edən ən vacib amillərdən biridir. Buna görə də mülkiyyət Konstitusiyanın 13-cü maddəsi ilə toxunulmaz elan olu-

naraq dövlət tərəfindən qorunur. Mülkiyyət hüququ isə cəmiyyətdəki hər bir fərdin azadlığının əsası kimi çıxış edir və şəxsiyyətin inkişafı üçün zəruri şərtidir. Bununla belə, qeyd olunan hüququn əhəmiyyətinə baxmayaraq, o, mütləq deyil və məhdudlaşdırıla bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, mülkiyyət insanın xüsusi maraqlarının həyata keçirilməsində vacib funksiya daşımaqla yanaşı, Konstitusiyanın 15-ci maddəsinin məzmununa əsasən, sosial yönümlü dövlətdə həm də mühüm sosial funksiyaya malikdir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 107-2.1 və 107-5.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 16 dekabr tarixli Qərarı).

Həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, Konstitusiyada mülkiyyət hüququ təsbit edilməklə yanaşı, onun ümumi və xüsusi məhdudyyətlərinin hədləri də müəyyən olunmuşdur (Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin III hissəsi, 29-cu maddəsinin II hissəsi və 71-ci maddəsinin II hissəsi, “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Qanununun 3.3-cü maddəsi). Belə ki, mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması qanunçuluğun tələbinə cavab verməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədi ilə tətbiq edilməli, mütənasib olmalı və bu konstitusiya hüququn mahiyyətini dəyişməməlidir. Bu cür məhdudyyətin mümkünlüyü və onun xarakteri layiqli həyat səviyyəsi də daxil olmaqla konstitusiya əhəmiyyətli dəyərlərin müdafiəsi ilə şərtləndirilməlidir. Vətəndaşın sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsinin qayğısı dövlətin sosial sahədə konstitusiya məqsədləri sırasında göstərilməsi və Konstitusiyada heç kəsin yaşadığı mənzildən qanunsuz məhrum olunmasının mümkünsüzlüyünün müəyyən edilməsi mənzil münasibətləri sahəsində dövlətin siyasətinin vacibliyinə və konstitusiya əhəmiyyətli olduğuna dəlalət edir. Ona görə, konstitusiya əsasları olan dövlətin mənzil siyasəti üzrə qəbul etdiyi qərarlar Konstitusiyadan irəli gələn şərtlərə riayət olunmaqla, mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması üçün əsas kimi çıxış edə bilər. Lakin hər bir halda belə məhdudyyət qarşıya qoyulmuş məqsədə əgəlabatan şəkildə mütənasib olmaqla mülkiyyətçinin üzərinə fərdi və həddən artıq yük qoymamalıdır (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikasında mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci, 5-ci

və 12-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 21 dekabr tarixli Qərarı).

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) də bu məsələyə dair oxşar hüquqi mövqelər ifadə etmişdir. Məhkəmə mülkiyyət hüququna müdaxilə ilə bağlı qeyd etmişdir ki, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin ən mühüm və əsas tələbi ondan ibarətdir ki, dövlət orqanı tərəfindən mülkiyyətə istənilən müdaxilə tam qanuni olmalıdır. Konvensiya baxımından qanunçuluq tələbi dövlətdaxili hüquq normalarının qanunun aliliyi prinsipi ilə uzlaşması deməkdir (“Kuşoğlu Bolqarıstana qarşı” iş üzrə 2007-ci il 10 may tarixli Qərar).

Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna əsasən, Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinə xas olan “ədalətli balans” prinsipi özlüyündə cəmiyyətin ümumi marağının mövcudluğunu nəzərdə tutur. Mülkiyyətdən maneəsiz istifadə etmək hüququna müdaxilə zamanı cəmiyyətin ümumi maraqları ilə fərdin əsas hüquqlarının müdafiəsi tələbləri arasında “ədalətli balans” gözlənilməlidir. Konkret olaraq, dövlət istənilən tədbiri tətbiq edərkən, ... tətbiq edilən vasitələrlə qarşıya qoyulan məqsəd arasında ağlabatan mütənasiblik əlaqəsi olmalıdır (“Broniovski Polşaya qarşı” iş üzrə 2004-cü il 22 iyun tarixli Qərar, §148, 150; “Skordino İtaliyaya qarşı” iş üzrə 2006-cı il 29 mart tarixli Qərar, § 93).

Göstərilən hüquqi mövqelərə əsaslanaraq qeyd olunmalıdır ki, yaşayış sahəsinə mülkiyyət hüququnun qanunverici tərəfindən tənzimlənməsi müvafiq hüquq münasibətlərinin bütün iştirakçılarının hüquq və maraqlarının ədalətli və ağlabatan tarazlığı əsasında həyata keçirilməlidir. Bu konstitusiya məqsədə çatmaq üçün belə tənzimləmə, həm də məhkəmələr tərəfindən konkret işin faktiki hallarının müəyyənləşdirilməsi və araşdırılması, bu halların əsasında yaranan və ya yarana biləcək müxtəlif halların nəzərə alınması və nəticə etibarilə konstitusiya hüquq və azadlıqlarının əsassız və həddən artıq məhdudlaşdırılmaması fərqli yanaşmanın tətbiq edilməsini mümkün etməlidir. Bundan əlavə, müvafiq hüquq münasibətləri iştirakçılarının maraqlarının ədalətli və ağlabatan tarazlaşdırılması qüvvədə olan hüquqi tənziyyətə sisteminin əsasında, bütün hüquq sahələrinin normaları nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Mülki işin məhkəmələr tərəfindən müəyyən edilmiş hallarından görünür ki, Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyi Tikintidə Təhlükəsizliyə Nəzarət Dövlət Agentliyi “Azərdövlətlayihə” Dövlət Baş Layihə İnstitutu tərəfindən verilmiş “Bakı şəhəri Səbail rayonu Qurban Abbasov küçəsi 27 ünvanında yerləşən yaşayış binasında keçirilən vizual texniki baxışın nəticəsi haqqında” 7 mart 2016-cı il tarixli Rəyə (bundan sonra – “Azərdövlətlayihə” DBLİ-nin Rəyi) əsasən, sözügedən ünvanda yerləşən bina ümumiyyətlə mövcud tikinti norma və qaydalarına, şəhərin ümumi görünüşünə, mövcud şəhərsalma tələblərinə cavab vermir. Yaşayış binasının mövcud vəziyyəti texniki cəhətdən qəzalıdır, istismar üçün təhlükəlidir. Binada təmir, bərpa və gücləndirmə işlərinin aparılması texniki və iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun hesab edilmir. Qeyd olunanlara əsasən Rəydə aşağıdakı tədbirlərin yerinə yetirilməsi göstərilmişdir: 1) binanın istismarının dayandırılması və bu barədə əlaqədar təşkilatların məlumatlandırılması; 2) sakinlərin təcili olaraq binadan çıxarılması; 3) binadakı bütün kommunikasiya xətlərinin kəsilməsi; 4) binaya girişin qadağan edilməsi; 5) binanın təcili olaraq çəpərlənməsi və xəbərdarlıq nişanlarının qoyulması.

Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə Bakı şəhəri Səbail Rayon İcra Hakimiyyətinə 5 il müddətinə mülki, mənzil, şəhərsalma və tikinti qanunvericiliklərinin tələblərinə əməl etməklə, şəhərin ümumi görünüşünə xələl gətirən, qəzalı vəziyyətdə və mövcud şəhərsalma normalarına cavab verməyən Səbail rayonu üzrə 1819 nəfərin yaşadığı 535 mənzildən ibarət 41 yaşayış binasının, habelə bu rayonun ərazisində yaşayış üçün yararsız olan digər binaların, sosial və digər təyinatlı qeyri-yaşayış obyektlərinin sökülməsi və yenidən qurulması, ərazi və ərazi hissələrinin yenidən qurulması üçün tələb olunan ərazi planlaşdırılma sənədlərinin hazırlanması (tikinti layihələrinin işlənməsindən əvvəl) və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi ilə razılaşdırılmaqla təsdiqi, habelə yeni tikiləcək yaşayış binalarının və qeyri-yaşayış obyektlərinin istismarına icazənin verilməsi, bu məqsədlə dövlət mülkiyyətində olan torpaqların daimi istifadəyə və icarəyə verilməsinin təmin edilməsi, həmçinin qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq qəzalı vəziyyətdə olan binaları sökərək, onların yerində yeni yaşayış binası tikməyi öhdəsinə götürən tikinti şirkətlərinə yeni yaşayış binası tikilənədək bu binalardan köçürülən sakinlərin müvəqqəti

olaraq kirayə edilmiş mənzillərdə yerləşdirilməsi üçün lazımi maliyyə vəsaitinin ödənilməsi və həmin sakinlərə sökülmüş tikililərin yerində yeni tikiləcək yaşayış binasında müvafiq mənzillərin ayrılması tapşırılmışdır.

Nazirlər Kabinetinin bu Qərarına uyğun olaraq, “Azərdövlətlayihə” DBLİ-nin Rəyi və “Fortis-Bayıl” MTK-nın 21 mart 2016-cı il tarixli müraciətini nəzərə alaraq Səbail Rayon İcra Hakimiyyəti Başçısının 2016-cı il 28 mart tarixli 42 nömrəli Sərəncamı ilə Bakı şəhəri Səbail rayonu Qurban Abbasov küçəsi 27 ünvanında yerləşən iki mərtəbəli yaşayış binasının söküntüsünün həmin MTK tərəfindən yerinə yetirilməsinə və çoxmərtəbəli yaşayış binasının layihələndirilməsinə və tikintisinə icazə verilməsi, ərazidə yerləşən yaşayış və qeyri-yaşayış tikililərinin sökülməsi, eyni zamanda qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq, yeni yaşayış binası tikilənədək bu binalardan köçürülən sakinlərin müvəqqəti olaraq kirayə edilmiş mənzillərdə yerləşdirilməsi üçün lazımi maliyyə vəsaitinin ödənilməsinin və həmin sakinlərə sökülmüş tikililərin yerində tikiləcək yaşayış binasında müvafiq qaydada mənzillərin ayrılmasının “Fortis-Bayıl” MTK-nın vəsaiti hesabına həyata keçirilməsi qərara alınmışdır.

Bununla əlaqədar Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu şəhərsalma və tikinti fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını, prinsiplərini, eləcə də dövlətin, bələdiyyələrin, fiziki və ya hüquqi şəxslərin şəhərsalma və tikinti fəaliyyəti sahəsində hüquq və vəzifələrini müəyyən edən Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin bir sıra maddələrinin nəzərdən keçirilməsini məqsədəmüvafiq hesab edir.

Qeyd edilən Məcəllənin 3.0.20-ci maddəsinə görə, tikinti obyektinin yenidən qurulması (rekonstruksiyası) – obyektin mövcud təyinatının dəyişdirilməsi və ya istismar keyfiyyətinin müasirləşdirilməsi məqsədilə müvafiq layihə əsasında yeni texnologiyaların tətbiqi, yaxud yeni bina və ya qurğuların inşası, o cümlədən mühəndis-kommunikasiya təminatı xətlərinin quraşdırılması ilə bağlı tikinti-quraşdırma və buraxılış-sazlama işlərinin yerinə yetirilməsidir.

Həmin Məcəllənin 4.1 və 4.2-ci maddələrinə əsasən, şəhərsalma və tikinti fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətinin məqsədi ərazilərin və yaşayış məntəqələrinin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsindən, fərdi maraqların qorunmasından, insanların həyatına, sağlamlığına, əmlakına, həmçinin dövlətin əmlak maraqlarına təhlükə

yaranmasının və ya zərər vurulmasının qarşısının alınmasından, ekoloji təhlükəsizliyin və ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsindən, tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunmasından ibarətdir. Azərbaycan Respublikası ərazisinin və ərazi hissələrinin planlaşdırılması yolu ilə ərazilərin inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, ərazilərdən səmərəli istifadənin və ərazilərin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi, həmçinin Azərbaycan Respublikası ərazisində insan üçün əlverişli və sağlam yaşayış, iş və istirahət mühitinin yaradılması baxımından fərqlərin azaldılması və tədricən aradan qaldırılması şəhərsalma və tikinti fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir.

Ərazi planlaşdırılması dövlət ehtiyacları və ya şəhərsalmanın məqsədləri baxımından həyata keçirilir. Ərazi planlaşdırılması şəhərsalmanın nizamlı inkişafını və torpaqların sosial baxımdan ədalətli istifadəsini təmin etməli, ictimaiyyətin rifahına uyğun olmalı, insan üçün əlverişli və sağlam ətraf mühitin təşəkkül tapmasına, həyat üçün zəruri təbii əsasların qorunmasına və inkişaf etdirilməsinə xidmət etməlidir. Ərazi planlaşdırılması sənədlərinin hazırlanması zamanı ictimai və fərdi maraqlar ədalətli şəkildə tarazlaşdırılmalıdır (Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin 17-ci maddəsi).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu xüsusilə vurğulayır ki, Azərbaycan Respublikasında torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması, bununla bağlı kompensasiya məbləğinin hesablanması və ödənilməsi qaydaları, habelə bu sahədə tərəflər arasında yaranan digər münasibətləri tənzimləyən normalar “Torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və Mülki Məcəllə ilə müəyyən edilmişdir. Həmin Qanunun 3-cü maddəsində torpağın alına biləcəyi dövlət ehtiyacları sadalanmışdır. Bu maddəyə əsasən, yalnız dövlət əhəmiyyətli yolların və digər kommunikasiya xətlərinin (magistral neft və qaz boru kəmərlərinin, kanalizasiya, yüksək gərginlikli elektrik xətlərinin, hidrotexniki qurğuların) çəkilməsi və quraşdırılması, sərhədboyu zolaqda dövlət sərhədinin etibarlı mühafizəsinin təmin edilməsi, müdafiə və təhlükəsizlik əhəmiyyətli obyektlərin tikilməsi, dövlət əhəmiyyətli dağ-mədən sənayesi obyektlərinin tikilməsi və dəniz limanının ərazisinin artırılması hallarında torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınmasına yol verilir.

Nazirlər Kabinetinin Qərarı “Azərbaycan Respublikasının Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il 29 iyun tarixli 392-IVQ nömrəli Qanununun tətbiqi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 4 sentyabr tarixli 695 nömrəli Fərmanının 1.8-ci bəndinə əsasən, Bakı şəhərinin Suraxanı, Nəsimi, Xətai, Nərimanov, Nizami, Yasamal, Səbail, Pirallahı, Xəzər rayonlarının ərazisində abadlıq-quruculuq işlərinin davam etdirilməsi, qəzalılıq vəziyyətdə olan binaların sökülərək, yerində müasir tələblərə uyğun yenilərinin tikilməsi və qəzalılıq vəziyyətdə olan binalarda yaşayan sakinlərin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə qəbul edilmişdir. Bu Qərar qəzalılıq vəziyyətdə olan əmlakın mülkiyyətçidən alınması deyil, insanların yaşaması və ya istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuş tikinti obyektlərində sağlam və təhlükəsiz yaşayışın təmin edilməsi üçün əmlakın yenidən qurulub, istismara yararlı vəziyyətə salınıb mülkiyyətçinin istifadəsinə qaytarılması məqsədi daşıyır. Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, məhkəmələr tərəfindən mübahisəli məsələyə baxılarkən həmin normativ hüquqi akt qüvvədə olmuşdur.

Apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən isə hazırkı mübahisəyə baxılarkən Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin (bundan sonra – Mənzil Məcəlləsi) 28.3 və 28.4-cü maddələri tətbiq edilmişdir.

Bununla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıları qeyd edir.

Konstitusiyanın 43-cü maddəsinin I hissəsi mənzil hüququnu neqativ formada ifadə edir. Belə ki, həmin maddəyə əsasən, heç kəs yaşadığı mənzildən qanunsuz məhrum edilə bilməz.

Konstitusiyada təsbit olunmuş bu hüquq hər kəsin qanunla müəyyən edilmiş şərtlərə əməl etməklə daimi yaşayış sahəsinə malik olmasını və həmin sahədən maneəsiz istifadə edə bilməsini ifadə edir. Mənzil hüququnun əsas xüsusiyyəti mənzil münasibətləri iştirakçılarının bu hüququ öz mülahizələrinə və qanuni mənafələrinə uyğun, azad və sərbəst həyata keçirmələrinin mümkünlüyündən ibarətdir. Bu maddənin II hissəsi isə mənzil hüququnun reallaşdırılması üçün dövlət hakimiyyəti orqanlarını istiqamətləndirir ki, dövlət yaşayış binalarının və evlərin tikintisinə rəvac versin, insanların mənzil hüququnu gerçəkləşdirmək üçün xüsusi tədbirlər görsün.

Göstərilən konstitusiya normasından irəli gələrək mənzil münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi öz əksini Mənzil Məcəlləsində tapmışdır.

Mənzil hüququ əsasən yaşayış sahələrinin qanunla müəyyən olunmuş qaydada (növbə, bəzi kateqoriyalı vətəndaşlar üçün isə növbədənkənar) və normalar üzrə dövlət mənzil fondundan verilməsi, habelə yaşayış sahələrinin mülkiyyətçidən razılaşdırılmış şərtlərlə (kirayə, əvəzsiz istifadə və s.) götürülməsi və ya əvəzli (alğı-satqı, dəyişmə və s. üzrə) və yaxud əvəzsiz (miras, bağışlama və s. üzrə) əldə edilməsi yolları ilə təmin olunur. Hər bir halda mənzil hüququnun əmələ gəlməsi üçün qüvvədə olan mənzil və mülki qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş müvafiq qaydalara riayət olunması tələb olunur.

Mənzil Məcəlləsi yaşayış sahələrinin verilməsi, onlardan istifadə olunması, belə istifadəyə xitam verilməsi, mənzil fondunun idarə olunması, onun saxlanılmasının təmin olunması, habelə mənzil sahəsində qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi ilə bağlı olan hüquqi münasibətləri xüsusi normalarla tənzimləyir.

Mənzil Məcəlləsinin 28.1-ci maddəsinə əsasən, mülkiyyətçi ona məxsus mənzilin (yaşayış binasının) qəza vəziyyətinə düşməməsi üçün onu vaxtılı-vaxtında əsaslı təmir etmək, mənzil (yaşayış binası) təbii fəlakət və ya mülkiyyətçidən asılı olmayan digər səbəblərdən qəza vəziyyətinə düşdükdə isə onu mümkün olan ən qısa müddət ərzində təmir və bərpa etmək vəzifəsini daşıyır. Həmin Məcəllənin 28.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, mənzilin (yaşayış binasının) mülkiyyətçisi bu Məcəllənin 28.1-ci maddəsində göstərilən vəzifəsini yerinə yetirmədikdə kirayəçilərin, qonşuların və ya digər maraqlı şəxslərin, həmçinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) iddiası əsasında mənzilin (yaşayış binasının) qəza vəziyyətində olması barəsində məhkəmə tərəfindən qərar qəbul edilə bilər. Həmin qərarla qəza vəziyyətində olan mənzilin (yaşayış binasının) təmiri üçün ağılabatan müddət müəyyən olunmalıdır. Bu təmir qəza vəziyyətində olan mənzilin (yaşayış binasının) mülkiyyətçisi tərəfindən və onun hesabına həyata keçirilir.

Məcəllənin 28.4-cü maddəsinə görə, qəza vəziyyətində olan mənzilin (yaşayış binasının) mülkiyyətçiləri bu Məcəllənin 28.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan məhkəmə qərarını müəyyən edilmiş

müddətdə icra etmədikdə və ya ümumiyyətlə dərhal tələb olunan təmirdən imtina etdikdə, qəza vəziyyətində olan mənzil (yaşayış binası) məhkəmənin qərarı ilə açıq hərracda tələb olunan təmiri həyata keçirməyə razılıq verən şəxsə satılmalıdır. Həmin məhkəmə qərarında, həmçinin məhkəmə tərəfindən müstəqil qiymətləndiricinin təklifləri nəzərə alınmaqla mənzilin (yaşayış binasının) açıq hərraca çıxarılacaq qiyməti müəyyən olunur.

Göründüyü kimi, Mənzil Məcəlləsinin qeyd edilən maddələri məhz qəza vəziyyətində olan mənzilin (yaşayış binasının) mülkiyyətçisi tərəfindən yenidən qurulmasının və (və ya) yenidən planlaşdırılmasının əsaslarını və qaydalarını tənzimləyir. Həmin maddələr Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin müddəalarına uyğun olaraq həyata keçirilən və əsas məqsədlərindən biri insanların həyatına, sağlamlığına, əmlakına təhlükə yaranmasının və ya zərər vurulmasının qarşısının alınması olan şəhərsalma və tikinti fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətinin reallaşdırılması və qəzalı mənzil fondunun yenidən qurulması prosesində tətbiq ediləcək norma kimi qəbul edilə bilməz.

Əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları sırasında olan və Konstitusiyada təsbit edilmiş digər hüquqların təminatı kimi çıxış edən hüquq və azadlıqların inzibati və məhkəmə təminatı Konstitusiyanın 60-cı maddəsində təsbit olunmuşdur. Həmin maddənin I hissəsinə müvafiq olaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, məhkəmə müdafiəsi hüququ yalnız məhkəməyə müraciətlə məhdudlaşmır, habelə pozulmuş hüquqları və azadlıqları səmərəli bərpa etmək iqtidarında olan ədalət mühakiməsini də nəzərdə tutur. Ədalət mühakiməsi mahiyyət etibarilə ədalət anlayışına cavab verməli və pozulmuş hüquqların bərpa olunmasını təmin etməlidir.

Mülki Prosessual Məcəllənin 416-cı maddəsinə əsasən, kassasiya instansiyası məhkəməsi apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının düzgün tətbiq edilməsini yoxlayır. Həmin Məcəllənin 418.1 və 418.2-ci maddələrinin tələblərinə görə, maddi və prosessual hüquq normalarının pozulması və ya düzgün tətbiq olunmaması apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnamə və qərardadının ləğv edilməsi üçün əsas-

dır. Bu Məcəllənin 386-cı maddəsində göstərilən hallarda maddi hüquq normaları pozulmuş və ya düzgün tətbiq olunmamış hesab edilir.

Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyası isə apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən yuxarıda qeyd olunan maddi hüquq normalarının pozulmasına lazımi diqqət yetirməmiş, iş üzrə həmin məhkəmənin 15 may 2019-cu il tarixli qətnaməsini dəyişdirmədən saxlamaqla Mülki Prosesual Məcəllənin 416, 418.1 və 418.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olmayan 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərar qəbul etmişdir. Nəticədə ərizəçinin Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsində nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqların inzibati və məhkəmə təminatı hüququ pozulmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib hesab edir ki, mövcud qanunvericilikdə Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin müddəalarına uyğun olaraq ərazi planlaşdırılması, mənzil fondunun yenilənməsi məqsədi ilə qəzalı vəziyyətdə olan tikililərin yenidən qurulmasına dair qaydalar aydın göstərilməmişdir. Bu qaydaların dəqiq müəyyən olunmaması bəzi hallarda mülkiyyətçilərin öz əmlak hüquqlarından sui-istifadə etməsi, sökülən mənzillərin əvəzinə bazar qiymətinə uyğun olmayan yüksək kompensasiya tələb etməsi ilə nəticələnir. Mülkiyyətçilərlə razılığın əldə olunmasının qeyri-mümkünlüyü isə digər mülkiyyətçilərin hüquqlarının pozulmasına, söküntü və tikinti işlərinin əsassız uzanmasına və nəticədə mülkiyyət hüququna müdaxilə ilə bağlı mütənəsiblik prinsipinin pozulmasına səbəb olur.

Bu baxımdan şəhərsalma və tikinti sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri üzrə fəaliyyətin, o cümlədən insanların sağlam və təhlükəsiz yaşayış şəraitinin təmin edilməsi və bu sahədə məskunlaşma sisteminin maneəsiz həyata keçirilməsi məqsədi ilə belə münasibətlərin iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin qanunverici tərəfindən dəqiq müəyyənləşdirilməsinə və normativ tənzimləmənin təkmilləşdirilməsinə zərurət vardır.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– V.Mir-Bağirovanın cavabdehlər “Fortis-Bayıl” MTK, Bakı şəhəri Səbail Rayon İcra Hakimiyyəti və Səbail Rayon Polis İdarəsinə qarşı hüquq pozuntularının tanınması və dəymiş ziyana görə kompensasiya ödənilməsi tələbinə dair mülki iş üzrə Ali Məhkə-

mənin Mülki Kollegiyasının 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərarı Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə, Mülki Prosesual Məcəllənin 416, 418.1 və 418.2-ci maddələrinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilməlidir. İşə bu Qərara uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının mülki prosesual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə yenidən baxılmalıdır;

– Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin normalarına uyğun olaraq şəhərsalma və tikinti fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən olan ərazi planlaşdırılması, mənzil fondunun yenilənməsi, insan üçün əlverişli və sağlam yaşayış mühitinin yaradılması məqsədi ilə qəzalılıq vəziyyətdə olan tikililərin yenidən qurulmasına dair qaydaların bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə olunmalıdır;

– Qeyd edilən qaydalar təkmilləşdirilənədək hüquq tətbiqedici tərəfindən bu kateqoriyadan olan mübahisələr üzrə Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun hazırkı Qərarında əks olunmuş hüquqi mövqelər rəhbər tutulmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V və IX hissələrini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I:

1. V.Mir-Bağirovanın cavabdehlər “Fortis-Bayıl” Mənzil-Tikinti Kooperativi, Bakı şəhəri Səbail Rayon İcra Hakimiyyəti və Səbail Rayon Polis İdarəsinə qarşı hüquq pozuntularının tanınması və dəymiş ziyana görə kompensasiya ödənilməsi tələbinə dair mülki iş üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsinə, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 416, 418.1 və 418.2-ci maddələrinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilsin. İşə bu Qərara uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının mülki prosesual qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada və müddətdə yenidən baxılsın.

2. Azərbaycan Respublikası Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin normalarına uyğun olaraq şəhərsalma və tikinti fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən olan ərazi planlaşdırılması, mənzil fondunun yenilənməsi, insan üçün əlverişli və sağlam yaşayış mühitinin yaradılması məqsədi ilə qəzalılı vəziyyətdə olan tikililərin yenidən qurulmasına dair qaydaların bu qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə olunsun.

3. Qeyd edilən qaydalar təkmilləşdirilənədək hüquq tətbiqedicisi tərəfindən bu kateqoriyadan olan mübahisələr üzrə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun hazırkı Qərarında əks olunmuş hüquqi mövqelər rəhbər tutulsun.

4. Qərar dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir oluna bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О проверке соответствия постановления Гражданской коллегии Верховного Суда Азербайджанской Республики от 11 октября 2019 года Конституции и законам Азербайджанской Республики по жалобе жилищно-строительного кооператива “Fortis-Bayıl”

31 мая 2020 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой (судья-докладчик), Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

в соответствии с частью V статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 27.2 и 34 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном Суде” и статьей 39 Внутреннего устава Конституционного Суда Азербайджанской Республики, рассмотрел в судебном заседании в порядке письменной процедуры конституционное дело о проверке соответствия постановления Гражданской коллегии Верховного Суда Азербайджанской Республики от 11 октября 2019 года Конституции и законам Азербайджанской Республики по жалобе жилищно-строительного кооператива “Fortis-Bayıl”.

Заслушав доклад судьи С.Салмановой по делу, письменное выступление адвоката заявителя Заура Аббасова, письменное заключение специалиста – судьи Бакинского апелляционного

суда Абиддина Гусейнова, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Виолетта Мир-Багирова обратившись в суд с иском заявлением против ответчиков – жилищно-строительного кооператива “Fortis-Bayıl” (далее – ЖСК “Fortis-Bayıl”), Исполнительной власти Сабаильского района и Управления полиции Сабаильского района города Баку просила принять решение о признании нарушений прав на жилище и собственность, выплате компенсации за причиненный ущерб.

Решением от 21 мая 2018 года Сабаильский районный суд города Баку частично удовлетворил иск, установил взыскать с ответчика – ЖСК “Fortis-Bayıl” в пользу истца 146 000 манатов за причиненный материальный вред, 8 400 манатов арендной платы из расчета 400 манатов в месяц с августа 2016 по май 2018 года и 1000 манатов в качестве возмещения морального вреда, в целом денежные средства в размере 155 400 манатов, обязал ответчика – ЖСК “Fortis-Bayıl” выплачивать арендную плату с мая 2018 года до исполнения решения из расчета 400 манатов в месяц; в удовлетворении остальной части искового требования было отказано.

Решением Гражданской коллегии Бакинского апелляционного суда от 17 сентября 2018 года апелляционная жалоба истца не была удовлетворена, апелляционная жалоба ответчика – ЖСК “Fortis-Bayıl” частично удовлетворена, решение суда первой инстанции отменено и принято новое решение по делу. Данным решением исковое требование В. Мир-Багировой было частично удовлетворено, установлено, что вместо снесенной квартиры номер 25, расположенной по адресу город Баку, Сабаильский район, улица Гурбана Аббасова дом 27 ЖСК “Fortis-Bayıl” будет выплачивать В. Мир-Багировой с августа 2016 года 300 манатов в месяц за наем жилья до предоставления ей новой квартиры в жилом здании, которое будет построено кооперативом вместо снесенных строений, на кооператив возложена обязанность предоставить в соответствующем порядке в новом здании новую квартиру площадью на 20% больше общей площади

квартиры, находившейся в собственности истца, в удовлетворении остальной части искового требования отказано.

Постановлением Гражданской коллегии Верховного Суда Азербайджанской Республики (далее – Гражданская коллегия Верховного Суда) от 7 марта 2019 года кассационная жалоба истца была частично удовлетворена, решение суда апелляционной инстанции отменено и дело направлено в тот же суд для повторного рассмотрения, кассационная жалоба ответчика – ЖСК “Fortis-Bayıl” не удовлетворена.

Решением Гражданской коллегии Бакинского апелляционного суда от 15 мая 2019 года апелляционные жалобы истца и ответчика не были удовлетворены, решение суда первой инстанции оставлено без изменения.

Постановлением Гражданской коллегии Верховного Суда от 11 октября 2019 года решение суда апелляционной инстанции оставлено без изменения.

ЖСК “Fortis-Bayıl”, обратившись с жалобой в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный Суд), просил проверить соответствие постановления Гражданской коллегии Верховного Суда от 11 октября 2019 года Конституции и законам Азербайджанской Республики (далее – Конституция).

Жалоба была обоснована тем, что суд кассационной инстанции неправильно применил статьи 4.2.1 и 4.2.2 Градостроительного и строительного кодекса Азербайджанской Республики (далее – Градостроительный и строительный кодекс), статьи 21, 152.1, 211, 1115 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский кодекс), статьи 102, 103.2, 416, 417.1.4 и 417.2 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский процессуальный кодекс) и Постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики “О дополнительных мерах по ускорению социально-экономического развития Сураханского, Насиминского, Хатаинского, Наримановского, Низаминского, Ясамальского, Сабаильского, Пираллахинского, Хазарского районов города Баку” от 25 февраля 2016 года № 86 (далее – Постановление Кабинета министров), в результате чего оказалась нарушена предусмотренная частью I

статьи 60 Конституции гарантия защиты прав и свобод заявителя, в административном порядке и суде.

В. Мир-Багирова в заявлении, адресованном Конституционному Суду, выражая протест, указала на добровольное исполнение ЖСК “Fortis-Bayıl” решения суда, выплату денег и просила прекратить производство по конституционному делу.

ЖСК “Fortis-Bayıl”, обратившись в Конституционный Суд с дополнительным заявлением, указал, что учитывая то, что оспариваемое постановление Гражданской коллегии Верховного суда немедленно вступило в законную силу и было направлено на принудительное исполнение, а также тяжелое материальное положение истца В. Мир-Багировой, отсутствие крова, карантинный режим примененный из-за пандемии COVID-19, 19 марта 2020 года добровольно полностью перечислил на личный банковский счет истца средства, установленные решением суда, однако, исходя из влияния постановления Пленума Конституционного суда на дела данной категории, просил не прекращать производства по конституционному делу и принять окончательное решение.

Учитывая вышеотмеченное Пленум Конституционного суда в связи с жалобой считает необходимым отметить следующее.

Согласно требованиям статей 13 и 29 Конституции, в Азербайджанской Республике собственность неприкосновенна и охраняется государством. Каждый имеет право собственности. Ни один вид собственности не превалирует над другими. Право собственности, в том числе право частной собственности, охраняется законом. Право собственности включает в себя право собственника единолично или совместно с другими лицами владеть, пользоваться и распоряжаться имуществом. Никто не может быть лишен собственности иначе, как по решению суда. Отчуждение собственности для государственных нужд может допускаться только при условии предварительного, справедливого возмещения ее стоимости.

Гарантия этого права, как одного из неотъемлемых и неделимых основных прав и свобод человека и гражданина предусматривает создание для участников гражданских правоотношений возможности осуществления ее в условиях имущественной независимости, свободы воли в соответствии с принципами

правового равенства неприкосновенности собственности, а в случае нарушения – защиту в суде.

Содержание права собственности следует понимать, принимая во внимание положения статьи 13 Конституции. Собственность, как важный институт гражданского общества, является одним из главных факторов, составляющих основу развития экономики. Поэтому собственность, объявлена неприкосновенной по статье 13 Конституции и охраняется государством. Право собственности, выступая, как основа свободы каждого индивида общества, является важным условием для развития личности и свободного предпринимательства. Наряду с этим, несмотря на значимость отмеченного права, оно не обязательно и может быть ограничено. Следует принимать во внимание, что помимо того, что собственность несет важную функцию в осуществлении особых интересов человека, имеет еще и важную социальную функцию в социально направленном государстве на основании содержания статьи 15 Конституции (Постановление Пленума Конституционного Суда “О толковании статей 107-2.1 и 107-5.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики” от 16 декабря 2011 года).

Следует также учесть, что в Конституции наряду с закреплением права собственности, установлены пределы его общих и специальных ограничений (часть III статьи 13, часть II статьи 29 и часть II статьи 71 Конституции, статья 3.3 Конституционного закона Азербайджанской Республики «О регулировании осуществления прав и свобод человека в Азербайджанской Республике»). Так, ограничение права собственности должно отвечать требованиям законности, применяться в целях защиты прав и свобод других лиц, быть пропорциональным и не изменять суть данного конституционного права. Возможность такого ограничения и его характер, включая достойный уровень жизни, обусловлены защитой конституционно значимых ценностей. Отражение социальной защиты граждан и заботы о достойном уровне жизни в ряду конституционных целей государства в социальной сфере и установлении в Конституции того, что никто не может быть незаконно лишен своего жилища, свидетельствует о важности и конституционной значимости государственной политики в сфере жилищных отношений.

Поэтому, принятые решения по жилищной политике государства, которые являются конституционными основами, при соблюдении вытекающих из Конституции условий могут выступать в качестве основания для ограничения права собственности. Но в каждом случае такое ограничение, будучи разумно пропорциональным поставленной цели, не должно налагать на владельца индивидуальное и чрезмерное бремя (Постановление Пленума Конституционного Суда “О толковании статей 1, 5 и 12 Закона Азербайджанской Республики “О приватизации жилищного фонда в Азербайджанской Республике”” от 21 декабря 2012 года).

Аналогичные правовые позиции по этому вопросу выразил и Европейский суд по правам человека (далее – Европейский суд). Относительно вмешательства в право собственности, Суд отметил, что важным и основным требованием статьи 1 Протокола № 1 к Конвенции “О защите прав человека и основных свобод” является то, что любое вмешательство в собственность со стороны государственного органа должно быть полностью законным. С точки зрения конвенции требование законности означает сочетание внутригосударственных правовых норм с принципом верховенства закона (Постановление по делу «Кушоглу против Болгарии» от 10 мая 2007 года).

На основании прецедентного права Европейского суда, присущий статье 1 Протокола № 1 к Конвенции принцип “справедливого баланса”, как таковой предполагает наличие общего интереса общества. При вмешательстве в право беспрепятственного пользования собственностью следует соблюдать “справедливый баланс” между общими интересами общества и требованиями защиты основных прав индивида. Говоря конкретно, при применении государством той или иной меры... должна быть разумная соразмерная связь между применяемыми средствами и поставленной целью (Постановление по делу “Брониовский против Польши” от 22 июня 2004 года, §148, §150; Постановление по делу “Скордино против Италии” от 29 марта 2006 года, §93).

Опираясь на указанные правовые позиции, следует отметить, что регулирование законодателем права собственности на жилую площадь должно осуществляться на основе справедливого и разумного баланса прав и интересов всех участников

соответствующих правоотношений. Для достижения этой конституционной цели такое регулирование, а также установление и исследование судами фактических обстоятельств конкретного дела, учет различных фактов, возникающих или могущих возникнуть на основании данных обстоятельств и как результат отсутствие необоснованных и излишних ограничений конституционных прав и свобод должны предоставить возможность применения различного подхода. Кроме того, справедливый и разумный баланс интересов участников соответствующих правоотношений должен осуществляться на основе действующей системы правового регулирования, с учетом норм всех отраслей права.

Как видно из установленных судами обстоятельств гражданского дела, на основании заключения “о результатах визуального технического осмотра, проведенного в жилом здании по адресу ул. Гурбана Аббасова, 27 Сабаильского района города Баку” от 7 марта 2016 года, выданного Главным государственным проектным институтом “Азердовлетлаихе” Государственного агентства по надзору за безопасностью в строительстве Министерства по чрезвычайным ситуациям Азербайджанской Республики (далее – заключение ГППИ “Азердовлетлаихе”), здание, расположенное по упомянутому адресу не отвечает действующим строительным нормам и правилам, общему облику города, существующим градостроительным требованиям. Текущее техническое состояние жилого здания является аварийным и опасным для эксплуатации. Проведение ремонтных, восстановительных и укрепительных работ в здании признано технически и экономически нецелесообразным. На основании вышеотмеченного, в Заключении было указано осуществление следующих мер: 1) прекращение эксплуатации здания и информирование об этом соответствующих организаций; 2) экстренное выселение жильцов из здания; 3) отключение всех коммуникационных линий в здании; 4) запрет входа в здание; 5) экстренное ограждение здания и установка предупреждающих знаков.

Постановлением Кабинета Министров Исполнительной власти Сабаильского района города Баку в пятилетний срок было поручено осуществить снос и перестройку по Сабаильскому району 41 жилого здания, состоящего из 535 квартир, в которых

проживает 1819 человек, наносящих ущерб общему виду города, находящихся в аварийном состоянии и не отвечающих существующим градостроительным нормам, а также других зданий, непригодных для проживания, нежилых объектов социального и иного назначения, на территории этих районов, с соблюдением требований гражданского, жилищного, градостроительного и строительного законодательств, подготовку документов по территориальному планированию, необходимых для переустройства территории и частей территории (до разработки строительных проектов) и утверждение с согласованием с Государственным комитетом по градостроительству и архитектуре Азербайджанской Республики, а также выдачу согласия на эксплуатацию подлежащих строительству жилых зданий и нежилых объектов, обеспечение предоставления с этой целью земель находящихся в государственной собственности в постоянное пользование или в аренду, поручить строительным компаниям, обязавшимся в соответствии с требованиями законодательства по сносу зданий, находящихся в аварийном состоянии до строительства новых зданий возместить выселенным из этих зданий жильцам расходы для временного размещения в съемных квартирах и предоставить им соответствующие квартиры в новых жилых зданиях, построенных на месте снесенных строений.

В соответствии с данным Постановлением Кабинета министров, с учетом Заключения ГГПИ “Азердовлетлайихе” и обращения ЖСК “Fortis-Bayıl” от 21 марта 2016 года распоряжением главы Исполнительной власти Сабаильского района от 28 марта 2016 года № 42, было принято решение о выдаче разрешения на осуществление данным ЖСК сноса двухэтажного жилого здания, расположенного по адресу: город Баку, Сабаильский район, улица Гурбана Аббасова, 27 и проектирование и строительство многоэтажного жилого здания, снос находящихся на территории жилых и нежилых строений, а также выплата в соответствии с требованиями законодательства, необходимых финансовых средств для временного размещения жильцов, выселенных из этих зданий, в съемных квартирах до строительства нового жилого здания и выделения в соответствующем порядке данным жильцам квартир в жилом доме,

который будет построен на месте снесенных строений, за счет средств ЖСК “Fortis-Bayıl”.

В этой связи Пленум Конституционного Суда считает целесообразным рассмотреть ряд статей Градостроительного и строительного кодекса, определяющего правовые основы, принципы градостроительной и строительной деятельности, а также права и обязанности государства, муниципалитетов, физических или юридических лиц в области градостроительной и строительной деятельности.

Согласно статье 3.0.20 указанного Кодекса, реконструкция объекта строительства—это выполнение на основе соответствующего проекта работ, в том числе связанных с монтажом линий инженерно-коммуникационного обеспечения строительного-монтажных, пусконаладочных работ, направленных на использование по новому назначению объекта или модернизацию эксплуатационных качеств объекта, внедрение новых технологий или строительство новых зданий и сооружений.

На основании статей 4.1 и 4.2 данного Кодекса, цель государственной политики в сфере градостроительной и строительной деятельности состоит в обеспечении социально-экономического развития территорий и населенных пунктов, защите частных интересов, предотвращении причинения вреда жизни, здоровью, имуществу людей, обеспечении экологической безопасности и защиты окружающей среды, охране памятников истории и культуры. Основными направлениями государственной политики в сфере градостроительной и строительной деятельности являются определение направлений развития территорий, обеспечение рационального использования и устойчивого развития территорий посредством планирования территории и части территории Азербайджанской Республики, а также уменьшение отличий с точки зрения создания на территории Азербайджанской Республики благоприятной и здоровой среды для проживания людей, работы и отдыха и постепенное устранение этих отличий.

Территориальное планирование осуществляется с точки зрения государственных нужд и градостроительных целей. Территориальное планирование должно обеспечивать упорядоченное развитие градостроительства и социально справедливое

использование земель, соответствовать благосостоянию общества, служить формированию благоприятной для человека и здоровой окружающей среды, сохранению и развитию необходимых для жизни природных основ. При подготовке документов по территориальному планированию общественные и частные интересы должны быть сбалансированы на справедливой основе (статья 17 Градостроительного и строительного кодекса).

Пленум Конституционного Суда особо подчеркивает, что порядок изъятия земель для государственных нужд в Азербайджанской Республике, начисления и выплаты связанной с этим суммы компенсации, а также нормы, регулирующие другие отношения, возникающие между сторонами в данной сфере, установлены Законом Азербайджанской Республики “Об изъятии земель для государственных нужд” и Гражданским кодексом. В статье 3 данного закона перечислены государственные нужды, являющиеся основанием для изъятия земель. На основании этой статьи земли могут изыматься для государственных нужд только в случаях прокладки и установки дорог и других коммуникационных линий (магистральных нефте – и газопроводов, канализации, электрических линий высокого напряжения, гидротехнических сооружений) государственного значения, обеспечения надежной охраны государственной границы на пограничной полосе, строительства объектов оборонного значения и объектов безопасности, строительства объектов горнодобывающей промышленности государственного значения, увеличения территории морского порта.

Постановление Кабинета министров было принято на основании пункта 1.8 Указа Президента Азербайджанской Республики от 4 сентября 2012 года № 695 “О применении Закона Азербайджанской Республики № 392-IVQ от 29 июня 2012 года “Об утверждении, вступлении в силу Градостроительного и строительного кодекса Азербайджанской Республики и связанном с этим правовом регулировании” с целью продолжения работ по благоустройству и строительству, сноса зданий, находящихся в аварийном состоянии и строительства на их месте новых в соответствии с современными требованиями и улучшения жилищно-бытовых условий жильцов аварийных зданий на территории Сураханского, Насиминского, Хатаинского,

Наримановского, Низаминского, Ясамальского, Сабаильского, Пираллахинского, Хазарского районов города Баку. Цель данного Постановления заключается не в изъятии у собственника имущества, находящегося в аварийном состоянии, а в реконструкции имущества, приведении его в пригодное для эксплуатации состояние и возвращение в пользование собственника, чтобы обеспечить здоровое и безопасное проживание в строительных объектах, предназначенных для проживания людей или использования ими. В то же время следует отметить, что при рассмотрении судами спорного вопроса данный нормативный правовой акт находился в силе.

При рассмотрении данного спора судом апелляционной инстанции были применены статьи 28.3 и 28.4 Жилищного кодекса Азербайджанской Республики (далее – Жилищный кодекс).

В связи с этим Пленум Конституционного суда отмечает следующее.

Право на жилище выражается в части I статьи 43 Конституции в негативной форме. Так, на основании данной статьи, никто не может быть незаконно лишен жилища.

Это право, закрепленное в Конституции, выражает возможность каждого владеть постоянной жилой площадью и беспрепятственно пользоваться ею, соблюдая условия, установленные законом. Главная особенность права на жилище заключается в возможности участников жилищных отношений свободно и беспрепятственно осуществлять это право по своему усмотрению и в соответствии с законными интересами. Часть II данной статьи направляет органы государственной власти для реализации права на жилище, с тем чтобы государство поощряло строительство жилых зданий и домов, принимало специальные меры для осуществления права людей на жилище.

Исходя из указанной конституционной нормы, правовое регулирование жилищных отношений нашло отражение в Жилищном кодексе.

Жилищное право в основном обеспечивается путем предоставления жилой площади в порядке и по нормам, установленным законом (по очередности и вне очереди для некоторых категорий граждан) из государственного жилищного фонда, а

также получения жилой площади у собственника на согласованных условиях (аренда, безвозмездное пользование и др.) или возмездного (купля-продажа, обмен и др.) либо безвозмездного приобретения (наследство, дарение и др.). Для возникновения права на жилище во всех случаях требуется соблюдение соответствующих правил, предусмотренных действующим жилищным и гражданским законодательством.

Жилищный кодекс специальными нормами регулирует правоотношения, связанные с предоставлением жилых помещений, их использованием, прекращением такого использования, управлением жилищным фондом, обеспечением его содержания, а также укреплением законодательства в жилищной сфере.

На основании статьи 28.1 Жилищного кодекса собственник для предотвращения аварийного состояния квартиры (жилого здания) обязан своевременно проводить ее ремонт, а в случае аварийного состояния квартиры (жилого здания) по причине стихийного бедствия или по иным причинам, не зависящим от собственника, провести ее ремонт и реконструкцию в наиболее возможный короткий срок. В соответствии со статьей 28.3 данного Кодекса если собственник квартиры (жилого здания) не выполняет обязанность, указанную в статье 28.1 настоящего Кодекса, суд на основании иска нанимателей, соседей или иных заинтересованных лиц, а также органа (организации), установленного соответствующим органом исполнительной власти, может принять решение об аварийном состоянии квартиры (жилого здания). В данном решении должен быть определен разумный срок для ремонта квартиры (жилого здания), находящейся в аварийном состоянии. Этот ремонт осуществляется собственником квартиры (жилого здания), находящейся в аварийном состоянии, и за его счет.

Согласно статье 28.4 если собственники квартиры (жилого здания), находящейся в аварийном состоянии, не исполняют предусмотренное статьей 28.3 настоящего Кодекса судебное решение в установленный срок или вообще отказываются от ремонта, который требуется провести незамедлительно, квартира (жилое здание), находящаяся в аварийном состоянии, должна быть продана по судебному решению на открытом аукционе лицу, которое согласно провести требующийся ремонт. В дан-

ном решении, с учетом предложений независимого оценщика, суд также устанавливает цену, по которой квартира (жилое здание) будет выставлена на аукцион.

Как видно, указанные статьи Жилищного кодекса регулируют основы и правила реконструкции и (или) перепланировки квартиры (жилого здания), находящейся в аварийном состоянии именно собственником. Эти статьи, не могут восприниматься в качестве нормы, подлежащей применению в процессе реализации государственной политики в области градостроительной и строительной деятельности и реконструкции аварийного жилищного фонда осуществляемом в соответствии с положениями Градостроительного и строительного кодекса, и одной из основных целей которого является предотвращение возникновения угрозы жизни, здоровью, имуществу людей или причинения вреда.

Закрепленная в статье 60 Конституции административная и судебная гарантия прав и свобод входящая в число основных прав и свобод человека и гражданина выступает в качестве гаранта и других прав, закрепленных в Конституции. В соответствии с частью I данной статьи, каждому гарантируется защита его прав и свобод в административном порядке и суде.

Согласно правовой позиции, сформулированной Пленумом Конституционного Суда, право на судебную защиту не ограничивается только обращением в суд, но и предусматривает правосудие, способное эффективно восстановить нарушенные права и свободы. Правосудие по своей сущности должно отвечать понятию справедливости и обеспечивать восстановлению нарушенных прав.

На основании статьи 416 Гражданского процессуального кодекса, суд кассационной инстанции проверяет правильность применения судом апелляционной инстанции норм материального и процессуального права. Согласно требованиям статей 418.1 и 418.2 данного Кодекса, нарушение или неправильное применение норм материального и процессуального права является основанием для отмены решения или определения суда апелляционной инстанции. В случаях, указанных в статье 386 данного Кодекса, нормы материального права считаются нарушенными или неправильно примененными.

Гражданская коллегия Верховного Суда не уделив должного внимания нарушению судом апелляционной инстанции вышеотмеченных норм материального права, оставила без изменения решение данного суда по делу от 15 мая 2019 года и приняла Постановление от 11 октября 2019 года, не соответствующее требованиям статей 416, 418.1 и 418.2 Гражданского процессуального кодекса. В результате было нарушено право заявителя на гарантию защиты его прав и свобод в административном порядке и суде, предусмотренное частью I статьи 60 Конституции.

Пленум Конституционного суда также считает важным отметить, что в действующем законодательстве не четко указаны правила реконструкции строений, находящихся в аварийном состоянии с целью территориального планирования, обновления жилищного фонда в соответствии с положениями Градостроительного и строительного кодекса. Отсутствие четкого определения этих правил приводит к тому, что в ряде случаев собственники злоупотребляют своими имущественными правами, требуя взамен снесенного жилья высокую компенсацию, не соответствующую рыночной цене. Невозможность достижения согласия с собственниками приводит к нарушению прав других собственников, необоснованному затягиванию работ по сносу и строительству и как результат – к нарушению принципа соразмерности, связанному с вмешательством в право собственности.

В этом контексте в целях обеспечения деятельности по основным направлениям государственной политики в области градостроительства и строительства, в том числе здоровых и безопасных условий жизни людей и беспрепятственного осуществления системы расселения в этой области, ощущается необходимость в четком определении законодателем прав и обязанностей участников таких отношений и в усовершенствовании нормативного регулирования.

На основании вышеуказанного, Пленум Конституционного суда приходит к следующим выводам:

– В связи с несоответствием части I статьи 60 Конституции, статьям 416, 418.1 и 418.2 Гражданского процессуального кодекса постановление Гражданской коллегии Верховного Суда

от 11 октября 2019 года по гражданскому делу относительно требования В. Мир-Багировой против ЖСК “Fortis-Bayıl”, Исполнительной власти Сабаильского района и Управления полиции Сабаильского района города Баку о признании нарушений прав и выплате компенсации за причиненный ущерб следует считать утратившим силу. Дело должно быть пересмотрено в соответствии с настоящим Постановлением в порядке и сроки, установленные гражданским процессуальным законодательством Азербайджанской Республики;

– В соответствии с нормами Градостроительного и строительного кодекса в целях территориального планирования, обновления жилищного фонда, создания благоприятной и здоровой среды для жизни людей как одного из основных направлений государственной политики в области градостроительной и строительной деятельности, следует рекомендовать Милли Меджлису Азербайджанской Республики усовершенствовать правила реконструкции строений, находящихся в аварийном состоянии, с учетом правовых позиций, отраженных в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления;

– До усовершенствования отмеченных правил правоприменитель в данной категории споров должен руководствоваться правовыми позициями, отраженными в настоящем Постановлении Пленума Конституционного Суда.

Руководствуясь частями V и IX статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 52, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики «О Конституционном Суде», Пленум Конституционного суда

ПОСТАНОВИЛ:

1. В связи с несоответствием части I статьи 60 Конституции Азербайджанской Республики, статьям 416, 418.1 и 418.2 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики постановление Гражданской коллегии Верховного Суда Азербайджанской Республики от 11 октября 2019 года по гражданскому делу относительно требования В.Мир-Багировой против ЖСК “Fortis-Bayıl”, Исполнительной власти Сабаильского района и Управления полиции Сабаильского района горо-

да Баку о признании нарушений прав и выплате компенсации за причиненный ущерб считать утратившим силу. Дело пересмотреть в соответствии с настоящим Постановлением в порядке и сроки, установленные гражданским процессуальным законодательством Азербайджанской Республики;

2. В соответствии с нормами Градостроительного и строительного кодекса Азербайджанской Республики в целях территориального планирования, обновления жилищного фонда, создания благоприятной и здоровой среды для жизни людей как одного из основных направлений государственной политики в области градостроительной и строительной деятельности, рекомендовать Милли Меджлису Азербайджанской Республики усовершенствовать правила реконструкции строений, находящихся в аварийном состоянии, с учетом правовых позиций, отраженных в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления;

3. До усовершенствования отмеченных правил правоприменителю в данной категории споров руководствоваться правовыми позициями, отраженными в настоящем Постановлении Пленума Конституционного Суда Азербайджанской Республики.

4. Постановление вступает в силу со дня опубликования

5. Постановление опубликовать в газетах «Азербайджан», «Республика», «Халг газети», «Бакинский рабочий» и «Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики».

6. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

**XXI əsrdə insan hüquq və
azadlıqlarının müdafiəsi
sahəsində müasir nəzəri
və praktiki yanaşmalar**

*Azərbaycan Respublikasının
ümummilli lideri Heydər Əliyevin
anadan olmasının 98-ci ildönümünə
həsr edilmiş elmi-nəzəri konfransın
materialları*

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Sədri cənab Fərhad Abdullayevin

giriş sözü

Ümummilli lider Heydər Əliyev müasir Azərbaycan dövlətinin memarı olaraq ölkəmizin müstəqilliyi, inkişafı naminə böyük və əvəzedilməz işlər görmüş, bununla bağlı tarixi proseslərə təsir göstərmiş dahi şəxsiyyətdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan hələ keçmiş SSRİ-nin tərkibində olarkən yaratdığı iqtisadi potensialla dövlət suverenliyinin və iqtisadi müstəqilliyin təməlini qoya bilmişdi.

Heydər Əliyevin tarixi missiyasının ən parlaq dövrü isə onun ikinci dəfə xalqın təkidli tələbi ilə Azərbaycana rəhbərlik etməsindən sonra başladı. 1988-ci ildən başlayaraq 1993-cü ilin əvvəllərinə kimi Azərbaycanda mövcud olan qeyri-müəyyənlik və xaos, Ermənistanın Azərbaycana qarşı davam edən təcavüzü ona gətirib çıxarmışdı ki, respublikamızın ərazisinin bir hissəsi işğal olunmuş, dövlət strukturları və orqanları iflic vəziyyətinə düşmüş, xalqla iqtidar arasında böyük bir uçurum yaranmışdı. Uzun illər ərzində respublikada yaradılmış güclü iqtisadi potensial zəiflədilmiş, müəssisə və təşkilatlar tənəzzülə uğramış, vətəndaşların sosial vəziyyəti kəskin şəkildə ağırlaşmışdı.

Hakimiyyətə qayıdışından sonra, 1993-cü ildən başlayaraq Ulu Öndər Heydər Əliyevin həyata keçirilən irimiqyaslı islahatları nəticəsində ölkəmiz davamlı sosial-iqtisadi yüksəlişə nail olmuş, əhalinin rifahının yüksəldilməsi istiqamətində bir sıra əhəmiyyətli addımlar atılmış, diplomatik və hərbi addımlar sayəsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsində atəşkəs əldə edilmişdir.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan dövlətçiliyi qarşısındakı ən böyük xidmətlərindən biri də müstəqil respublikamızın ilk Konstitusiyasının yüksək demokratik meyarlar əsasında

hazırlanması və ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilməsi olmuşdur. 1995-ci il 12 noyabr tarixində qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası ölkənin gələcək inkişaf prioritetlərini müəyyənləşdirməklə yanaşı, insan hüquq və azadlıqlarının təminatını dövlətin ali məqsədi kimi ön plana çıxarmışdır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu Heydər Əliyevin ideyaları əsasında və bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanmış Azərbaycanın ilk Konstitusiyası qəbul edildikdən sonra demokratik əsaslarla formalaşmaqda olan dövlətimizdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatı olmaqla hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun təməli qoyuldu, idarəçilik sisteminin, o cümlədən, hüquq-mühafizə orqanlarının, məhkəmələrin yaradılması və onların fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən edən qanunların qəbul olunması prosesinə başlanıldı.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, ölkə vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi, bu hüquq və azadlıqları qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının vəzifəsi kimi təsbit olundu.

Konstitusiya nəzarəti orqanı olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin yaranması və fəaliyyətə başlaması məhz Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə birbaşa bağlıdır.

Fəaliyyətə başladığı gündən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi ölkə Konstitusiyasının aliliyini təmin etmək, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək kimi ali məqsədə xidmət etmiş və üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə çalışmışdır. Bu illər ərzində Konstitusiya Məhkəməsi Azərbaycanda hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində fəal iştirak edərək ölkəmizdə konstitusionalizm ideyalarının həyata keçirilməsinə, hüquq düşüncəsinin və hüquq mədəniyyətinin inkişafına, hər kəsin Konstitusiyaya və qanunlara hörmət və ehtiramının artmasına, ədalət, azadlıq və humanizm kimi prinsiplərin möhkəmləndirilməsinə mühüm töhfələr vermişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2002-ci il 24 avqust tarixində keçirilmiş referendumla Konstitusiyaya edilmiş dəyişikliklər isə Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin hüquqi mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsinin

və ölkəmizin Avropa Şurasına daxil olarkən üzərinə götürdüyü öhdəliklərinin uğurla yerinə yetirilməsinin əyani təsdiqi olmuşdur.

Bu gün Azərbaycan xalqı gələcəyə daha inamla addımlayır, çünki dövlətimizin sükanı müstəqil Azərbaycan Respublikasının memarı, Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunun layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin əlindədir və onun müdrik siyasəti ilə idarə olunur.

Ölkə Başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyatımızın bütün sahələrində əldə edilən nailiyyətlər, sosial iqtisadi islahatların dərinləşməsi, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının inkişafı, beynəlxalq səviyyədə qazanılan uğurlar uzaqgörən siyasi xadim dahi rəhbər Heydər Əliyevin ideyalarını əks etdirən, onun müstəqil dövlətçiliyimizin əbədi olmasına, xalqımızın həyat şəraitinin yüksəlməsinə xidmət edən Konstitusiya müddəalarından bəhrələnir.

Bu gün ərazi bütövlüyümüzün bərpası uğrunda Dövlət Başçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə əzəli torpaqlarımızın geri qaytarılması istiqamətində qazanılan tarixi Qələbə hər birimizi qürurlandırır, çalışdığımız sahə üzrə fəaliyyətimizdə daha əzmlə işləməyə sövq edir.

30 ilə yaxın davam etmiş Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair bir çox beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş qərar və qətnamələrdə Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunun açıq şəkildə təsdiq edilməsinə baxmayaraq, beynəlxalq hüquq normalarının siyasi konyunktura və subyektiv maraqlar qarşısında acizliyinin şahidi olmuşuq. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən erməni qoşunlarının dərhal çıxarılmasına dair BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə qəbul etdiyi qətnamələrini Ermənistan tərəfi könüllü olaraq icra etməkdən boyun qaçırsa da, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Rəşadətli Azərbaycan Ordusu 44 gün davam edən Vətən Müharibəsində öz şücaəti ilə bu qətnamələrin icrasını təmin edərək ərazi bütövlüyünü bərpa etdi.

İşğal olunmuş torpaqların azad edilməsi həm də vətəndaşların konstitusiya hüquqlarının bərpa edilməsini təmin etdi.

Bütün Azərbaycan xalqı Ali Baş Komandanımızın ətrafında sıx birləşərək, düşmən üzərində layiqli zəfərə birgə addımladı, işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda dövlət bayrağımızın ucaldılmasına və

həmin ərazilərdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi qüvvəsinin bərpasına nail oldu.

Vətən müharibəsi müasir beynəlxalq hüququn implementasiyası ilə bağlı problemləri ön sıraya çıxararaq çox acı həqiqəti – fundamental prinsiplərin təmin edilməsində bir sıra beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətinin qeyri-effektivliyini göstərdi.

Bu gün müasir dünya çox mürəkkəb dövr yaşayır. Son bir ildə baş verən proseslər insanların gündəlik həyatını dəyişmişdir. Bu dəyişikliklər çoxtərəfli beynəlxalq hüquq müqavilələrində təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların defraqmentasiyası ilə müşayiət olunur. Azad hərəkət etmə, mülkiyyətdən sərbəst istifadə etmə, şəxsi həyat və digər hüquqlar obyektiv səbəblərdən məhdudlaşdırılır. Əlbəttə, həmin məhdudlaşdırma ictimai maraqlar, o cümlədən insanların sağlam və təhlükəsiz həyat yaşamaları naminə tətbiq edilir. Lakin şahid olduğumuz proseslər onu da göstərdi ki, müasir beynəlxalq hüquq dünya ölkələrinin rast gəldiyi presedenti olmayan problemlərin və çətinliklərin aradan qaldırılmasına hər hansı bir səmərəli töhfə verməyə hazır deyil.

Qeyd etdiyim problemlər qaçılmaz olaraq hüquqtətbiqetmə təcrübəsində suallar yarada bilər: milli məhkəmələrin fəaliyyətində tətbiq edilən beynəlxalq hüquq normaları cəmiyyətin reallıqlarına hansı həcmdə cavab verir? İşlək olmayan normalara məhkəmələrin istinad etmələri nə qədər faydalıdır? Digər tərəfdən, normanın səmərəsini onun geniş tətbiqi vasitəsilə bərpa etmək mümkündürmü? Bu suallara birmənalı cavab yoxdur. Zənnimcə, hüquqtətbiqetmə təcrübəsi hər hansı normanın səmərəliliyini artırma bilər. Digər tərəfdən isə müasir proseslər çərçivəsində öz effektivliyini və aktuallığını itirmiş normanın müəyyən hüquqi mövqeyin formalaşdırılmasında tətbiqi faydasızdır.

Ümumiyyətlə hüquqtətbiqedicilə qarşısında bir sıra vəzifələr durur ki, onların nəzərə alınmaması qəbul edilən qərarın keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Belə ki, hər-hansı hüquqi aktın qəbulu yaranmış və yaxud yaranacaq münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinə yönəlir. Odur ki, hüququ tətbiq edən orqan hüququn tətbiq edilməsinin nəticələrini də proqnozlaşdırmalıdır. Əgər məhkəmə tətbiqin predmeti olan normanın yaranmış hüquqi vəziyyətin tənzimlənməsinə xidmət edə bilməyəcəyini görürsə, bu halda hakim həmin hüquqi normanın əvəzinə digər daha işlək, effektiv və baxılan

məsələyə uyğun normanı tətbiq edə bilər. Odur ki, qəbul edilən qərarın yaradacaq nəticələrini əvvəlcədən müəyyən etməsi və mümkün hüquqi kolliziyalardan yan keçmək üçün tətbiq edilən normanı Əsas Qanun olan Konstitusiya nöqtəyi nəzərindən obyektiv və birmənalı qiymətləndirmək vacibdir.

Müşahidə edilən proseslər belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, beynəlxalq hüquq normaları bəzən qeyri-ışlək və qeyri-müəyyən kimi göründüyü zaman, ölkəmizin Əsas Qanunu – Konstitusiyada təsbit edilmiş normalar obyektiv xarakter daşıyır və hüquqtətbiq etmə təcrübəsində geniş şəkildə istifadə edilməlidir.

Yalnız bu halda hüquqtətbiqedici öz mövqeyini hər hansı subyektiv yanaşmalardan qoruya bilər. Bu isə son nəticədə obyektiv hüquqtətbiq etmə təcrübəsinin inkişafına öz töhfəsini verəcəkdir.

Konstitusiya Məhkəməsi isə müəllifi Ulu Öndər Heydər Əliyev və ən yüksək qərarı Dövlət Başçısı cənab İlham Əliyev olan Konstitusiyanın aliliyinin müdafiəsində Məhkəmənin qarşısında duran vəzifələrini daim layiqincə yerinə yetirməyə çalışacaqdır.

Aytən MUSTAFAZADƏ

AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
direktoru, h.e.d., professor

MƏHKUMLARIN HÜQUQİ VƏZİYYƏTİNİ TƏNZİMLƏYƏN YERLİ VƏ BEYNƏLXALQ AKTLAR

Açar sözlər: cinayət, cəza, məhkum, humanistləşdirmə siyasəti, islah, icra, hüquq, vəzifə

Ключевые слова: преступление, наказание, осуждение, политика гуманизации, исправление, исполнение, закон, долг

Keywords: crime, punishment, condemnation, policy of humanization, correction, execution, law, duty

Məhkumların hüquqi vəziyyətinin tənzimlənməsi dair həm yerli, həm də ki, beynəlxalq səviyyədə müxtəlif aktlar qəbul edilmişdir. Tarixə nəzər yetirdikdə beynəlxalq hüququn prinsip və normalarının dövlətdaxili hüquqa təsirini, eləcə də müxtəlif hüquq sahələrinin formalaşmasında mühüm rola malik olduğunu görmək mümkündür. Beynəlmilləşmə adlanan bu prinsipin normaların təsiri Azərbaycanın cəza-icra hüququna, sisteminə öz tövhəsini vermişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 3-cü maddəsində göstərilir ki, bu Məcəllə cəzaların icrasına və məhkumlarla rəftar qaydalarına dair Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq-hüquqi aktları nəzərə alır. Həmin maddədə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə məəcəllənin müddəalarından fərqli normalar müəyyən edildiyi halda, beynəlxalq müqavilələrin qaydalarının tətbiqi nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasında məhkumların hüquqi vəziyyətinin tənzimlənməsi tərəfdar çıxdığımız beynəlxalq hüquqi aktların müddəalarına uyğun olaraq cəza icra siyasətinin yerli müddəaları, tələbləri, qaydaları əsasında realizə olunur.

Azərbaycan Respublikasında məhkumların hüquqi vəziyyəti ilə bağlı qəbul edilmiş mötəbərər normalara Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının Cəzaların

İcrası Məcəlləsini, Cəzaçəkmə müəssisələrinin Daxili İntizam Qaydalarını, Cəzanın çəkilməsinə mane olan ağır xəstəliyə düşər olmuş məhkumların tibbi şəhadətləndirilməsi qaydalarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcrid etmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” 10 fevral 2017-ci il tarixli sərəncamı və s. nümunə göstərmək olar.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası – qanunvericilik sistemində ən üstün hüquqi qüvvəli (istər daxili, istərsə də beynəlxalq hüquqi aktlar çərçivəsində), ali qanunvericilik aktıdır. Bu rəsmi sənəddə qeyd edilən bütün müddəalar, ən müxtəlif sferalar üzrə (sosial-iqtisadi, siyasi, hüquqi, inzibati və s.) ümumi prinsip, rəhbər istiqamət, strateji xəritə rolunu oynayır. Konstitusiyada məhkum olunmuş şəxslərlə bağlı həm ümumi (ikinci bölmə, üçüncü fəsildə nəzərdə tutulan əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları), həm də konkret (AR Konstitusiyasının 64, 65, 74, 85-ci maddələri) istiqamətlər təsbit edilib.

Qeyd olunan maddələrdə birbaşa olaraq, məhkum (Heç kəsin bir cinayətə görə təkrar məhkum olunmaması və ya məhkum olunmuş şəxsin əfv edilməsi, cəzasının yüngülləşdirilməsi üçün müraciət etmək hüququnun olması) və ya məhkumluğun olması (məhkumluğu olan şəxsin passiv seçki hüququnun məhdudlaşdırılması) kimi anlayışlara yer verildiyi üçün bilavsitə yanaşma hesab edilə bilər. Ümumi yanaşma isə ondan ibarətdir ki, konkret məhkum anlayışı nəzərdə tutulmasa belə 3-cü fəsildə sadalanan bütün insan və vətəndaş hüquq, azadlıqları hər kəsə aid edildiyi kimi məhkumlara da (məhdudiyyətlərlə) aiddir. [1]

Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsi – məhkumların hüquqi vəziyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı demək olar ki, bütün məsələləri özündə cəmləyən prioritet aktlardan biridir. Məhkumların hüquqları, vəzifələri, təminatları, cəzaların icrası və çəkilməsi qaydaları, cəzanın icrası yerləri, cəzadan azad etmə və sosial adaptasiya məsələləri bu məcəllədə təsbit edilərək, məhkumların həm cəzaların icrası dövründə həm də ondan sonrakı reabilitasiya dövründə hüquqi statusu müəyyən edilmişdir.

Cəzaçəkmə müəssisələrinin Daxili İntizam Qaydaları – Bu qaydalar azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum edilənlərin cəzalarının icrası qaydalarının həyata keçirilmə mexanizmini müəyyənləşdirir. Daxili İntizam qaydaları bir növ

məhkumların hüquqi vəziyyətinin prosesual tənzimləyicisidir. Çünki Cəzaların İcrası Məcəlləsi əgər maddi formada məhkumların hüquq və azadlıqlarını, vəzifələrini müəyyən edirsə, Daxili İntizam Qaydaları bu maddi hüquq normalarının hansı şəraitdə, necə həyata keçirilməsini, bir sözlə, prosesual tərəfini müəyyən edir.

Cəzanın çəkilməsinə mane olan ağır xəstəliyə düçar olmuş məhkumların tibbi şəhadətləndirilməsi qaydaları – bu qaydalar məhkumların tibbi şəhadətləndirilməsini müəyyən edir. Məhkumun cəza çəkməsinə mane olan xəstəliklər Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş «Məhkumların cəza çəkməsinə mane olan ağır xəstəliklərin Siyahısı» ilə müəyyən olunur. Məhkumların Siyahıda göstərilən xəstəliklərə düçar olmasını təsdiq etmək üçün onların tibbi şəhadətləndirilməsi Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Tibb baş idarəsinin Xüsusi Həkim Ekspert Komissiyası (bundan sonra – komissiya) tərəfindən Penitensiar xidmətin müalicə müəssisələrində həyata keçirilir. Qaydalarda məhz tibbi şəhadətləndirmənin aparılması üçün əsaslar, şəhadətləndirməni aparacaq həkim-ekspert komissiyasının fəaliyyət mexanizmi, şəhadətləndirmənin müddəti, rəsmiləşdirilməsi kimi məsələlər yer almışdır.

Məhkumların hüquqi vəziyyətinin tənzimlənməsi sahəsində həm BMT, həm də Avropa Şurası miqyasında müxtəlif konvensiya, bəyanat, qərar, tövsiyə, qaydalar müəyyən olunmuşdur. Bu hüquqi aktlar məhkumlarla bağlı ən müxtəlif məsələlərin həllinə yönəlmişdir.

1) BMT-nin “həbslə bağlı olmayan tədbirlər barəsində minimum standart qaydaları” (Tokio qaydaları); 2) BMT-nin “Yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair Minimum standart qaydaları” (Pekin qaydaları); 3) BMT-nin “azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin müdafiəsinə dair qaydaları” və “Cinayət ədalət mühakiməsi sistemində uşaqların mənafeləri naminə hərəkətlər barəsində Rəhbər prinsiplər”; 4) “Qadınlar barəsində zorakılığın bütün formalarının kökünü kəsilməsi məqsədilə səylərin fəallaşdırılması” başlıqlı BMT-nin 19 dekabr 2006-cı il tarixli 61/143 sayılı qətnaməsi; 5) “Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən insan hüquqları” başlıqlı BMT-nin 22 dekabr 2003-cü il tarixli 58/183 sayılı qətnaməsi; 6) Cinayətkarlıq və ədalət mühakiməsi haqqında Vyana Bəyannaməsi; 7) BMT-nin “qadın məhkumlarla rəftar və qadın hüquq pozucuları üçün azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəza tədbirləri haqqında qaydaları” (Banqkok

qaydaları); 8) “İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərinə qarşı” Konvensiya bu cür aktlara nümunə ola bilər. [2]

Bu gün bütün dünyada məhkumların hüquqi vəziyyətini tənzimləyən beynəlxalq standart kimi qəbul edilən iki akt mövcudur. Bunlardan birincisi, 1955-ci ildə qəbul edilən və 1957-ci ildə qüvvəyə minən “Məhbuslarla beynəlxalq minimal standart davranış qaydaları”dır. Bu qaydalar keçmiş Cənubi Afrika Respublikası Prezidenti olan Nelson Mandela tərəfindən bir strateji konsepsiya şəklində irəli sürüldüyü üçün “Mandela qaydaları” olaraq adlandırılır. Bu qaydalarda məhkum olunmuş şəxslərin müvafiq kateqoriyalar üzrə təsnifatı aparılmış, onların yaşayış şəraiti, maddi-məişət təminatları, tibbi xidmətlərin göstərilməsi, məhkumların əmlakının saxlanması, intizam tədbirlərinin görülməsi, cəzaçəkmə müəssisəsinin işçi heyətinin peşə yönümlü bilik və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi kimi məsələlər yer almışdır. [3]

Sözügedən Qaydanın 2.1-ci yarımfəslində təsbit olunmuş müddəalar cəzaçəkmə müəssisələrinin ümumi idarə edilməsinə və cinayət işi, yaxud mülki iş üzrə həbsdə olmasından və yalnız istintaqda olmasından, yaxud məhkum edilməsindən – hakimin təyin edilməsindən-hakimin təyin etdiyi «təhlükəsizlik tədbiri», yaxud islah tədbirləri məqsədilə həbs edilənlər daxil olmaqla – asılı olmayaraq, bütün kateqoriyadan olan məhbuslara aiddir. Qaydanın 2.2-ci yarımfəslində haqqında hər bölmədə bəhs edilən xüsusi kateqoriyalara tətbiq edilən qaydalar ifadə edilir. Lakin Qaydanın 2.2.1-ci bəndi üzrə məhkum edilmiş məhbuslara aid qaydalar eyni dərəcədə barəsində yarımfəsilin digər bəndlərində söhbət gedən kateqoriyalardan olan şəxslərə də – bu kateqoriyadan olan şəxslər üçün işlənib hazırlanmış qaydalara zidd olmamaq və sonuncuların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq şərtilə aid edilməlidir.

Qaydalarda həmçinin qeyd olunur ki, Müxtəlif kateqoriyalardan olan məhbuslar onların cinsi, yaşı, əvvəllər məhkum olunması, həbs edilməsinin hüquqi səbəbləri və onlarla davranışa dair sərəncam nəzərə alınmaqla, ayrı-ayrı müəssisələrdə, yaxud eyni müəssisənin müxtəlif hissələrində saxlanırlar. Beləliklə:

a) kişilər və qadınlar, mümkün qədər, ayrı-ayrı müəssisələrdə saxlanmalıdır; kişilər və qadınlar eyni müəssisədə saxlanırsa, tamamilə ayrı-ayrı binalarda yerləşdirilməlidir.

b) məhkum edilməmiş məhbuslar məhkum edilmişlərdən ayrı yerləşdirilməlidir.

c) borc öhdəliklərini yerinə yetirmədiyinə görə məhkum edilmiş şəxslər və mülki işlərə görə həbs edilmiş məhbuslar cinayət törətmiş şəxslərdən ayrı yerləşdirilməlidir.

d) azyaşlı qanun pozucuları yaşlılardan ayrı saxlanmalıdır.

Məhkumların hüquqları ilə bağlı digər beynəlxalq standart isə 1987-ci ildə Avropa Şurası Nazirlər kabineti tərəfindən qəbul edilən və 1990-cı ildə qüvvəyə minən “Avropa Penitensiar qaydaları”dır. “Avropa Penitensiar qaydaları” 1955-ci il minimal standartlarının əsasında təşkil olunsada tam fərqli bir hüquqi akt olmaqla, məhkumların hüquqi vəziyyəti ilə bağlı bir sıra yeni standartlar müəyyən etmişdir. Yeni qaydalarda əvvəlkindən fərqli olaraq, məhkumlara pulsuz hüquqi və tibbi yardımın göstərilməsi, belə yardımdan yaralanmanın əlçatanlığı, hüquqi yardım göstərilməsinə məhdudiyət qoyula biləcək hallar; daxili rejimin ciddi şəkildə idarə edilməsi, baxış-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi, zəruri hallarda məhkumlara qarşı güc və silahın tətbiqi; yetkinlik yaşına çatmayan və qadın məhkumlara fərdi yanaşmanın tətbiqi; məhkumların təhsili ilə bağlı xüsusi proqramların nəzərdə tutulması, cəzaçəkmə müəssisələrində kitabxanaların təşkili; əcnəbi və ya etnik-millət azlıq nümayəndələri olan məhkumların hüquqlarının müdafiəsi; penitensiar müəssisələrin fəaliyyəti barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılması kimi məsələlər əks olunmuşdur. [4]

“Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərə münasibətdə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair minimal standart qaydalar” (Pekin qaydaları) BMT Baş Məclisinin 10 dekabr 1985-ci il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir. Bu sənəd BMT-nin mühakimə icraatı və cəzaların icrası sahəsində yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsinə yönəlmiş əsas sənədlərdən biridir. Pekin qaydaları yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində cinayət məsuliyyətinin yaranmasının ümumi müddəalarını (minimal yaş həddi, xüsusi status, hüquqları və s.) müəyyən edir. Qaydalarda, həmçinin, həbsdə saxlanma, ibtidai istintaq və mühakimə icraatı zamanı yetkinlik yaşına çatmayanlarla rəftarın əsas prinsipləri də müəyyən edilir. Qaydalara müvafiq olaraq, yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsi gənclərin müdafiəsinə və cəmiyyətdə sülhün qorunmasına kömək etməklə hər bir ölkənin milli inkişafı prosesinin tərkib hissəsi olmalıdır.

Səhiyyə işçilərinin, xüsusilə də həkimlərin, məhkum və saxlanılan şəxslərin işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya şəxsiyyəti alçaldan davranış və cəzalardan müdafiəsi sahəsində roluna münasibətdə tibbi etika prinsipləri Ümumdünya Tibb

Assosiasiyasının 1975-ci il tarixli Tokio Bəyannaməsində öz əksini tapıb. Bəyannamədə səhiyyə işçilərinin iki istiqamətli fəaliyyəti qeyd olunur. Bu istiqamətlərdən birincisinə-məhkumların tibbi müayinəsinin müntəzəm şəkildə həyata keçirilməsi, sağlamlığında problem yaranan məhkumların müvafiq tibb müəssisələrinə yerləşdirilərək orada müalicəsinin davam etdirilməsi, zəruri hallarda məhkumun müntəzəm stasionar müşahidəsinin aparılması aiddir. İkinci istiqamətə isə məhkumların şəxsi razılığı olmadan onlar üzərində hər hansısa tibbi və ya elmi təcrübənin keçirilməməsi, məhkumların antisanitar şəraitdə saxlanması hallarında onların sağlamlığı üçün mövcud ola biləcək təhlükə barəsində müvafiq qurumlara dərhal məlumat verilməsi aiddir. [5]

Həbs edilmə ilə bağlı olmayan tədbirlərə dair Minimal Standart qaydaları (Tokio qaydaları) BMT yanında fəaliyyət göstərən Asiya və Uzaq Şərq İnstitutu tərəfindən Tokio şəhərində işlənib hazırlanmışdır. 1990-cı ilin avqust ayında BMT-nin Cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozucuları ilə davranış üzrə VIII Konqresində bəyənilmiş və həmin ilin dekabr ayının 14-də Baş Məclisin müvafiq qətnaməsi ilə səsvermə keçirilmədən qəbul edilmişdir. Bu qaydalar həbs edilmə ilə bağlı olmayan tədbirlərdən istifadəyə yardım etmək üçün əsas prinsiplər toplusundan, habelə barəsində həbs edilməyə alternativ olan tədbirlər tətbiq edilən şəxslər üçün minimal təminatlardan ibarətdir. Qaydalar cinayət işləri üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində, xüsusən hüquq pozucuları ilə davranışda ictimaiyyətin daha fəal iştirak etməsini təmin etmək, habelə hüquq pozucularında cəmiyyət qarşısında məsuliyyət hissini inkişaf etdirməyə yardım göstərmək məqsədini daşıyır, hər bir ölkənin siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni şəraiti, habelə onun cinayətlər üzrə ədalət mühakiməsi sisteminin məqsəd və vəzifələri nəzərə alınmaqla tətbiq olunur. [5]

1955-ci il Məhkumlarla davranış üzrə minimal standart qaydalardan fərqli olaraq, Tokio qaydaları cinayət-mühakimə icraatının bütün mərhələlərini, cinayət işinin başlanmasından cəzanın icrasına qədər əhatə edir. Qaydalarda azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqədar olmayan cəzaların icrasına dair prinsip və müddəalar təsbit edilmişdir. Tokio qaydaları əksər beynəlxalq sənədlər kimi tövsiyyə xarakterlidir və hər bir dövlətin siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni şəraiti və cinayət-mühakimə sistemi nəzərə alınmaqla tətbiq olunur. Mahiyyət etibarilə, Tokio qaydaları hökm çıxaran orqanlara azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı olmayan alternativ cəzaların müəyyən edilməsini tövsiyyə edir. Bu tip

cəzaların müəyyən edilməsində cinayətin xarakteri, ağırlıq dərəcəsi, cinayətkarın şəxsiyyəti kimi meyarlar nəzərə alınmalıdır.

Qaydalara müvafiq olaraq, şifahi sanksiyalar (xəbərdarlıq, töhmət), məsuliyyətdən şərti azad etmə, mülki hüquqlardan məhrum etmə, iqtisadi sanksiyalar və pul cəzası (cərimə), müsadirə, əmlakın zərəçəkmişə qaytarılması və məhkəmə nəzarəti, ictimai faydalı işlərin yerinə yetirilməsi, məcburi gündəlik iştirak etmə şərti ilə islah müəssisəsinə göndərmə, ev dustaqlığı və digər bu kimi cəzaların tətbiq edilməsi tövsiyyə olunur. Tokio qaydalarının əsas tələblərindən biri cinayət mühakimə icraatının bütün mərhələlərində insani dəyərlərə hörmət və riayət edilməsidir. Cinayətkarın hüquqlarının nəzərdə tutulduğundan artıq məhdudlaşdırılmasına yol verilməməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Hübətov. M.H. «Məhkumun məlumat kitabı», Bakı, 2003
2. Əliyev.Ş.İ. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində və beynəlxalq hüquqda insanın sosial hüquqları, məqalə, 2009
3. Məbuslarla minimal beynəlxalq standart davranış qaydaları. BMT, 1955
4. Avropa Penitensiar qaydaları. Avropa Şurası, 1987
5. Abbasov T.V. Azərbaycan Respublikasının Cəza-İcra Qanunvericiliyi və Beynəlxalq Hüquq, dis, Bakı, 2014

X Ü L A S Ə

İnsanın və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının mərkəzi hissəsini insan həyatı təşkil etdiyindən insan hüquqlarına dəyər verilməsi, insanın cəmiyyətin ən yüksək dəyərlisi hesab olunması istiqamətində Bəyannamələr, Konvensiyalar, Paktlar qəbul olunub.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra qanunvericilik aktlarında insan və vətəndaş hüquqlarına hörmət edilməsinin vacibliyini önə çəkmiş, cəzaların humanistləşməsi istiqamətində addımlar atılmış, amansız cəzaların tətbiqi ləğv edilmiş və daha humanist, insanın hüquq və azadlığına qiymət verən cinayət qanunvericiliyi hazırlanmışdır.

МУСТАФАЗАДЕ АЙТЕН

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ
ПРАВОВЫЕ ДОКУМЕНТЫ, РЕГУЛИРУЮЩИЕ
ПРАВОВОЙ СТАТУС ЗАКЛЮЧЕННЫХ**

Р Е З Ю М Е

Поскольку человеческая жизнь является центральной частью прав и свобод человека и гражданина, были приняты декларации, конвенции и пакты, чтобы ценить права человека и рассматривать человека как высшую ценность общества.

После обретения Азербайджанской Республикой независимости важность уважения прав человека и гражданина была подчеркнута в законодательных актах, были приняты меры по гуманизации наказаний, применение жестоких наказаний было отменено и было разработано более гуманное уголовное законодательство, в котором ценились права человека.

MUSTAFAZADA AYTAN
Director of the Institute of Law and Human Rights
of the Azerbaijan National Academy of Sciences
Doctor of Law, Professor

**LOCAL AND INTERNATIONAL ACTS REGULATING
THE LEGAL STATUS OF PRISONERS**

SUMMARY

Since human life is a central part of human and civil rights and freedoms, declarations, conventions and pacts have been adopted in order to value human rights and consider a person as the highest value of society.

After the Republic of Azerbaijan gained independence, the importance of respect for human and civil rights was emphasized in legislative acts, measures were taken to humanize punishments, the use of severe punishments was abolished and more humane criminal legislation was developed.

Urxan ƏLƏKBƏROV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, akademik

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA FORMALAŞAN İNKLÜZİV CƏMİYYƏT İNSAN HÜQUQLARININ TƏMİNATÇISIDIR

***Açar sözlər:** dövlət idarəçiliyi, davamlı inkişaf, inklüziv cəmiyyət, insan inkişafı, insan hüquqları.*

***Ключевые слова:** государственное управление, устойчивое развитие, инклюзивное развитие, развитие человека, права человека.*

***Keywords:** public administration, sustainable development, inclusive development, human development, human rights.*

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan 44 günlük şanlı Vətən Müharibəsində qazanılmış parlaq qələbə nəticəsində ölkənin ərazi bütövlüyü bərpa edilmiş, BMT Təhlükəsizlik Şurasının münaqişəylə bağlı qətnamələri yerinə yetirilmiş, bir milyona yaxın qaçqın və məcburi köçkünün hüquqları bərpa olunmuşdur. Tətbiq edilən innovativ dövlət idarəçilik texnologiyaları sayəsində ölkə iqtisadi, sosial, humanitar inkişaf, hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması sahələrində dünya liderinə çevrilmişdir. Prezident İlham Əliyevin inklüziv cəmiyyətin qurulmasını 2030-ci ilə qədər prioritet kimi müəyyən etməsi insan potensialının inkişafı, onun hüquqlarının təmin edilməsi baxımından vacib amildir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 44 günə yekunlaşan parlaq Vətən Müharibəsi ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpasını, bu tələbi əks etdirən BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin yerinə yetirilməsini və eyni zamanda milyona yaxın qaçqın və köçkün əhalinin hüquqlarının bərpasını təmin etdi. Hərbi əməliyyatlar gedişində istifadə olunmuş

innovativ strategiya və yeni idarəetmə texnologiyaları dünyanın ən nəhəng hərbi qurumlarından olan ABŞ Müdafiə nazirliyi (Pentaqon), NATO, bu hərbi-siyasi quruma daxil olmayan dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrinin dövlət rəsmiləri və hərbi ekspertləri tərəfindən öyrənilməyə başlanılıb. Azərbaycanın müzəffər ordusunun 44 günlük Vətən müharibə zamanı fərqli şəraitlərdə həyata keçirdiyi hərbi əməliyyatların planlaşdırılması və idarə edilməsi strategiya və texnologiyalarının ölkə hüdudlarında ciddi tədqiqat obyektinə çevrilməsi faktı Prezident İlham Əliyev tərəfindən də təsdiqlənib (1). Belə maraq təbii ki, təsadüfi deyil: Azərbaycan hərbi qüvvələrinin parlaq strategiya və taktikası, nümayiş etdirdiyi yüksək peşəkarlıq 21-ci əsr müharibəsinin nümunəsi kimi dəyərləndirilir. Prezident cənab İlham Əliyev tərəfindən işlənmiş milli inkişaf və təhlükəsizlik strategiyasına görə, yüksək hərbi hazırlıqla paralel diplomatiya və informasiya cəbhələrində də uğurlu fəaliyyət qələbənin vacib amili olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının bugünkü hərtərəfli uğurlu inkişafının əsasında insan hüquq və azadlıqlarını təmin edən, onun potensialının inkişafına xidmət edən səmərəli və innovativ dövlət idarəçiliyi durur. Bu prosesin əsasını Ümummilli Lider Heydər Əliyev qoymuş və olduqca mürəkkəb bir şəraitdə müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş ölkənin dövlət idarəçilik sistemini qurmuşdur (2). Xarici və daxili təzyiq və təxribatlara baxmayaraq, ölkə siyasi, iqtisadi və sosial böhrandan çıxmış, stabil inkişaf prosesinə qədəm qoymuşdur. Son 17 ildə bu proses xüsusilə güclənmiş və yeni səviyyəyə qalxmışdır. Bu Prezident İlham Əliyev tərəfindən innovativ dövlət idarəçilik elminə əsaslanan tam yeni texnologiyaların tətbiqinin nəticəsidir. Ölkədə birinci Vitse-Prezident institutunun təsis, bu vəzifədə Mehriban xanım Əliyevanın milli və beynəlxalq səviyyədə parlaq fəaliyyəti iqtisadi nailiyyətlərin insan hüquqları üçün vacib olan sosial və humanitar uğurlara səmərəli transformasiyasını təmin etmişdir (3). Bu xüsusi ilə dünyanın ən müasir prioriteti olan inklüziv cəmiyyətin formalaşdırılmasında da öz əksini tapmışdır (Şəkil 1).

Şəkil 1-dən göründüyü kimi, rəsmi beynəlxalq hesabatlarla əsasən Azərbaycan Respublikasının insan haqları üçün ən əhəmiyyətli şərt olan inklüziv inkişaf göstəriciləri olduqca yüksəkdir. Dünyada yalnız 24 ölkənin inklüziv inkişaf göstəriciləri Azərbaycandan yüksəkdir. BMT tərəfindən tanınmış 195 ölkə arasında 25-ci yerdə qərarlaşması

1 - 24-ci yerlər

- Norveç (6,08); İslandiya (6,07); Lüksemburq (6,07); İsveçrə (6,05); Danimarka (5,81); İsveç (5,76); Hollandiya (5,76); İrlandiya (5,44); Avstraliya (5,36); Avstriya (5,35); Finlyandiya (5,33); Almaniya (5,27); Yeni Zelandiya (5,25); Belçika (5,14); Çex Respublikası (5,09); Koreya Resp. (5,09); Kanada (5,06); Fransa (5,05); Sloveniya (4,93); Slovakiya (4,90); Böyük Britaniya (4,89); Estoniya (4,74); Litva (4,86); Macarıstan (4,74)

25-ci yer

- **Azərbaycan Respublikası (4,69)**

26 - 100-cü yerlər

- ABŞ (4,60); Yaponiya (4,53); İsrail (4,51); Uruqvay (4,46); İspaniya (4,40); İtaliya (4,31); Latviya (4,67); Polşa (4,61); Yunanıstan (3,70); Rumıniya (4,43); Çili (4,44); Portuqaliya (4,19); Malaziya (4,30); Qazaxıstan (4,26); Braziliya (3,93); Rusiya Fed. (4,20); Gürcüstan (3,99); İndoneziya (3,95); Misir (2,84); Hindistan (3,09); Albaniya (4,09); Ukrayna (3,42); İran (4,08); Çin (4,09); Vyetnam (3,98); Kolumbiya (4,01); Argentina (4,13); Meksika (4,12); Tunis (3,82); Pakistan (3,55); Nikaraqa (4,05); Salvador (3,96); Serbiya (3,70), digər 67 ölkə.

müstəqilliyini 30 il öncə bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının ölkənin hərtərəfli inkişafı və əhalinin rifahının yüksək səviyyədə təmininə xidmət edən inklüziv inkişaf sahəsində yüksək nəticələr qazanmasından xəbər verir. Son 17 ildə ölkə Prezidenti İlham Əliyevin dövlət idarəçiliyində tətbiq etdiyi tam yeni texnologiyaların nəticəsidir ki, hazırda Azərbaycan Respublikasının inklüziv inkişaf indeksi ABŞ, Yaponiya, İsrail, İtaliya, İspaniya, Portuqaliya Yunanıstan, Polşa, Rumıniya, Meksika, Braziliya, Çili və bir çox digər inkişaf etmiş ölkələrin göstəricilərindən yüksəkdir. Dünyada lider kimi tanınan bu ölkələrin bir çoxu “böyük yeddilik” (G 7) qrupunun, Avropa İttifaqının və ya dünyanın 39 iqtisadi baxımdan ən inkişaf etmiş ölkəsini birləşdirən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatın üzvüdürlər.

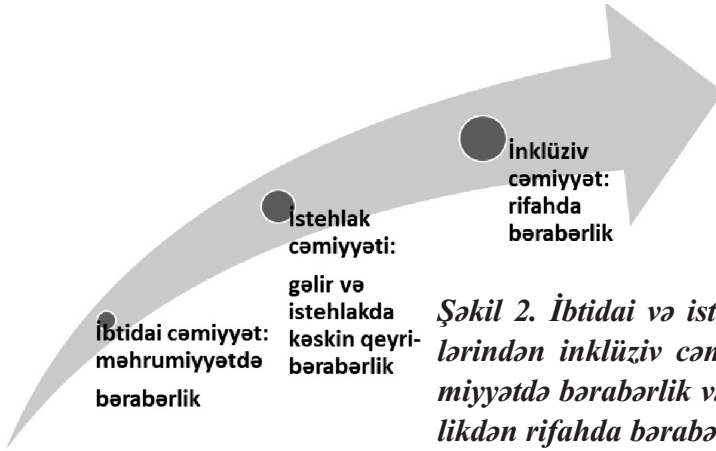
Şəkildə təqdim olunan bütün bu ölkələrin iqtisadi imkanları Azərbaycan Respublikasınınkindən əhəmiyyətli dərəcədə yüksəkdir.

Az vəsaitin istifadəsi ilə daha yüksək nəticələrin əldə edilməsi yalnız çox yüksək səviyyəli dövlət idarəçiliyinin nəticəsidir. Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin dünyada ilk dəfə ən müasir idarəçilik elminə əsaslanan fəaliyyəti bu yüksək nailiyyətlərin əldə edilməsini təmin etmişdir. Qlobal miqyaslı bu nailiyyətlərin əldə edilməsində ölkənin Birinci Vitse-Prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın xüsusi fəaliyyəti olduqca önəmlidir. Onun təşəbbüsü ilə həyata keçirilən inklüziv təhsil, inklüziv sağlamlıq və digər çoxsaylı sosial təşəbbüs və layihələr ölkənin davamlı inkişafına və inklüziv cəmiyyətin formalaşmasına güclü təkan vermişdir. Qeyd edilməlidir ki, inklüziv cəmiyyətin qurulması ölkənin 2030-cü il üçün planlaşdırılmış əsas prioritetləri sırasındadır.

Dövlət idarəçiliyi sahəsində fəaliyyət səmərəliliyinin dəyərləndirilməsi zamanı ölkənin dünyada gəlirlərinə görə tutduğu yer inklüziv inkişaf göstəricisinə görə tutduğu yerlə müqayisə edilir. Bu rəqəmlər, bir qayda olaraq, ya eyni olur, ya çox az fərqlənir. Məsələn, adambaşına düşən ümumdaxili məhsulun həcminə görə Fransa dünyada 19-cu yerdədir. Beynəlxalq statistikaya əsasən inklüziv inkişaf indeksinə görə də Fransa dünyada 19-cu yerdədir. Bu normal bir vəziyyətdir və ölkənin iqtisadi imkanlarından inklüziv inkişaf üçün kifayət dərəcədə səmərəli istifadəsindən xəbər verir. Lakin, bəzi hallarda ölkələrin davamlı inklüziv inkişaf sahəsində qazandığı nailiyyətlər və dünyadakı reytingi onların iqtisadi imkanlarından daha yüksək olur. Məsələn, bir sıra inkişaf etmiş ölkələrin inklüziv inkişaf sahəsində reytingləri onların iqtisadi imkanlarından 3-5 pillə yüksəkdir, yəni +3 və +5 arasında dəyişir. İqtisadiyyatda çox yüksək nəticələr əldə etmiş Almaniya, Avstriya, İsveçrə, Belçika, Avstraliya bu ölkələr sırasındadır. Adətən belə təhlillər iqtisadi baxımdan eyni qrupa aid olan ölkələr arasında aparılır. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq təsnifata görə, keçid iqtisadiyyatına malik olan ölkələr qrupuna aid olmasına baxmayaraq, inklüziv inkişafın idarəedilməsində nümayiş etdirdiyi səmərəliliyə görə həm iqtisadiyyatda çox yüksək nəticələr qazanmış, həm də keçid iqtisadiyyatına malik ölkələr arasında birinci yerdədir. Azərbaycan Respublikasının qazandığı nəticə +23 bərabərdir. Bu indikatora görə, dünyada ikinci yerdə +13 göstəricisi ilə Çex Respublikası qərarlaşıb. Üçüncü yeri bir qrup ölkələr bölür ki,

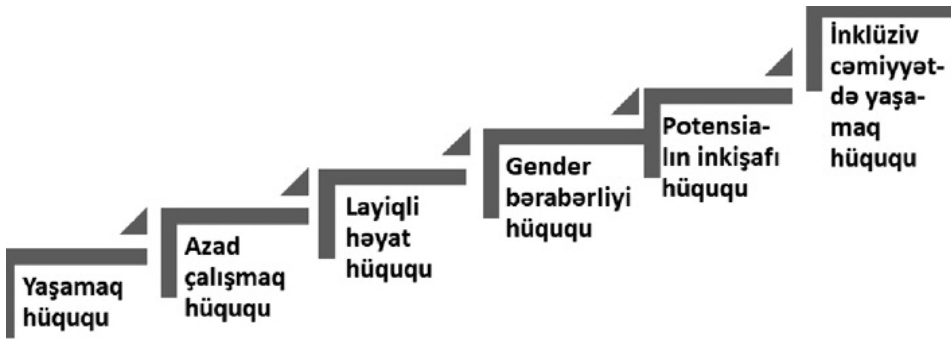
bunlar İspaniya, Estoniya, Koreya Respublikası, Slovakiya və bəzi digər ölkələrdir. Onların göstəriciləri +7 və +9 arasında dəyişir (8).

İnsan hüquqlarının təmin edilməsinin vacib şərtlərindən biri yeni səviyyəli, davamlı inkişaf və inklüziv cəmiyyət prinsipləri əsasında idarə edilən cəmiyyətin formalaşdırılmasıdır. İnsan cəmiyyətinin inkişafı baxımdan inklüziv cəmiyyət üçün səciyyəvi olan “rifahda bərabərlik” eyni zamanda onu məhrumiyyət və istehlak cəmiyyəti üçün səciyyəvi olan kəskin qeyri-bərabərlikdən azad etmək və onun hüquqlarını təmin etmək kimi başa düşülməlidir.

Təhlillər göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında dövlət idarəçiliyində tətbiq edilən yeni texnologiyalar insan hüquqlarının təmin edilməsi üçün vacib şərt olan inklüziv cəmiyyətin formalaşdırılmasının ən optimal yoludur. Bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən ən müasir elmə əsaslanan belə bir platformanın yaradılması 2030-cı il üçün hədəflənmiş milli prioritetlərin aktuallığından və reallığından xəbər verir (4). İnsan hüquqlarının təmin edilməsi baxımından inklüziv cəmiyyətin formalaşması dövlət idarəçiliyində ən vacib prioritetdir. Eyni zamanda insan cəmiyyəti inkişaf etdikcə insan hüquqlarının mahiyyəti də dəyişir (Şəkil 3).

Şəkil 3-dən göründüyü kimi, tarix boyu insan cəmiyyəti inkişaf etdikcə, dövlət idarəçilik sistemləri təkmilləşdikcə, insan hüquqları sahəsində prioritetlər fərqli olmuş, daim dərinləşmişdir. İnsan cəmiyyətinin inkişafının ilkin mərhələlərində əgər insan üçün əsas məqsəd həyatda qalmaq idisə, sonrakı mərhələlərdə insan hüquqlarının digər istiqamətləri prioritetə çevrilmişdir. Bunların

Şəkil 3. Cəmiyyətinin tarixi inkişafının müxtəlif mərhələlərində insan hüquqlarının təmin edilməsində fərqli prioritetlər (6).

arasında azad əmək hüququ, sərbəst çalışmaq və layiqli həyat sürmək hüquqi, gender bərabərliyinin təmin edilməsi və digərlərini göstərmək olar.

İnsan hüquqlarına mənfi təsir edən amillər arasında müxtəlif ölkələr arasında və ölkələr daxilində gəlir və istehlakda müşahidə edilən kəskin qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması insan hüquqları baxımından ən əhəmiyyətli bir amilə çevrilmişdir. İnküziv cəmiyyətin qurulması bu problemin həllinin ən optimal yoludur. Bu səbəbdən Prezident İlham Əliyev 2021-ci ildə Azərbaycan Respublikasının 2030-cu ilə qədər milli prioritetlərindən biri kimi inküziv cəmiyyətin qurulmasını müəyyənləşdirməsi ölkədə insan hüquqlarının təmini baxımından da olduqca əhəmiyyətlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Əliyev İ.H. Müsahibələr. <https://president.az/articles/44279>, 05.01.2021.
2. Əliyev H.Ə. <https://heydaraliyev.preslib.az/biblioabout.php>, 03.05.2020
3. Əliyeva M.A. <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/2726385.html>, 03.05.2020
4. Əliyev İ.H. <https://president.az/articles/50473>, 05.02.2021
5. Ələkbərov U.K. İnküziv inkişafın idarə edilməsinin əsasları. Bakı, Təhsil, 176 s.
6. <https://data.worldbank.org/indicator/EG.GDP.PUSE.KO.PP>, 05.01.2021

7. Ələkbərov U.K. Azərbaycan Respublikası və keçmiş SSRİ ölkələrində davamlı inklüziv inkişaf: müqayisəli təhlil. J. Dövlət İdarəçiliyi (İSSN 2309-1347), 2020, № 1 (69), s.123-138.

8. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2018, Geneva, 2018, 667 p.

9. <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth>, 05.01.202

10. The world fact book. <https://statisticstimes.com/economy/countries-by-gdp-capita-ppp.php>, 03.04.2021.

11. Алакбаров У.К. Устойчивое инклюзивное развитие Азербайджана: значение кадрового потенциала. Ж. Государственная служба (ISSN 2070-8378), 2019, т. 21, №5, с. 6-11.

URKHAN ALAKBAROV

**Rector of the Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Azerbaijan, academician**

**AN INCLUSIVE SOCIETY FORMED IN THE
REPUBLIC OF AZERBAIJAN IS A GUARANTOR OF
HUMAN RIGHTS**

As a result of the 44-day outstanding Patriotic War, conducted under the leadership of the President of the Republic of Azerbaijan, Supreme Commander-in-Chief Ilham Aliyev, the territorial integrity of the country has been restored and the requirements of the UN Security Council have been fulfilled, and the rights of almost a million refugees and IDPs have been restored. The innovative technologies of public administration applied in the country have ensured that the country has become a global leader in the field of economy, social and humanitarian spheres, and military security. President Ilham Aliyev's designation of inclusive development as a national priority until 2030 is an essential factor in the development of human potential and rights.

УРХАН АЛАКБАРОВ
Ректор Академии государственного управления при
Президенте Азербайджанской Республики, академик

ФОРМИРУЕМОЕ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКЕ
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБЩЕСТВО ЯВЛЯЕТСЯ ГАРАНТОМ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

В результате 44-х дневной блестящей Отечественной Войны, проведенной под руководством Президента Азербайджанской Республики, Верховного Главнокомандующего Ильхама Алиева, была восстановлена территориальная целостность страны, выполнены требующие этого решения Совета Безопасности ООН, восстановлены права почти миллиона беженцев и вынужденных переселенцев. Применяемые в стране инновативные технологии государственного управления обеспечили тот факт, что страна стала глобальным лидером в области экономики, социальной и гуманитарных сферах, военной безопасности. Определение Президентом Ильхамом Алиевым инклюзивного развития в качестве национального приоритета до 2030-го года является важнейшим фактором развития человеческого потенциала и обеспечения его прав.

Habil QURBANOV

AMEA-nın Hüquq və İnsan haqları İnstitutunun baş elmi işçisi,
AMEA Azad Həmkarlar İttifaqının sədri, h.ü.e.d., professor

QANUN VƏ HÜQUQUN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Açar sözlər: *Hüquq nəzəriyyəsi, cəmiyyət və dövlət, siyasi-hüquqi fikir, hüququn hökmranlığı, qanunun aliliyini, hüquqi dövlət, hüquqi qanun*

Ключевые слова: *теория права, общество и государство, политико-правовая мысль, торжество права, верховенство закона, правовое государство, правовой закон*

Keywords: *theory of law, society and state, political and legal thought, rule of law, rule of law, rule of law, rule of law, legal law*

Hüquq və qanunun qarşılıqlı əlaqəsi: problemə yanaşmalar. Həm hüquqi fikir tarixində, həm də onun müasir inkişafında hüquq və qanun həmişə əsas anlar qismində qalmışlar. Hüquq və qanunun qarşılıqlı əlaqəsinə hüquq nəzəriyyəsi və hüquq fəlsəfəsinin problemi kimi baxılır. Eyni zamanda, sırf idraki əhəmiyyətlə yanaşı, bu məsələlər daim mühüm ideya-siyasi səslənməyə malik olmuşlar.

Həm hüquqa, həm də qanuna, onların cəmiyyət həyatındakı roluna və yerinə baxışlar dəyişmiş, bu anlayışlar ətrafında ideoloji diskussiyaların məzmununda dəyişiklik əmələ gəlmiş, onların formaları yeniləşmiş və zənginləşmiş, dəlillər əriyib yox olmuş, keçmiş mübahisələr unudulmuş və yeni, lakin bütövlükdə hüquq və qanunun qarşılıqlı əlaqəsi bir mövzu kimi öz aktuallığını qoruyub saxlamışdır. Bu da təbii-dir, çünki söhbət mahiyyət etibarilə siyasi-hüquqi fikrin cəmiyyətin və dövlətin inkişaf qanunauyğunluqları, habelə insanların davranışını tənzimləyən normaların təbiəti və xarakteri, bəşəri qarşılıqlı münasibətlərdə azadlıq və ədalətin mənası haqqında təsəvvürlərlə bağlı, təməlli kateqoriyalar barəsində gedir.

Hüquq və qanunun qarşılıqlı əlaqəsi, onların eyniləşdirilməsi və ya bir-birinə qarşı qoyulması, hüquqi həyatda qanunun real təsiri haqqında mübahisələr indiyə qədər aktual olaraq qalmaqda davam edir. “Hüquqi qanun” və “qanuni hüquq”, “qeyri-hüquqi qanun” və “qeyri-qanuni hüquq” kimi hadisələrin mümkün mövcudluğu haqqında məsələlər mübahisəli olaraq qalmaqdadır. “Hüquq qanuna bərabərdir”, “hüquq qanundan yüksəkdir”, “qanun hüquqa bərabər deyil”, “qanun hüquqdan yüksəkdir” anlayışlarının qarşılıqlı əlaqə bağlılıqları da eyni dərəcədə diskussiyalıdır. Sxolastik disputlar sivilizasiyaların çoxaspektli inkişafının dövlətin quruluş və idarəçilik formalarının bir-birini əvəz etməsinin reallıqları ilə daha geniş miqyas alır.

Problemə yanaşmalardakı fərqlərin mahiyyəti özünü aşağıdakı iki aspektdə təzahür etdirir:

- 1) problemin həllinə terminoloji yanaşma;
- 2) ümumanlayışlı yanaşma.

Birinci halda hüquq dilində, yəni məhdud və geniş mənada hüquq və qanun başa düşülməsini fərqləndirmək vacibdir.

Qanun, hər şeydən əvvəl, hüququn müəyyən formasının, məhz yüksək hüquqi qüvvəli normativ-hüquqi aktın öz adından ibarətdir. O, bilavasitə xalq tərəfindən, yaxud nümayəndəli orqan tərəfindən xüsusi prosedur qaydada qəbul olunur, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin ən mühüm həyatı tərəflərini tənzimləyir. Bununla yanaşı o, hüququn mənbələrinin iyerarxiyasında onun sisteminə başçılıq edən akt kimi təzahür edir (1, 237).

Qanuna həm də normativ-hüquqi aktların bütün məcmusunu əks etdirən toplayıcı anlayış kimi baxılır. Görkəmli rus hüquq filosofu Y.N.Trubetskoy (1920) yazırdı: “Sözün geniş mənasında qanun dedikdə, adətən, dövlət hakimiyyətinin birbaşa göstərişi ilə yaradılan hər cür hüquq norması başa düşülür”. Məhdud mənada isə qanun “hər bir hüquqi təşkilatın hüquqi nüfuzu həddində müəyyən edilən yüksək normadır”.

Belə sərhədləşdirmə bu gün də müxtəlif hüquq sistemlərində qorunub saxlanılır. Belə ki, ingilis-amerikan hüquq ənənələri məhkəmə qaydasında müdafiə edilməli olan hər hansı yazılı və ya yazılmamış norma kimi geniş mənada qanunu (a law), habelə statut, parlament aktı, yaxud, ümumiyyətlə, qanunvericilik aktı (legislation) kimi məhdud mənada qanunu (enacted law) fərqləndirir.

Qanunun bütün hüquq normalarını ümumiləşdirən kateqoriya qismində fərqləndirilməsi, əgər hüquq qanunun yalnız pozitiv təşkilədici kimi başa düşülsə, “qanun” və “hüquq” anlayışlarının eyniləşdirilməsinə gətirib çıxarır. Zira, hüquq da müxtəlif izahlara malik olan çox-cəhətli hadisədir. Ona obyektiv və subyektiv, rəsmi və qeyri-rəsmi, təbii və pozitiv hüquq kimi baxıla bilər.

“Hüquq” anlayışının çoxsaylı təfsirləri içərisində onun aşağıdakı ən mühüm interpretasiyalarını fərqləndirmək olar:

- 1) hüquq sosial subyektə məxsus olan müəyyən imkandır;
- 2) Hüquq cəmiyyətdə dövlət hakimiyyəti tərəfindən müəyyən edilən və müdafiə olunan ümumməcburi davranış qaydalarının məcmusudur (sistemidir);
- 3) Hüquq müəyyən sosial hadisələrin qiymətləndirilməsi, həqiqiliyin və gerçəkliyin göstəricisidir.

Hüquq yalnız alim-hüquqşünasların axtarırları və təsəvvürlərində mövcud, onların hüququn başa düşülməsinə fəlsəfi-metodoloji və digər yanaşmalarından asılı olan heç də mücərrəd anlayış deyildir. “Hüquq” anlayışından ictimai münasibətlərin hansı sferasında istifadə edilməsindən asılı olaraq, onun ümumi və fərqləndirici cəhətlərə malik olan fəlsəfi, psixoloji, tarixi və digər təsirini vermək olar. Bu da hüququn öyrənilməsi üçün istifadə edilən elmi tədqiqatların və vasitələrin predmet xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Hüququn hər bir təfsiri onun yalnız müəyyən tərəfini (xüsusiyyətini) və aspektlərini ək etdirir. Belə təfsirlər hansı hüququn ayrıca nəzəri istiqamətin predmeti olması dərəcəsində aparılır. Ona görə də ancaq bütün hüquqi izahların inteqrasiyalaşdırılması bütöv ictimai hadisə kimi hüququn xarakteristikasını əks etdirməyə qadirdir. Zira, bu halda da hüququn dərindən dərk edilməsi bütövlükdə ictimai elmlərin inkişaf səviyyəsindən asılıdır (2, 66).

Hüquq və qanun müasir hüquq elmində. Hüququn mahiyyətinə müxtəlif yanaşmalarla əsaslandırılan nəzəriyyələr onun başa düşülməsində aşağıdakıları fərqləndirir:

- 1) hüququn legitəsinə başa düşülməsi – bu, hüququ ölkədə qayda və qanuları təkbaşına yaradan, onları tətbiq edən ali hakimiyyət daşıyıcısının əmri ilə əlaqələndirilir;
- 2) hüququn sosioloji cəhətdən başa düşülməsi, yəni hüquq hüququ tətbiqetmənin qərarları ilə eyniləşdirilir;

3) hüququn materialistcəsinə başa düşülməsi – bu, hüququn iqtisadi cəhətdən hökmran olan sinfin qanunda ifadə olunan iradəsi kimi təsdiq edilir;

4) hüququn sosial-etik cəhətdən başa düşülməsi, yəni hüquq düzgün və qeyri-düzgün ölçü kimi, ədalət vasitəsi ilə izah olunur.

Hüququn başa düşülməsindəki fərqlərin əsasında hüququn özündəki iki başlanğıcın – təbii və pozitiv hüququn qarşıdurması dayanır.

Təbii hüquq. Təbii hüquqa “pozitiv hüquqdan əvvəlki” hüquq kimi, bütün digər növbəti hüquqyaratmalara “sadiq” olmuş hüquq qismində baxılır. Ona görə də təbii hüquq “universal hüquqi prinsip”dən ibarətdir. Bu nöqteyi-nəzərdən bütün bəşəri qanunların əsasında qanunvericilik aktlarının ədalətliyini və əxlaqiliyini müəyyənləşdirən dəyərli həqiqətlər durur. Təbii hüququn qanunun qiymətləndirilməsi meyarı olması da buradan meydana çıxır. Təbii hüquq qanunun əxlaqi prerogativi olmalı, olmadıqda isə həmin qanundan imtina etməlidir. Beləliklə, təbii hüquq nəzəriyyəsinin nümayəndələri qanuna münasibətdə hüququn hökmranlığını, onun qeyd-şərtsiz prioritetə malik olduğunu müdafiə edir.

Pozitiv hüquq. Pozitiv hüquq dövlət hakimiyyəti tərəfindən ictimai tələbatların varlığının qorunması üçün yaradılan hüquqdur. Pozitiv hüquq tərəfdarlarının fikrincə, bu hüquq prioritetdir, o, “universal həqiqəti” rədd edir. Pozitiv hüquq bəşəri inkişafın təcrübəsi tərəfindən qanunda formalaşdırılan, uzun sürən ictimai özünütəkmilləşdirmənin ümumiləşdirilmiş nəticəsindən ibarət olan hüquqdur. Hüququn normativist məktəbi mövqeyindən dövlət ədalətsiz davrana, rəftar edə bilməz. Hans Kelzen (1881-1973) yazır: “Əgər dövlət öz mahiyyətinə görə məcburiyyət aparatıdırsa, bu ona görə belədir ki, o da hüquq qaydasıdır və onun bütün zahiri təzahürləri ancaq hüquqi aktlar ola bilər”. “Hüquq” və “qanun” anlayışlarına belə yanaşma zamanı həmin anlayışlar eyni cür anlaşılır, qavranılır, çünki onlar cəmiyyətdə suveren hakimiyyət tərəfindən nizamlamanın, yəni qanunun hökmranlığının prioritetliyindən irəli gəlir.

İngilis-amerikan hüquq fəlsəfəsi ənənələrinin görkəmli nümayəndəsi Herbert Xartın (1907-1992) bu halda hüquqi pozitivizmin banisi C.L.Ostini yenidən frazalaşdıraraq göstərdiyi kimi, hər bir ölkənin qanunları “suverenin verdiyi, yaxud suverənə tabe olan, itaət edənlərin” ümumi əmrlərindən ibarət olacaqdır (3, 235).

Yeni liberal-hüquqi nəzəriyyə. Müasir hüququ dərkətmə təbii-hüquqi istiqamətin və hüquqi pozitivizmin tərəfdarları arasında hüquqla qanunun qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyənləşdirilməsində uzunmüddətli diskussiyanı nəzərə alaraq, daha çox hüququn “yeni liberal-hüquqi” nəzəriyyə adlandırılan üçüncü nəzəriyyəyə doğru meyl edirlər.

Bu mövqeyin formalaşmasında Harvad universitetinin professoru və müasir ingilis-amerikan hüquqi fikrinin aparıcı nümayəndəsi Ponaldd Dvorkin (1931– 2013) məhsuldar işlər görmüşdür. Onun fikrincə, qanuna münasibətdə insanın lazımi hüquqlara malik olmasına dair ideyanı düzgün hesab etmək olmaz. Müəllif burada qanun dedikdə, qanunverici (dövlət hakimiyyəti) tərəfindən verilən qanunu nəzərdə tutur. İlk hüquqlar isə dövlətlə, yəni onun qanunları ilə ziddiyyətdədir. Lakin digər tərəfdən təkcə ona daxil edilmiş hüquq normalarını deyil, konstitusiyaya əsaslanan hüquqi prinsipləri (qanunların təfsiri zamanı) də nəzərə almaq lazımdır. Hakimlər isə qanunları keçmişə deyil, ədalət prinsipinə əsaslanmaqla qəbul etmişdir.

Hüququn aşağıdakı komponentlərdən ibarət olduğunu hesab etmək təklif olunur:

- 1) “qanunvericiliyəqədərki hüquqi hadisələr” – bu, mahiyyətinə görə qanunvericiliyin əxlaqi-dəyərlı əsasından ibarət olan təbii hüquqdur;
- 2) “qanunvericilik” – dövlət-təşkilati cəmiyyətdə yaradılan normativ massiv;
- 3) “postqanunvericilik hüquqi hadisələri” – qanunun hüququn subyektləri tərəfindən praktiki olaraq həyata keçirilməsi (4, 125).

Beləliklə, hüquqa qarşılıqlı əlaqəli elementlərdən, yəni təbii hüquqdan, pozitiv hüquqdan və subyektiv hüquqdan ibarət çoxcəhətli sosial hadisə kimi baxılır. Hüququn məzmunu cəmiyyətin inkişafı ilə müəyyənləşir, bu məzmunu normativ formanın verilməsi isə dövlət tərəfindən həyata keçirilir. Buradan da hüquq və qanunu fərqləndirən formulla meydana çıxır: hüquq cəmiyyət, qanun isə dövlət tərəfindən yaradılır. Hüquq cəmiyyəti təşkil edən zəkanın (zəkaların) intellektual əməyinin bəhrəsi, qanun isə dövlət hakimiyyətinin, yəni qanunverici orqanın məhsuludur. Ona görə də qanuni hüquq deyil, hüquqi (legitim) qanun haqqında danışmaq, fikrimizcə, daha məqsədəuyğun olardı. Çünki qanun hüququn deyil, hüquq ilk başlanğıcda qanunun yol göstərəni, bələdçisi olmuşdur.

Hüquqi dövlət və hüquqi qanun. Deməli, hüquq və qanun məzmun və forma kimi bir-birilə vəhdət təşkil edir. Onların arasındakı qarşılıq-

lı əlaqə daimidir: qanuna çevrilməmiş hüquqi məzmun gerçəkləşdirmə təminatlarına malik olmur və buna görə də onun hüquqa çevrilməsi çətindir. Dövlət hakimiyyətinin özbaşınalığını da əks etdirən qanunlara da qeyri-hüquqi qanunlar kimi baxıla bilər, çünki onlar özündə məzmunu deyil, formanı (“formal hüququ”) ehtiva edirlər. Hüquqa qanunun keyfiyyət meyarı kimi baxıla bilər. Qanun isə qanunun özünün ifadə formasının əsası olmağa xidmət edir.

Belə qarşılıqlı əlaqə harada təsbit edilir? Xatırladılan qarşılıqlı əlaqəyə cavab verə bilər yalnız bir hakimiyyət strukturu var ki, o da hüquqi dövlətdir. Məşhur alman filosofu və hüquqşünası İmmanuel Kantın (1724-1804) tərifinə görə, məhz hüquqi dövlət “hüquqi qanunların rəhbərliyi altında çoxsaylı insanların ittifaqıdır” (5, 99).

Hüquqi dövlət dedikdə, hüquqa və qanunun aliliyinə əsaslanan, hakimiyyət onun bölgüsü vasitəsi və insan hüquqlarının prioriteti ilə həyata keçirən demokratik dövlət başa düşülür.

Hüquqi dövlətin ən səciyyəvi əlaməti hüququn hökmranlığıdır. Belə ki, hüquqi dövlətdə bütün dövlət qərarları subyektlərin, o cümlədən də dövlətin özünün hüquq bərabərliyini, habelə hüququn bütün subyektlərinin fəaliyyətinin konstitusiya və ölkənin bütün ərazisində birbaşa qüvvəsi olan qanunlara tabeliyini nəzərdə tutan qanunun aliliyini təmin etməklə, legitim əsasa malik olmalıdır. Deməli, hüququn hökmranlığı və qanunun aliliyi hüquqi dövlətin ən səciyyəvi xüsusiyyəti kimi bir-biri ilə sıx, qırılmaz vəhdət təşkil edən mühüm amildir (6, 198).

Hüquqi dövlət – bu, eyni zamanda siyasi hakimiyyətin praktiki təşkili və müəyyən fəlsəfi-hüquqi nəzəriyyədir. C.Lokk və Ş.Monteskye üçün hüquqi dövlət ideyası praktikada monarxın hakimiyyətinin məhdudlaşdırılmasından ibarət idi. Belə məhdudlaşdırmaya dövlət hakimiyyətinin cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin əlində cəmləşməsi yolu ilə nail olunurdu. Hüquqi dövlətdə insan hüquq və azadlıqları müxtəlif hüquq institutları vasitəsilə qorunur, qanuni mənafelər ancaq məhkəmə qaydasında müdafiə olunur. Hüquqi dövlətdə azadlıq dedikdə, şəxsiyyətin dövlətdən asılı (sırf hüquqi mənada) olmadığı şəxsi azadlıq başa düşülür (7, 236).

Hegelin hüquq fəlsəfəsi təliminə uyğun olaraq gerçəklik insan varlığının müəyyən formalarında ağılın praktiki realizəsindən ibarətdir. Onun fikrincə dövlət də hüquqdur. O özündə ən abstrakt hüquqları – şəxsiyyəti, ailəni və cəmiyyəti ehtiva edən hüququn bü-

tün sistemini təşkil edir. Hegel daha çox inkişaf etmiş həqiqi azadlıq kimi dövlətin, ilk növbədə hüquqi dövlətin adını çəkirdi. Bununla belə, mütəfəkkir demokratik seçkilərin əleyhinə çıxırdı. Vətəndaş cəmiyyətinin təbəqəsi öz birliyini qoruyub saxlamaqla, siyasi təbəqə səviyyəsinədək yüksəlməlidir. Qanunvericilik hakimiyyəti iki palataya bölünür. Palatalardan biri majorat sahibkarlarının və rəşəsalik prinsipi üzrə, digəri isə sənaye təbəqəsinin korporasiyaları tərəfindən formalaşdırılır. Təbəqə nümayəndəliyinin vəzifəsi ümumi işlərin həllini yaxşılaşdırmaqdan deyil, ictimai rəyi formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bununla da Hegel bəyan edirdi ki, “dövlət məmurlar ordusu tərəfindən idarə olunur və hamının üzərində monarxin şəxsi qərarı durur... (7, 240)”

Göstərilənlərə istinadən hüquqi dövlətin aşağıdakı əsas prinsiplərini qeyd etmək olar:

- 1) ictimai həyatın bütün sferalarında hüququn hökmranlığı və qanunun aliliyi;
- 2) insanın, vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının reallığı və özgəninkiləşdirilməməsi;
- 3) dövlətin şəxsiyyət, şəxsiyyətin isə dövlət qarşısında qarşılıqlı məsuliyyəti;
- 4) hakimiyyət bölgüsü (hakimiyyətin qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti budaqları);
- 5) qanunun həyata keçirilməsi üzərində nəzarətin səmərəli formalarının olması.

Nəzərə almaq zəruridir ki, hüquqi dövlətə dair bütün konsepsiyalar müxtəlif dövlət-hüquqi idealardan ibarətdirlər və bunun da sayəsində elmi statusdan məhrumdurlar. Həmin konsepsiyalar insanları müəyyən məqsədlərə nail olmağa yönəldən mayaklardan ibarətdirlər və onlara müəyyən dəyərli seçimlər etməkdə kömək edirlər.

İnsan hüquq və azadlıqlarına əməl edilməsi hər bir demokratik hüquqi dövlətin və sağlam ictimai həyatın zəruri şərtidir. Bu, məqsəd deyil, yalnız şərtidir. İnsan özünü yaşadığı müəyyən mədəniyyət çərçivəsində hüququn subyektivi qismində ancaq həqiqi mənada realizə edə bilər. İnsan, vətəndaş hüquq və azadlıqları təbii deyillər və elə bu mənada da pozitiv hüquqa qarşı dururlar. İnsan, vətəndaş hüquq və azadlıqları sosial, öntropoloji-kommunikativ fenomenlərdir. Yəni onlar insanın sosial təbiətindən ayrılmazdırlar. İstənilən hüquq sosial fenomen kimi eyni zamanda da “təbii” fenomenidir, çünki bu hüquq cəmiyyətin

təbiəti ilə müəyyən olunur. Bu hüquq həm də pozitiv hüquqdur, belə ki, o, təsbit edilmiş hüquqdur.

Hüquqi dövlətdə hüquqi qanun da mövcud ola bilər. Yəni elə bir qanun ki, özündə hüquqi tənzipetmənin əxlaqi-hüquqi meyarını birləşdirsin. Qanun ədalətli olmalıdır, lakin o, yalnız formal bərabərliyin sosial ədalət prinsiplərinə uyğun və hüquqi dövlət şəraitində qurulan cəmiyyətdə ədalətli ola bilər (8, 112).

Qanun ədalətsiz də ola bilər. Qanunun ədalətsizliyi onun bilavasitə qanun qismində dərk edildiyi halda mövcud ola bilər. Belə ki, başa düşülməyən qanunun ədalətsiz olması haqqında danışmağa dəyməz. Başa düşülməyən, yaxud dərk edilməyən qanun öz varlığın qanun deyil, sadəcə olaraq söz yığınınından ibarət olan mənasız fikirdir.

Beləliklə, rəsmi ifadə forması, özünəməxsus konkretliyi olan və öz leqallığı və legitimliyi əsasında təminat əldə edən hüquq öz real təcəssümünü məhz hüquqi qanunda tapır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Марченко М.Н. Источники права: Учебное пособие. М., Проспект, 2012.
2. Нисневич Ю.А., Плантонов В.М., Слизовский Д.Е. Законодательная деятельность. М., 2007.
3. Рахманина Т.Н. Кодификация законодательства. М., 2005.
4. Сперанский М.М. Руководство к познанию законов. СПб., 2002.
5. Кони А.Ф. Закон и справедливость: Статьи и речи. М., Эксмо, 2013.
6. Лукьянов Е.Г. Учения о законе. М., Норма: Инфра-М, 2014.
7. Монтескье Ш.Л. О духе законов. М., Книга по требованию, 2013.
8. Тонков Е.Н. Толкование закона в Англии. СПб. 2013.

Габил Курбанов
Главный научный сотрудник Института Права и
Прав Человека Национальной Академии Наук
Доктор наук по праву, профессор

Взаимная связь закона и права

Р Е З Ю М Е

В статье рассматривается взаимосвязь права и закона, как проблема теории права и философии права. Закон, прежде всего, состоит из названия определенной формы права, а именно из названия нормативно-правового акта высшей юридической силы. Право рассматривается как многогранный социальный феномен, состоящий из взаимосвязанных элементов: естественного права, позитивного права и субъективного права.

По мнению автора, целесообразнее было бы говорить о правовом (легитимном) законе, а не о законном праве. Поскольку не закон для права, а право было изначально путеводителем, проводником закона. Торжество права и верховенство закона, как наиболее отличительные черты правового государства, являются важным фактором, образующим тесное, нерушимое единство друг с другом. Таким образом, право, имея форму официального выражения, имея свою специфику и гарантию на основе его собственной легальности и легитимности, находит свое реальное воплощение в правовом законе.

Habil Kurbanov
Chief Researcher at the Institute of Law and Human
Rights of the Azerbaijan National Academy of Sciences
Doctor in Law, professor

The relationship between ordinance and law

S U M M A R Y

The article examines the relationship between ordinance and law as a problem of the theory of law and philosophy of law. The ordinance, first of all, consists of the name of a certain form of law, namely the name of a normative legal act of higher legal force. Law is viewed as a multifaceted social phenomenon, consisting of interrelated elements: natural law, positive law and subjective law.

According to the author, it would be more expedient to talk about legal (legitimate) ordinance, and not about legal right. Since it is not law for law, but law was originally a guide, a guide of law. The triumph of law and the rule of ordinance, as the most distinctive features of the rule of law, are an important factor that forms a close, indestructible unity with each other. It concludes that law, having the form of an official expression, having its own specifics and guarantee based on its own legality and legitimacy, finds its real embodiment in legal law.

Firuzə TARVERDIYEVA

Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan
Master of International Relations

Adviser of the International Law and International Cooperation Department

MODERN APPROACHES TO THE HUMAN RIGHTS THEORY

Açar sözlər: insan hüquqları nəzəriyyəsi / insan hüquqlarının qorunması problemi / beynəlxalq insan hüquqları hüququ

Ключевые слова: теория прав человека / проблема защиты прав человека / международное право прав человека

Keywords: Human Rights Theory / challenge of protecting human rights / International Human Rights Law

“Having celebrated the 50th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights today, we have to speak and think about our future duties. Because we have undertaken big and numerous assignments. The works carried out in the course of the last years didn't yet result in protection of human rights in all spheres. It is quite natural. It is impossible to achieve it in a short period of time. Actually, we are considering the implementation of Universal Declaration of Human Rights adopted by the United Nations Organization in the world in the course of the past 50 years. We see that turning of declaration of human rights into state principles and their implementation required certain time in different countries of the world”.

Human rights are the inalienable property of all people, without distinction of any kind based on race, color, sex, language, religion, national or social origin or any other aspect. Human rights include the right to life and liberty, freedom from slavery and torture, freedom of opinion and expression, the right to education, to a fair trial,

and many others. All people should have these rights, without discrimination.

Many researchers in different fields of science and in different historical periods devoted their works to the study of the origin, essence and problems of protecting human rights. Thanks to this, certain concepts, terminology, classification of human rights were formed, the first and early legal acts survived and came down to us, which proclaimed separate and important for that time legal, religious, moral precepts and legal norms, which ultimately determined the form and the content of normative legal regulators of the human rights protection process.

The challenge of protecting human rights is global in nature. In the historical aspect, this problem has long gone beyond the boundaries of a separate state – for many years now, under the auspices of the UN, and then the Council of Europe, international cooperation in this area has been developing: international norms on human rights are being developed, which, in particular, are mechanisms for protecting the proclaimed rights.

The internationally voiced proclamation of fundamental rights as inalienable and inherent in every person equally from birth has reinforced the perception of man by modern civilization as a creature of enduring value, regardless of national boundaries, cultures and political regimes.

To date, international human rights instruments and treaties indicate that human rights “flow from the inherent dignity of the human person”. However, it should be remembered that for human dignity and a free person, both on the religious-philosophical and on the socio-political front, there was a centuries-old struggle going back to the very origins of human civilization.

Human rights and freedoms are an important institution of a state governed by the rule of law; they represent the possibility of a full-fledged social existence guaranteed by law. The problem and issues of the formation and development of a new model of relations between the state and the individual in modern society are actualized. The new model postulates the autonomy of the individual, the right to non-interference of the state in the area of individual freedom and guarantees from the state in case of violation of his rights and freedoms. The contradiction between the objective natural

nature of human rights and social restrictions on the part of social structures, political systems actualizes issues related to ensuring rights and freedoms. The processes taking place in social reality, the advancement of human, intellectual capital to the forefront of the civilizational development of states, the transformation of knowledge into a decisive factor in social development, necessitates the study of human rights and freedoms as the highest value.

The problems associated with the definition of the content of the concepts of "human rights", "human freedom", both indirectly and directly, were discussed by representatives of different sciences for a long time. So, the formulation of these problems is reflected in the reasoning about the meaning of life, human nature, virtues.

Today, individual rights and freedoms are the starting point of many studies. The appeal to the analysis of the main approaches to the study of human rights and freedoms in the history of scientific thought is dictated by the following circumstances:

- the formation of ideas about human rights and freedoms is reflected in the history of the emergence and development of theoretical ideas about the state, law, obligations, guarantees;
- each concept of law contains knowledge about a person as a subject of law;
- the basis for the study of human rights and freedoms is the law itself, since human rights are a necessary structural element of law.

The concept of human rights is based on two core values: the first is human dignity and the second is equality. Human rights can be understood as defining the basic norms necessary to live with dignity, and their universality stems from the fact that, at least in this respect, all people are equal. No one can be singled out in this matter. In fact, to accept the concept of human rights, it is enough just to recognize these two beliefs or values, and hardly anyone will argue with them. This is why human rights are supported by all world cultures, all civilized governments and all major religions. It is almost universally recognized that the power of the state cannot be unlimited or arbitrary, it must be limited by the need to ensure equal conditions for all who are under its jurisdiction, so that they can live with a sense of human dignity.

The protection of human rights is recognized by the world community as the most important factor of sustainable development,

since the concept of sustainable development as a strategy for the survival of mankind is currently considered as the content of a new civilizational approach to building the organization of public life. Achieving sustainable development goals is impossible without ensuring human rights and freedoms. "All the essential components of sustainable development are crystallized in human rights – political, personal (civil), economic, social, cultural."

Modern world science pays considerable attention to the development of the direction of research, which has received the name "human rights theory". And although disputes about the status of this area in the system of social sciences, about the range of problems related to its jurisdiction continue, it is generally recognized that the issue of human rights is essential for the further development of all branches of legal science. At present, the problems of human rights in legal science are studied in the following directions: first, within the framework of the general theory of law and state, as well as other historical and theoretical legal sciences; secondly, at the level of sectoral legal disciplines (constitutional, administrative, civil, criminal law); thirdly, in the science of international law; fourth, within the framework of the general human rights theory.

The development of human rights theory in the world of legal science cannot but be accompanied by the question: "How does globalization affect the development of human rights?" For globalization is associated not with any one, but with almost all spheres of modern state and legal life. It has a significant impact on all aspects of socio-political and political-legal life. This versatility and multifaceted nature of globalization turns it into a complex social complex and means that most of the global problems of our time have a legal aspect and act to a large extent as problems of human rights. What is "human rights theory" today? For legal science, based primarily on the study of its national law, it is especially important to study the ever-growing influence of civilizational and cultural factors, as well as the processes of globalization on human rights. Consequently, a number of jurists believe that the time has come to develop a civilizational human rights theory. Such a human rights theory, firstly, will make it possible to turn to the study of such aspects of human rights that were not previously covered by the problems of either jurisprudence or other humanities; secondly, it

helps to look from a special angle at a number of traditional problems of human rights both from the standpoint of general theoretical disciplines and branch legal sciences; thirdly, it requires the development of a new humanitarian methodology for studying human rights theory.

Modern comparative legal research confirms that no concept of human rights can claim universality. Even the most common Western concept of human rights is not universal. Each legal civilization contains concepts with the help of which it expresses its norms, and the rule of law by this system can be understood in its own way. The experience of the legal development of the countries of Asia and Africa shows that the Western understanding of human rights is not the only possible legal model on a global scale.

Comparative legal research promotes widespread acceptance of alternative models of understanding human rights and will help to get rid of narrow-minded ideas in the field of human rights theory. All national legal systems and models of understanding human rights should be recognized as equal. Comparative jurisprudence today refuses to search for "universal ways of legal development", "optimal legal models" that are suitable everywhere and always. Each concept of human rights has come to be seen as a unique value. The proposed civilizational human rights theory seeks to find non-traditional answers to the challenges of our time: legal, political, economic, environmental, religious, socio-cultural, informational, moral and international. At the same time, it acts as a result of the interaction of various legal relations and the dialogue of world civilizations. The main goal of the civilizational human rights theory is the formation of a new, global legal consensus in the understanding of human rights.

Human rights theory was faced with the need to develop a new humanitarian paradigm for the global understanding of human rights from the standpoint of a civilizational approach. The overdue paradigm shift in human rights theory has a deep cultural and civilizational meaning: it must show the methodological inconsistency of the "rational" approach, which overly relies on objective mechanisms and underestimates their dependence on a person as a free creative interpreter of political and legal roles and rules that he can elevate, and cross out. The civilizational human rights theory sets itself

the task of returning to a person "legal" the inspiration of spiritual and legal truths, to breathe into him the lost faith in the unity of Equity, Law and Justice. The new methodology of human rights theory is called upon to defend the high spiritual and legal values and ideals of various civilizations. On this path, the civilizational human rights theory is called upon to use the achievements of modern anthropology and cultural studies, which have already achieved certain successes on the way of synthesizing value authenticity with legal efficiency.

A civilizational human rights theory can redefine the historical and national experience of sociocultural confidence that constitutes one of the hallmarks of non-Western legal cultures. It is known that all eastern legal traditions are inextricably linked with a specific habitat, which symbolizes an original legal perception, a way of legal thinking and a form of legal self-organization. As a result of being rooted in a specific legal space, Eastern peoples have a more detailed knowledge of their environment, which forms a deep inner awareness of the necessary and desirable reciprocity between the legal world and nature as a whole. The civilizational human rights theory is called upon to pay special attention to another, no less significant feature of the legal cultures of non-Western civilizations, which can also play an important role in the formation of a new paradigm of modern legal consciousness. We are talking about an ethical-centered, collectivist dominant in the organization of a legal civil society. Collectivist relations, the intensity of informal interpersonal communication, the influence of public opinion, a detailed and subtle reverence for cultural and legal traditions that come from the depths of the centuries – all this is capable of approving new forms of legal thinking focused on high spiritual and legal ideals, as opposed to the rationality of the Western legal worldview. In place of the division "modernity – traditionalism", East and West as two incompatible forms of legal life, human rights theory should put a new, broader understanding of the continuous interaction between different concepts of human rights and legal traditions. Legal traditions in the modern global world are not a passive residue that needs to be eradicated as soon as possible. On the contrary, it is legal pluralism and various legal traditions that can become in the process of globalization a mobilizing transformative force capable of creating

new forms in the interaction of various models of understanding human rights. The development of a civilizational human rights theory and the approval of a new humanitarian methodology in legal science can make the UN projects to develop a global understanding of human rights a reality. However, the Western theory of human rights is built to a greater extent on general methodological initial data and to a lesser extent empirically, on the basis of generalization of the experience of various civilizations. In this sense, we can say that the methodology of human rights theory today is more deductive than inductive in nature. Apparently, this is related to the lack of attention to the methods and procedures of legal research, in particular at the level and within the sectoral legal sciences on human rights issues.

Today the world legal community needs a new global socio-cultural and civilizational impulse capable of making humanity truly united in the face of the global challenges of our time. The theory of human rights is very important for the mutual understanding of peoples and the creation of the best legal forms of relations that develop in international communication. The civilizational human rights theory should not proceed from the presumption of a possible worldwide unification of the understanding of human rights (as it was before and now in the West), but from the presumption of adequate understanding and harmonization of the legal values of different legal cultures. Each concept of human rights is unique and inimitable in its own way and is a natural result of the political and legal development of each society. At the same time, it is very important not to diminish the significance of the specific features of various concepts of human rights and to recognize their exceptional equality.

The civilizational human rights theory (as well as jurisprudence in general) is designed and capable of producing both scientific (theoretical and cognitive) and practical and applied results. The use of materials and results of legal research allows human rights theory of both national and international law (including the general parts of sectoral legal sciences) to rise to a broader level of generalization, timely explain new phenomena and trends in the development of human rights in the modern world from a general humanistic point of view, operate the latest legal material, which is not always the

case. In practical and applied terms, the civilizational human rights theory is significant both for lawmaking work and for law enforcement. But its most important practical application aspect is the use of data from human rights theory in lawmaking, i.e. in the formation of a system of legislation on human rights. Undoubtedly, the importance of human rights theory for legal education, in the formation of a culture of human rights.

Finally, the theory of human rights plays a very important role in the study of international legal problems associated with the development of a new branch of modern international public law – international human rights law. Human dignity and rights, their historical evolution, political and legal rationale and legal nature, global threats to their existence and means of overcoming them, a comparative analysis of the level of their provision, ways of their implementation in different states, the mechanism of their guarantees – this is an incomplete list of issues that make up the subject civilizational human rights theory. The theory of human rights focuses on the fundamental issues of the development of human rights in international and national legislation, the legal practice of different countries of the world, while the historical transition goes in parallel with the study of the genesis of political and legal teachings on human and civil rights.

The subject of the civilizational theory of human rights law is the study of human rights problems in the context of world culture. For human rights are a universally recognized value of world civilization. The central object of study of the civilizational theory of human rights is human rights in all their diverse aspects: first, as the possibility of its free development in society and the state; secondly, as an inalienable property of his personality; thirdly, as a measure of possible behavior, secured by legal and other social norms; fourthly, as a means of achieving the most essential personal, material and spiritual benefits and the development of abilities and talents; fifth, as a means of overcoming threats that endanger the existence of mankind. The theory of human rights also studies international legal and domestic legal norms that enshrine human rights and establish mechanisms for their implementation. The main goal of studying human rights theory is to strengthen general humanistic and civilizational principles in the formation of a culture of human rights.

The building of the rule of law and the process of democratization of society are organically linked with the development of the rights and freedoms of citizens and the strengthening of their guarantees. The main tasks of the civilizational human rights theory: first, mastering knowledge about human and civil rights, implementation and guarantee of these rights; secondly, the formation of a sense of respect for a person, his rights, honor and dignity; third, strengthening the correct orientation towards protecting the citizen from any lawlessness and arbitrariness; fourth, the formation of skills for the correct application of legal norms related to the implementation and protection of subjective rights and freedoms; fifth, the formation of a culture of human rights and democratic thinking in people. Thus, the subject of the civilizational human rights theory, more specifically, is the basic laws of the emergence and development of the category of human dignity and his rights, legal norms securing these rights, as well as historical, economic, social, political, cultural, traditional and other civilizational factors and conditions for the existence of these social phenomena. It should be borne in mind that the theory of human rights in its political-scientific aspect has been going on for many centuries, and the doctrine of human rights occupies a special place in the history of civilization in general, political and legal thought, in the spiritual culture of mankind in particular.

REFERENCES

1. Speech of the National Leader Heydar Aliyev at the solemn meeting dedicated to the 50th Anniversary of the UN Universal Declaration of Human Rights – 10 December 1998
2. Human Rights: history, theory and practice. M., 1995
3. Human Rights as a factor in sustainable development strategy / Y. A. Lukashova. M., 2000.
4. Johannesburg Declaration on Sustainable Development and Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development.
5. Ursul A. D. The path to the noosphere (the concept of survival and sustainable development of civilization). M., 1993.
6. Human rights and sustainable development // Human rights: results of the century, trends, prospects / Y. A. Lukashova. M., 2002.

7. Saidov A. Kh. Universally recognized human rights: textbook. M. 2004.

8. International Human Rights Law and International Humanitarian Law: Study Guide

9. Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948. Universal Declaration of Human Rights // Human Rights: Collection of International Documents. M., 1986.

10. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966 // Human Rights: Collection of International Documents. M., 1986.

11. International Covenant on Civil and Political Rights 1966 // Human Rights: Collection of International Documents. M., 1986.

12. Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights // Human Rights: Collection of International Documents. M., 1986.

13. Human rights and indicators – rationale and some questions // OHCHR

S U M M A R Y

Human rights are the inalienable property of all people, without distinction of any kind based on race, color, sex, language, religion, national or social origin or any other aspect. Human rights include the right to life and liberty, freedom from slavery and torture, freedom of opinion and expression, the right to education, to a fair trial, and many others. All people should have these rights, without discrimination.

Фируза Тарвердиева
Конституционный Суд Азербайджанской Республики
Советник отдела Международного права и международ-
ного сотрудничества

Р Е З Ю М Е

Права человека являются неотъемлемым достоянием всех людей, без какого бы то ни было различия на основании расы, цвета кожи, пола, языка, религии, национального или социаль-

ного происхождения или любого иного аспекта. Права человека включают право на жизнь и свободу, свободу от рабства и пыток, свободу убеждений и их свободное выражение, право на образование, на справедливое судебное рассмотрение дела и многие другие. Этими правами должны обладать все люди, без какой-либо дискриминации.

Firuzə Tarverdiyeva
Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi
Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq əməkdaşlıq şöbəsinin
məsləhətçisi

X Ü L A S Ə

İnsan hüquqları irqinə, dərisinin rənginə, cinsinə, dilinə, dininə, milli və ya sosial mənşəyinə və ya digər cəhətlərinə görə heç bir fərq qoyulmadan bütün insanların ayrılmaz sərvətidir. İnsan hüquqları yaşamaq və azadlıq hüququ, köləlik və işgəncə azadlığı, fikir və ifadə azadlığı, təhsil hüququ, ədalətli məhkəmə araşdırması və digərlərini əhatə edir. Bütün insanlar bu hüquqlara, ayrışeçkilik olmadan malik olmalıdırlar.

TƏDBİRLƏR

Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönümü Konstitusiya Məhkəməsində qeyd olunub

Xalqımızın Ümummilli Lideri, müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, müstəqil Azərbaycanın Konstitusiyasının müəllifi Heydər Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönümü münasibətilə **mayın 8-də** Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində hakimlər və Aparatın bir sıra məsul əməkdaşlarının iştirakı ilə xüsusi karantin rejiminin qaydalarına əməl olunmaqla tədbir keçirilib.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev tədbirdə çıxış edərək Ulu Öndər Heydər Əliyevin çoxşaxəli fəaliyyətindən, Azərbaycanın inkişafı və milli dövlətçiliyinin gücləndirilməsi isti-

qamətində misilsiz tarixi xidmətlərindən, böyük xilaskarlıq missiyasından danışıb.

Qeyd edilib ki, Heydər Əliyev Azərbaycan hələ keçmiş SSRİ-nin tərkibində olarkən yaratdığı iqtisadi potensialla dövlət suverenliyinin və iqtisadi müstəqilliyin təməlini qoya bilmişdi.

Heydər Əliyevin tarixi missiyasının ən parlaq dövrü isə onun xalqın təkidli tələbi ilə Azərbaycana ikinci dəfə rəhbərlik etməsindən sonra başladı. 1988-ci ildən başlayaraq 1993-cü ilin əvvəllərinə kimi Azərbaycanda mövcud olan qeyri-müəyyənlik və xaos, Ermənistanın Azərbaycana qarşı davam edən təcavüzü ona gətirib çıxarmışdı ki, respublikamızın ərazisinin bir hissəsi işğal olunmuş, dövlət strukturları və orqanları iflic vəziyyətə düşmüş, xalqla iqtidar arasında böyük bir uçurum yaranmışdı. Uzun illər ərzində respublikada yaradılmış güclü iqtisadi potensial zəiflədilmiş, müəssisə və təşkilatlar tənəzzülə uğramış, vətəndaşların sosial vəziyyəti kəskin şəkildə ağırlaşmışdı.

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra – 1993-cü ildən başlayaraq həyata keçirdiyi irimiqyaslı islahatlar nəticəsində ölkəmiz davamlı sosial-iqtisadi yüksəlişə nail olmuş, əhalinin rifahının yüksəldilməsi istiqamətində bir sıra əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmiş, diplomatik və hərbi addımlar sayəsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsində atəşkəs əldə edilmişdir.

Ulu Öndərin zəngin dövlətçilik təcrübəsinin, siyasi irsinin əhəmiyyətindən bəhs edən F.Abdullayev vurğulayıb ki, 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası ölkəmizdə dövlətçiliyin inkişafına, demokratik, hüquqi dövlətin, vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasına və hüquq sisteminin müasir tələblərə uyğun formalaşmasına geniş imkanlar açmışdır. Konstitusiyanın hazırlanması və qəbul edilməsi müasir müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusu Heydər Əliyevin adı ilə birbaşa bağlıdır. Ulu Öndər Heydər Əliyev Əsas Qanunun müəlifli kimi dövlət hakimiyyətinin demokratik prinsiplər əsasında bölünməsinə, yeni qanunvericilik bazasının yaranmasına, dünyəvi cəmiyyətin əsaslarının inkişafına nail olub.

Diqqətə çatdırılıb ki, Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi məqsədilə 1998-ci il iyulun 14-də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi yaradılıb. Azərbaycan Respublikası Kons-

titusiya Məhkəməsinin yaradılması xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bilavasitə bağlıdır.

Bu gün Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası uğrunda dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə əzəli torpaqlarımızın geri qaytarılması istiqamətində qazanılan tarixi Qələbə hər birimizi qürurlandırır, çalışdığımız sahə üzrə fəaliyyətimizdə daha əzmlə çalışmağa sövq edir.

Otuz ilə yaxın davam etmiş Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair bir çox beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş qərar və qətnamələrdə Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğu açıq şəkildə bəyan edilmişdir. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən Ermənistan qoşunlarının dərhal çıxarılmasına dair BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə qəbul etdiyi qətnamələri Ermənistan tərəfi icra etməkdən boyun qaçırsa da, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Rəşadətli Azərbaycan Ordusu 44 gün davam edən Vətən müharibəsində öz şücaəti ilə bu qətnamələrin icrasını təmin edərək ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etdi.

Müəllifi Ulu Öndər Heydər Əliyevin olduğu və 2020-ci ildə 25 ili tamam olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi qüvvəsi işğaldan azad olunmuş torpaqlarımızda bərpa edildi. İşğal altındakı torpaqlarımızın azad olunması həm də vətəndaşların konstitusiya hüquqlarının bərpasını təmin etdi.

Sədr Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, ötən il dekabrın 8-də Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün müdafiəsi ilə əlaqədar yaralananların və şəhid ailələrinin təminatına dəstək fondu – "YAŞAT" Fondunun yaradılması ilə bağlı Fərman imzaladı. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və tapşırığı ilə həyata keçirilən sosial dəstək və yardım aksiyaları, şəhid və qazi ailələrinə xüsusi həssaslıq və qayğı ilə yanaşma xalqımız tərəfindən daim rəğbət və sevgi ilə qarşılanır.

8 noyabr – Şanlı Qələbə Günündə Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyev Şuşanın işğaldan azad edilməsinin tarixi əhəmiyyətindən danışarkən deyib: "Mən bu gün ulu öndər Heydər Əliyevin məzarını ziyarət etdim, onun ruhu qarşısında baş əydim. Ürəyimdə dedim: xoşbəxt adamam ki, ata vəsiyyətini yerinə yetirdim."

2021-ci il mayın 7-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Şuşa şəhərinin Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilməsi haqqında Sərəncam imzalaması azad edilmiş torpaqların dünyanın ən gözəl yerlərindən birinə çevrilməsində xüsusi rol oynayacaq.

Tədbirə yekun vuran Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, bu gün Prezident İlham Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində bütün sahələrdə inkişaf edən Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti, respublikamızı dünyada nüfuzlu dövlətlər sırasına daxil edən quruculuq işləri Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi irsinin davamıdır. Son illər isə ölkəmizin çoxsaylı beynəlxalq siyasi, mədəni, idman tədbirlərinə böyük uğurla ev sahibliyi etməsi Azərbaycana beynəlxalq səviyyədə olan etimadın əyani göstəricisidir. Azərbaycan xalqının rifahına yönəlmiş genişmiqyaslı tədbirlər daim davam etdiriləcək.

G Ö R Ü Ş L Ə R

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsində Türkiyənin ölkəmizdəki səfiri ilə görüş olub

Aprəlin 13-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev Türkiyə Respublikasının ölkəmizdəki fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Erkan Özoralla görüşüb.

Sədr Fərhad Abdullayev səfirə diplomatik fəaliyyəti dövründə dost və qardaş Azərbaycanla Türkiyə arasında strateji tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq münasibətlərində hüquqi əlaqələrin xüsusi yer tutduğunu, bütün sahələrdə olduğu kimi, məhkəmə hüquq sahəsində də əlaqələrin daha da dərinləşməsində verdiyi töhfəyə görə təşəkkürünü bildirib.

Ölkələrimiz arasında əlaqələrin bütün istiqamətlərdə, o cümlədən hüquqi sahədə uğurla inkişaf etdiyini qeyd edən F.Abdullayev Ulu Öndər Heylər Əliyevin "Bir millət, iki dövlət" müdrik kəlamı-

nı xatırladaraq, ikitərəfli münasibətlərimizin möhkəmləndirilməsində dövlət başçılarımızın müstəsna rolunu vurğulayıb.

Söhbət zamanı Konstitusiya Məhkəməsinin sədri ölkələrimizin hər zaman bir-birinin yanında olduğunu, Azərbaycan Respublikasının Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə müzəffər Ordumuzun Vətən müharibəsində parlaq qələbəsinin Azərbaycan xalqı ilə yanaşı, qardaş Türkiyə xalqının qələbəsi kimi qəbul edildiyinə görə sevincini diqqətə çatdırıb. Göstərdiyi mənəvi dəstəyə görə Türkiyə Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə, habelə bütün qardaş Türkiyə xalqına və Türkiyə Ali Dövlət qurumlarına Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi adından bir daha təşəkkürünü ifadə edib.

Səmimi sözlərə görə minnətdarlıq edən səfir Erkan Özoral diqqətə çatdırıb ki, İkinci Qarabağ müharibəsi ölkələrimizin sarsılmaz birliyini bütün dünyaya nümayiş etdirib. Hörmətli qonaq 30 il davam edən işğaldan azad olunmuş torpaqlarda Azərbaycan bayrağının qaldırılması ilə bağlı xalqımızın sevincini daim xatırlayacağını bildirib.

Səfir Türkiyə ilə Azərbaycan arasında qardaşlıq və dostluq münasibətlərinin strateji əməkdaşlıq xarakteri daşdığını vurğulayıb.

Görüşün sonunda sədr Fərhad Abdullayev səfir Erkan Özoralaya gələcək fəaliyyətində uğurlar arzulayıb və xatirə şəkilləri çəkilib.

Konstitusiya Məhkəməsində Türkiyə İnsan Hüquqları və Bərabərlik Qurumunun sədri ilə görüş keçirilib

İyunun 29-da Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində ölkəmizdə səfərdə olan Türkiyə İnsan Hüquqları və Bərabərlik Qurumunun (TİHEK) sədri Süleyman Arslanın başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev görüşdə çıxış edərək Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrinin Ulu Öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, “Bir millət, iki dövlət” tezisində əsaslandığını diqqətə çatdırıb. Sədr bildirib ki, qardaş ölkələrimiz arasındakı münasibətlər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın həyata keçirdikləri uğurlu siyasət nəticəsində dayanmadan inkişaf edir. Böyük geosiyasi və iqtisadi potensiala malik bu strateji əməkdaşlıq regionda sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, habelə bölgədə iqtisadi inkişafın daha da gücləndirilməsinə yönəlib.

Vurğulanıb ki, cari il iyunun 15-də ölkəmiz üçün mühüm mənəvi əhəmiyyət kəsb edən Şuşa şəhərində Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında Bəyannamənin imzalanması tarixi hadisə kimi yaddaşımıza həkk olundu. Şuşa Bəyannaməsi müstəqillik, suverenlik, ərazi bütövlüyü,

beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı, dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq prinsiplərini rəhbər tutan, milli maraq və mənafelərini müdafiə və təmin etməyə yönəlmiş müstəqil xarici siyasət həyata keçirən hər iki ölkə tərəfindən müttəfiqlik münasibətlərinin qurulmasının siyasi və hüquqi mexanizmlərini müəyyənənləşdirmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd olunub ki, Türkiyə Cümhuriyyətinin müstəqil Azərbaycan Respublikasının əzəli torpaqları və ayrılmaz bir parçası olan Dağlıq Qarabağ, eləcə də işğal olunmuş digər ərazilər uğrunda Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalına və təxribatına qarşı apardığı mübarizədə dövlətimizin və xalqımızın haqq işini müdafiə etməsi, həm də ədalətin qələbə çalmasına dəstək verməsi əsl qardaşlıq göstəricisidir.

Bildirilib ki, təcavüz və işğal nəticəsində Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı törədilmiş soyqırımı və etnik təmizləmə törətmiş şəxslər beynəlxalq səviyyədə məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Hazırda Bakıda Azərbaycan ərazisində terror-təxribat cinayətləri törətmiş erməni silahlı dəstələrinin üzvlərinin məhkəməsi keçirilir. Azərbaycan ərazisində insanlıq əleyhinə cinayət törətmiş hərbi cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunması ədalətin bərpasının tələbindən irəli gəlir.

Sədr Fərhad Abdullayev vurğulayıb ki, Türkiyə İnsan Hüquqları və Bərabərlik Qurumu nəzdində beynəlxalq hüquq üzrə alimlərdən ibarət Qarabağ Müşahidə qrupunun yaradılması və azad olunan Azərbaycan torpaqlarında faktaraşdırıcı fəaliyyətinin həyata keçirilməsi və əsaslandırılmış hesabatların hazırlanması və beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Türkiyə İnsan Hüquqları və Bərabərlik Qurumunun sədri Süleyman Arslan qonaqpərvərliyə və ətraflı məlumata görə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevə minnətdarlığını ifadə edərək, qurumun nəzdində təcrübəli tədqiqatçılardan ibarət Qarabağ Müşahidə Qrupunun fəaliyyətinin əsas istiqamətləri barədə ətraflı məlumat verib. Bildirib ki, Vətən müharibəsində Böyük Zəfər nəticəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyinin törətdiyi müharibə cinayətləri, dağıdılmış tarixi, dini, mədəni, təhsil, səhiyyə, sosial obyektlərlə bağlı faktların toplanması, hesabatların hazırlanması məqsədilə Türkiyə İnsan Hüquqları və Bərabərlik Qurumu nəzdində yaradılan Qarabağ Müşahidə Qrupunun üzvlərinin iyunun 28-dən iyulun 2-dək ölkəmizə sə-

fəri çərçivəsində faktaraşdırıcı missiyanın həyata keçirilməsi planlaşdırılır.

Süleyman Arslan xüsusilə vurğulayıb ki, həyata keçirilən hazırkı missiya, işğaldan azad edilmiş torpaqlarda beynəlxalq hüquq pozuntuları barədə ətraflı məlumatın toplanması və tədqiq olunaraq mütəbər beynəlxalq təşkilatlara çatdırılması Türkiyə Cümhuriyyətinin Azərbaycanın haqq işində ölkəmizə daimi dəstəyinin tərkib hissəsidir.

Qeyd edilib ki, müasir dünyada informasiyanın sürətli mübadiləsi, məlumatların əldə olunması, operativ və obyektiv şəkildə beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim edilməsi qeyri-ədalətli və qərəzli mövqelərin formalaşdırılmasının qarşısının alınması və beləliklə, beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinin təmin olunmasına töhfə verə bilər.

Söhbət zamanı ətraflı fikir mübadiləsi aparılıb, hüquqi məsələlər müzakirə olunub.

Görüşdə Türkiyənin Azərbaycandakı səfiri Cahit Bağcı və Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) Səbinə Əliyeva da iştirak ediblər.

Konstitusiya Məhkəməsində keçirilən Könüllü Proqramında iştirak edən gənclərə sertifikatlar təqdim edilib

30 iyun 2021-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində könüllü olaraq fəaliyyətə cəlb edilən bir qrup gəncə sertifikatlar verilib. “Könüllülük fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq, könüllü kimi iki ay müddətində fəaliyyət göstərən müqavilə öhdəliklərini uğurla başa vuran gənclərin hər birinə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən xüsusi sertifikatlar təqdim edilib.

Konstitusiya Məhkəməsində könüllülər Aparatın müxtəlif şöbə və sektorlarında təcrübə keçmiş, səlahiyyətli subyektlərin sorğu və müraciətləri, həmçinin vətəndaşların ərizə, məktub və şikayətlərinin öyrənilməsi prosesi ilə yaxından tanış olmuşlar.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN BƏYANATI

İşğaldan azad olunmuş Kəlbəcər rayonunun Susuzluq kəndində iyunun 4-də xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən mina partlayışı nəticəsində ikisi peşəkar jurnalist – Azərbaycan Televiziyasının və Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyinin əməkdaşları və biri dövlət qurumunun əməkdaşı olmaqla 3 nəfər həlak olmuş, 4 nəfər yaralanmışdır.

Hərbi əməliyyatlar başa çatdıqdan sonra işğaldan azad olunmuş ərazilərdə 140 nəfərdən çox insan erməni işğalçıları tərəfindən quraşdırılmış minalara düşmüş və onlardan 27-si həlak olmuşdur.

Günahsız insanların ölümünə görə bütün məsuliyyət Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin üzərinə düşür.

Minalanmış ərazilərin xəritələrinin təqdim edilməsi ilə bağlı Azərbaycan tərəfinin çoxsaylı çağırışlarına baxmayaraq, Ermənistan rəhbərliyi bundan imtina edir və bununla da beynəlxalq norma və beynəlxalq öhdəlikləri, beynəlxalq hüquq müqavilələrində təsbit edilmiş yaşamaq hüququ, sərbəst hərəkət etmə hüququ, təhlükəsiz yaşamaq hüququ və digər fundamental hüquqların tələblərini kobud şəkildə pozmaqda davam edir.

Beynəlxalq ictimaiyyət bununla bağlı müvafiq tədbirlər görməli və Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyini minalanmış ərazilərin xəritələrini təqdim etməyə məcbur etməlidir.

Beynəlxalq hüququn mühüm əsaslarından olan ədalət prinsipi insan hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün bütün beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən təmin edilməlidir.

#StopArmenianTerrorism

#ArmenianWarCrimes

#FreeUsFromLandMines

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN
MƏLUMATI

Redaktorlar:

Kamran Yusifov
Tələt Binnətzadə
Orxan Rzayev
Fidan Xudiyeva
Fidan Pirverdiyeva
Fidan Mövsümova
Nigar Yusubova
Günəl Kərimova-Səmədova

Çapa imzalanmışdır 12.07.2021. Kağız formatı 70x100 1/16.
Fiziki çap vərəqi 9,5.